

Et kønsperspektiv på hjemløshed

**– en undersøgelse af det praktiske sociale arbejde på forsorgs-
hjem med hjemløse mænd og kvinder**

Speciale på Kandidatuddannelsen i Socialt Arbejde – Aalborg Universitet 2011

Udarbejdet af: Lena Bisgaard Baandrup Jensen og Sisse Hove Sørensen

Vejleder: Inger Bruun Hansen

Antal anslag: 239.989

Titelblad

Titel: Et kønsperspektiv på hjemløshed – en undersøgelse af det praktiske sociale arbejde på forsorgshjem med hjemløse mænd og kvinder

Studie: Kandidatuddannelsen i Socialt Arbejde – Aalborg Universitet 2011

Vejleder: Inger Bruun Hansen

Antal anslag: 239.989 anslag med mellemrum

Afleveringsdato: 3. oktober 2011

Udarbejdet af: Sisse Hove Sørensen Lena Bisgaard Baandrup Jensen

Forord

Dette speciale er et resultat af vores lærerige og spændende rejse ind i det praktiske sociale arbejde på hjemløseområdet. Vi vil gerne benytte dette forord til at rette en stor tak til vores vejleder Inger Bruun Hansen for faglig sparring og konstruktiv vejledning gennem hele specialeforløbet. Dernæst ønsker vi at takke vores kærester og familier for støtte og opbakning under tilblivelsen af specialet. Det har været en lang og sej proces at finde medarbejdere til deltagelse i specialet, hvorfor vi sidst, men ikke mindst ønsker at sende en særlig tak til de medarbejdere, der har deltaget i interviews og/eller observationer i specialet. Ligeledes ønsker vi at rette en stor tak til forstanderne fra de to udvalgte forsorgshjem for deres velvilje og hjælp med at etablere kontakt til de deltagende medarbejdere. På begge forsorgshjem er vi blevet modtaget af alle med åbenhed og interesse, hvilket har været en fantastisk oplevelse for os. Medarbejdere på forsorgshjem for hjemløse er ofte arbejdsmæssigt pressede, og derfor er vi meget taknemmelige over medarbejdernes deltagelse, da dette har været afgørende for tilblivelsen af specialet. Vi vil afslutte dette forord med et citat af en medarbejder på forsorgshjemmene, som er sigende i forhold til, hvordan medarbejderne i deres daglige arbejde med hjemløse er under et stort pres:

”... det er jo selvfølgelig rigtig trælst at være et sted, hvor man sparer, sparer og sparer, og hvor man ikke synes, man yder det, der ville være det rigtige for den her brugergruppe, vi har her... Vi er nødt til at acceptere som medarbejdere, at vi ikke kan give alle de ydelser, som vi gerne vil. Og det skaber jo nogle gange frustrationer ... både hos brugerne, men også for os... Men det er vi jo nødt til at acceptere. Det er jo sådan politikkerne har besluttet det skal være.”

God læselyst!

Abstract

National social research on homelessness is generally characterized by a strong focus on homeless men, which subsequently means a deficient focus on homeless women, and indicates a tendency towards a lack of studies on homelessness from a gender perspective. On this basis we have only been able to identify a sparse amount of national research-based knowledge on homelessness from a gender perspective, but there exists a larger amount of international research-based knowledge. Furthermore, we found a large amount of national knowledge on gender from practical experiences, working with for instance substance abusers. These different types of knowledge show that men and women have diverse gender needs, and that these gender differences should give rise to gender-specific interventions in the practical social work. This knowledge is interesting given the fact that homeless women compared with homeless men represent a smaller amount of the total quantity of homeless people which can lead to women being ignored in the practical social work. On the basis of the introduced knowledge we wish to contribute further insights on homelessness from a gender perspective, by examining whether social workers in the practical social work in homeless shelters are aware of the fact that they work with both male and female.

In order to shed light on this we wish to examine if social workers at two selected homeless shelters with women sections experience that there exists gender differences in the needs of the homeless, and how the social workers make interventions based on these needs. The project also contains two sub-questions. The first sub-question concerns whether the social workers identify needs of the homeless which the social workers do not make interventions towards. In the second sub-question we ask if the interventions made by the social workers towards the needs of the homeless can be characterized as gender-differentiated or non-gender-differentiated. Through the analysis of the project we wish to examine both the main research-question and the two sub-questions.

This project is designed as a multiple case study with inspiration from Robert K. Yin. Empirically this study is based on a combination of qualitative methods where we use both interviews and observations. We have collected six semi-structured interviews with seven different social workers from the two selected homeless shelters. We have also completed five observations at one of the two selected homeless shelters, where we followed the social workers in their daily work with the

homeless men and women. The theories applied for this study is based on a combination of a phenomenological and a hermeneutic approach. Furthermore, we have theoretically used Erik Allardt's need theory and various elements from the feministic approach.

Through our use of Allardt's need theory and the feminism in the analysis, we found it plausible to state that the social workers at two selected homeless shelters with women sections experience that there are both similarities and gender differences in the unfulfilled needs of the homeless men and women. In relation to the identified gender differences in the needs of the homeless we concluded that the social workers have a greater awareness of gender specific needs of women than of gender specific needs of men.

Furthermore, we found it possible to conclude that all of the interventions made by the social workers are based on the identified needs of the homeless. In the cases where the social workers identify similarities in the needs of the homeless, they exclusively raise non-gender-differentiated interventions. Besides this the identifications by the social workers of gender-specific needs of the homeless men and women almost entirely raise gender-differentiated interventions. These gender-differentiated interventions are solely targeting the women, whereas it can be concluded that there are being initiated more women-orientated interventions than male-orientated interventions. In this respect the social workers are more orientated towards the women both in terms of identifying specific women needs and in terms of making gender-differentiated interventions targeting the women.

Ansvarsliste

Fælles:

- Kapitel 1, Kapitel 2 herunder Afsnit 2.1, Afsnit 2.1.1, Afsnit 2.1.2, Afsnit 2.1.2.1, Afsnit 2.1.3, Afsnit 2.2, Afsnit 2.3, Afsnit 2.3.1, Afsnit 2.3.2, Kapitel 9, Kapitel 10

Lena Bisgaard Baandrup Jensen:

- Kapitel 3 herunder Afsnit 3.1, Afsnit 3.1.1, Kapitel 4 herunder Afsnit 4.1, Afsnit 4.1.1, Afsnit 4.1.1.1, Afsnit 4.1.1.2, Afsnit 4.1.1.3, Afsnit 4.1.4, Afsnit 4.3.2, Afsnit 4.3.2.1, Afsnit 4.3.2.2, Afsnit 4.3.2.3, Afsnit 4.3.2.4, Afsnit 4.4, Afsnit 5.1, Afsnit 5.2.2, Afsnit 6.2, Afsnit 6.2.1, Afsnit 6.2.2, Afsnit 6.2.2.1, Afsnit 6.2.2.2, Kapitel 7 herunder Afsnit 7.1, Kapitel 8 herunder Afsnit 8.1, Afsnit 8.4, Afsnit 8.6.1

Sisse Hove Sørensen:

- Afsnit 3.2, Afsnit 4.1.2, Afsnit 4.1.2.1, Afsnit 4.1.2.2, Afsnit 4.1.2.3, Afsnit 4.1.3, Afsnit 4.2, Afsnit 4.3, Afsnit 4.3.1, Afsnit 4.3.1.1, Afsnit 4.3.1.2, Afsnit 4.3.1.3, Afsnit 4.3.1.4, Afsnit 4.5, Kapitel 5 herunder Afsnit 5.2, Afsnit 5.2.1, Kapitel 6 herunder Afsnit 6.1, Afsnit 6.1.1, Afsnit 6.1.2, Afsnit 6.1.2.1, Afsnit 6.1.2.2, Afsnit 6.1.2.3, Afsnit 6.2.3, Afsnit 7.2, Afsnit 8.2, Afsnit 8.3, Afsnit 8.5, Afsnit 8.6, Afsnit 8.6.2

Indholdsfortegnelse

1. INDLEDNING	1
2. PROBLEMFELT	2
2.1. HJEMLØSHED SET I ET KØNSPERSPEKTIV	2
2.1.1 HJEMLØSHEDS KØNSFORSKNING PÅ HJEMLØSEOMRÅDET	2
2.1.2 HJEMLØSHEDS ERFARINGSBASERET VIDEN OM KØN INDEN FOR UDSATTEOMRÅDET	4
2.1.3 KØNSBLANDEDE FORSØRGSHJEM – NYE TENDENSER?	6
2.2. AFGRÆNSNING	7
2.3. FORMÅL OG PROBLEMFORMULERING	10
2.3.1 UNDERSPØRGSMÅL	11
2.3.2 BEGREBSAFKLARING AF PROBLEMFORMULERING OG UNDERSPØRGSMÅL	11
3. PROJEKTDESIGN OG –STRUKTUR	14
3.1. ET CASESTUDIEDESIGN	14
3.1.1 AFGRÆNSNING AF CASESTUDIET – ET MULTIPLETT OG EMBEDDED CASESTUDIE	14
3.2. PROJEKTOPBYGNING	17
4. METODEAFSNIT	20
4.1. VIDENSKABSTEORI	20
4.1.1 FÆNOMENOLOGI	20
4.1.2 HERMENEUTIK	23
4.1.3 LIGHEDER OG FORSKELLE MELLEM FÆNOMENOLOGIEN OG HERMENEUTIKKEN	25
4.1.4 BEGRUNDELSE FOR VALG AF VIDENSKABSTEORIER	25
4.2. BEGRUNDELSE FOR VALG AF TEORIER	26
4.3. KVALITATIVE METODEOVERVEJELSER	27
4.3.1 DEN KVALITATIVE INTERVIEWMETODE	27
4.3.2 OBSERVATIONSSTUDIET	32

4.4. RELIABILITET OG VALIDITET OG GENERALISERBARHED	37
4.5. INDUKTIVE OG DEDUKTIVE OVERVEJELSER	40
<u>5. PRÆSENTATION AF DE TO UDVALGTE FORSORGSHJEM</u>	<u>42</u>
5.1. FORSORGSHJEMMENES LOVGIVNINGSMÆSSIGE KONTEKST	42
5.2. FORSORGSHJEMMENES INSTITUTIONELLE OG ORGANISATORISKE RAMMER	43
5.2.1 LIGHEDER MELLEM DE TO UDVALGTE FORSORGSHJEM	43
5.2.2 FORSKELLE MELLEM DE TO UDVALGTE FORSORGSHJEM	45
<u>6. TEORI</u>	<u>46</u>
6.1. ERIK ALLARDTS BEHOVSTEORI	46
6.1.1 BEHOV OG VELFÆRD	46
6.1.2 ALLARDTS TRE BEHOVSDIMENSIONER	47
6.1.3 VORES ANVENDELSE AF BEHOVSTEORIEN	49
6.2. FEMINISTISK TEORI	51
6.2.1 WOLLSTONECRAFTS DILEMMA: LIGHEDER ELLER FORSKELLIGHEDER MELLEM KØNNENE	51
6.2.2 VORES ANVENDELSE AF WOLLSTONECRAFTS DILEMMA	53
6.2.3 SOCIALT ARBEJDE I ET KØNS-/FEMINISTISK PERSPEKTIV	57
<u>7. ANALYSESTRATEGI</u>	<u>60</u>
7.1. TRE FORTOLKNINGSKONTEKSTER	60
7.2. ANALYSEOPBYGNING	62
<u>8. ANALYSE: DE HJEMPLØSES BEHOV OG IVÆRKSÆTTELSEN AF INDSATSER</u>	<u>65</u>
8.1. TILKNYTNING TIL FAMILIÆRE OG VENSKABELIGE RELATIONER	65
8.2. BOLIGMANGEL	71
8.3. TILKNYTNING TIL ARBEJDSMÆSSIGE AKTIVITETER	74
8.4. STABILISERING OG TRYGHED	77
8.5. ANERKENDELSE OG PERSONLIG UDVIKLING	82
8.6. OPSAMLINGER PÅ ANALYSERNE	85

8.6.1 LIGHEDER OG FORSKELLE I DE HJEMLØSES BEHOV	85
8.6.2 LIGHEDER OG FORSKELLE I SOCIALARBEJDERNES IVÆRKSATTE INDSATSER	87
9. KONKLUSION	91
10. PERSPEKTIVERING	95
11. LITTERATURLISTE	98
12. BILAG	1
12.1. BILAG A: INTERVIEWGUIDE	1
12.2. BILAG B: SAMTYKKEERKLÆRING FOR INTERVIEW	5
12.3. BILAG C: SAMTYKKEERKLÆRING FOR OBSERVATION	6
12.4. BILAG D: RETNINGSLINJER FOR TRANSSKRIBERING AF INTERVIEW	7

1. Indledning

I den danske forskning har der traditionelt været en tendens til at se hjemløshed¹ som et mandeproblem, hvor kvinderne ofte er blevet set som en lille og næsten uinteressant minoritet (Kristensen 1994: 42, Koch-Nielsen et al. 2001: 124 og Järvinen 1992: 27). Tidligere blev forestillinger om ”den hjemløse” ofte sat i sammenhæng med en mandlig midaldrende misbruger (Järvinen 1992: 26). Årsagen til dette traditionelle mandefokus på hjemløseområdet er, at mænd igennem tiden har været overrepræsenteret i statistikkerne over hjemløse, hvor de hjemløse mænd ofte er blevet set som gruppen med de største problemer på hjemløseområdet (Brandt² 2010: 4 og Järvinen 1992: 27).

Ifølge SFIs hjemløsetælling fra 2009³ er ca. 5000 personer hjemløse i Danmark. Det skønnes dog, at antallet af hjemløse er langt højere på årsbasis, nemlig mellem 11.000 og 13.000 personer. Årsagen til disse differentieringer i hjemløsetallene er, at SFIs hjemløsetælling foretages en gang om året i løbet af en enkelt uge, hvilket således giver et øjebliksbillede af antallet af hjemløse (Benjaminsen 2009: 30). Af gruppen af hjemløse udgør de hjemløse mænd ca. 78 %, mens kvinderne udgør en minoritet på ca. 22 % af de hjemløse (Benjaminsen 2009: 11). Det kan herved udledes, at der statistisk tegner sig et billede af hjemløshed som bestående af både hjemløse mænd og kvinder, dog med en overvægt af hjemløse mænd.

¹ Dette begreb defineres nærmere i specialets begrebsafklaring, afsnit 2.3.2.

² Preben Brandt er stifter af og bestyrelsesformand for Projekt Udenfor, og en del af hans viden er erfaringsbaseret fra hans arbejde med hjemløse gennem en længere årrække (Projekt Udenfor 2011a).

³ SFI har gennemført en ny hjemløsetælling i uge 6 2011, men resultaterne foreligger endnu ikke. På baggrund af SFIs hjemløsetælling fra 2007 iværksatte regeringen i 2009 deres ”Nationale hjemløsestrategi”, som har til formål at igangsætte initiativer for at nedbringe hjemløsheden i Danmark (Indenrigs- og Socialministeriet 2009: 4).

2. Problemfelt

2.1. Hjemløshed set i et kønsperspektiv

Hjemløse mænd og kvinder befinder sig, i kraft af deres hjemløsepositioner, generelt i en situation uden for det almindelige samfundsliv, hvor de på forskellige måder er udstødte af samfundet (Brandt 1992: 3f). En hjemløseposition forklares ofte ud fra både individuelle og strukturelle forhold. Fx kan arbejdsløshed og mangel på billige boliger betegnes som makroforhold, der kan forklare variationer i antallet af hjemløse. Derudover kan forklaringer på en hjemløseposition hentes på mikroniveau, hvor fokus er på de enkelte menneskers individuelle livsmuligheder og historik (Jensen 1995: 14). Det at være i en hjemløseposition kan grundlæggende anskues som indeholdende komplekse problemer, da det ofte ses i sammenhæng med sociale og helbredsmæssige problemer i form af fx alkohol- og stofmisbrug eller psykiske lidelser (Indenrigs- og Socialministeriet 2009: 19, Høgsbro et al. 2003: 7 og Rådet for Socialt Udsatte 2008: 71).

Efter disse generelle skitseringer af problemstillinger knyttet til en hjemløseposition kan det tilføjes, at Margaretha Järvinen⁴ mener, at kvinders hjemløshed ikke nødvendigvis er ensartet med mænds hjemløshed og vice versa (Järvinen 1992: 26). Der argumenteres herved for, at der eksisterer variationer i forhold til, hvilke problematikker, som hjemløse mænd og kvinder har (Brandt 1992: 4). Med udgangspunkt i disse anskuelser vil vi i de følgende afsnit inddrage både international og national hjemløseforskning med fokus på køn for at se på, om der er forskningsmæssigt belæg for, at der er forskel på mænds og kvinders hjemløshed, jf. Järvinens forståelse.

2.1.1 Hidtidig kønsforskning på hjemløseområdet

I en amerikansk kontekst har bl.a. Carol S. North og Elisabeth M. Smith⁵ gennemført en undersøgelse med fokus på både hjemløse mænd og kvinder. I denne undersøgelse påvises det, at hjemløse mænd og kvinder grundlæggende har et fælles problem i og med, at de mangler et sted at bo. Samtidig kan begge grupper af hjemløse være ramt af arbejdsløshed og fattigdom. Men herefter viser

⁴ Margaretha Järvinen er uddannet ph.d. og pol.dr., og hun er på nuværende tidspunkt ansat som professor på det sociologiske institut på Københavns Universitet (Københavns Universitet 2011).

⁵ Carol S. North er professor i psykiatri på Washington University School of Medicine, og Elisabeth M. Smith er ligeledes professor på Washington University School of Medicine (North & Smith 1993: 423).

undersøgelsen, at kønnes hjemløshed på forskellige måder adskiller sig fra hinanden. Kvinderne er fx ofte ansvarlige for børn, hvilket mændene i mindre grad eller næsten aldrig er (North & Smith 1993: 423ff). Yderligere kan det af undersøgelsen udledes, at stofmisbruget hos hjemløse kvinder ofte er mindre end hos mændene, samt at mændene oftere end kvinderne er involverede i kriminelle handlinger. Til forskel fra mændene har kvinderne oftere været udsat for seksuelle overgreb og vold som barn og/eller som voksen. Endnu en forskel mellem de hjemløse mænd og kvinder er, at kvindernes hjemløshed ofte udspringer af, at de på skift har boet hos familie og venner, fordi kvinderne ikke selv har en bolig. I den forbindelse angiver størstedelen af kvinderne i undersøgelsen, at deres egne familier ikke længere ønsker at have kontakt med dem (North & Smith 1993: 429). Undersøgelsens anbefaling er overordnet, at indsatser på hjemløseområdet skal tilpasses, at de hjemløse mænd og kvinder har forskellige problemer, som gør, at de hjemløse har forskellige behov (North & Smith 1993: 430).

I forlængelse af denne amerikanske undersøgelse er der ligeledes i en europæisk kontekst gennemført forskellige undersøgelser af hjemløshed og køn, hvori der er fundet lignede resultater, som i det ovenstående. Under FEANTSA (European Federation of National Organisations working with the Homeless) har bl.a. Dr. Uta Enders-Dragässer⁶ gennemført undersøgelser af hjemløshed set i et kønsperspektiv i Tyskland. Hendes undersøgelser viser, at hjemløse mænd og kvinder skal ses som to specifikke målgrupper af hjemløse med forskellige behov (Enders-Dragässer 2001: 207 og Enders-Dragässer 2010: 12). Derudover har hun fundet, at særligt hjemløse kvinders adgang til specifikke kvindeindsatser er utilstrækkelige (Enders-Dragässer 2001: 207).

I en dansk kontekst har bl.a. Järvinen og Catharina Juul Kristensen⁷ gennemført undersøgelser af hjemløshed set i et kønsperspektiv. Heri fremgår det, at der er forskelle på mænds og kvinders hjemløshed i forhold til fx problemstillinger vedrørende børn. Hjemløse kvinder ser ud til oftere at have børn sammenlignet med hjemløse mænd, der samtidig oftere ikke ser de børn, de har (Järvinen 1992: 25). Derudover er det forskningsmæssigt påvist, at der kan identificeres klare forskelle mellem hjemløse mænds og kvinders sundhedstilstand, hvor kvinderne oftere end mændene er hæl-

⁶ Dr. Uta Enders-Dragässer er medstifter og videnskabelig lektor på GSF. eV (Gesellschaft für Sozialwissenschaftliche Frauen- und Genderforschung e.V) (Enders-Dragässer 2010: 12).

⁷ Catharina Juul Kristensen er lektor i samfundsvidenskab på Roskilde Universitet (Roskilde Universitet 2011).

mede af langvarig sygdom (Rådet for Socialt Udsatte 2008: 71). Ligesom i den amerikanske forskning ses det ligeledes i den danske forskning, at mandlige hjemløse oftere har afsonet fængselsstraffe sammenlignet med de hjemløse kvinder (Järvinen 1992: 25). Järvinen henviser ydermere til, at hjemløse mænd generelt har en tendens til at beskrive deres hjemløshed med henvisning til arbejdsløshed, økonomiske problemer og andre sociale problemer, mens de hjemløse kvinder generelt henviser til dårligt fungerende relationer i familie- eller privatlivet (Järvinen 1992: 26). Kvindelige hjemløse har ofte problemer vedrørende parforhold, seksuelle overgreb og mor-barn relationer (Munk, Koch-Nielsen & Raun 2001: 122). Kvinderne har ofte komplekse problemer, når de endelig opsøger et forsorgshjem. Dette hænger sammen med, at de hjemløse kvinder først kontakter et forsorgshjem, når de ikke ser andre udveje (Kristensen 1994: 51, Järvinen 1993: 73 og Järvinen 1992: 25). Den danske forskning viser herved, ligesom den internationale forskning, at mænds og kvinders hjemløshed kan karakteriseres ved grundlæggende forskelligheder.

I de ovenstående afsnit har vi præsenteret den nationale og internationale forskningsbaserede viden. I de følgende afsnit vil vi inddrage dansk erfaringsbaseret viden, hvori der lægges særlig vægt på udsatte- og misbrugsområdernes erfaringer fra arbejdet med kønnene. Årsagen til, at vi vælger at præsentere disse områders erfaringer er, at der endnu kun foreligger få officielle erfaringer på hjemløseområdet om arbejdet med kønnene, hvilket netop gør denne undersøgelse yderligere relevant.

2.1.2 Hidtidig erfaringsbaseret viden om køn inden for udsatteområdet

I Danmark eksisterer der en stor mængde erfaringsbaseret viden, hvor bl.a. Kathrine Bro Ludvigsen, konferencekoordinator på ”Kvinder i Udsatte-Systemet”⁸, har problematiseret, at det danske hjælpe- og behandlingssystem ikke har fokus på kønnenes betydning for indsatserne. Yderligere pointerer hun, at der inden for udsattesystemet er brug for større opmærksomhed på, hvilke forskelligheder der eksisterer i mænds og kvinders behov, når indsatserne tilrettelægges over for kønnene. Ludvigsen mener, at der på flere sociale områder ikke har været tradition for at iværksætte indsatser målrettet henholdsvis udsatte mænd og kvinder (Ludvigsen 2009/2010: 45ff). På misbrugsområdet har behandlingen af misbrugere ofte haft karakter af et manglende fokus på køn. Charlotte Løvsstad,

⁸ ”Kvinder i Udsatte-Systemet” er en konference, der blev afholdt 17. november 2009 med fokus på de eksisterende sociale tilbud til udsatte kvinder. Konferencen blev arrangeret af KABS Viden i samarbejde med Kvininfo (KABS 2009).

som er afdelingsleder for kvindebehandlingscentret under Højløkke Behandlingscenter, har blandt andre skabt debat om, hvordan kønsdifferentieret⁹ behandling på baggrund af kønnenes forskellige behov er nødvendig inden for misbrugsområdet. Højløkke Behandlingscenter består dels af et kvindebehandlingscenter, som blev oprettet i 2010, og dels af et stoffrit mandebehandlingscenter, som blev oprettet i 2000. Løvsstad mener, at denne kønsopdeling af Højløkke Behandlingscenter betyder, at der sker en bevægelse fra indsatser, som kunne karakteriseres som kønsneutrale til en kønsdifferentiering af indsatserne¹⁰ (Løvsstad 2010: 27f). Denne kønsdifferentiering af indsatserne, som baseres på kønnenes forskellige behov, kan ses som et forsøg på at målrette misbrugsbehandlingen i forhold til, hvilke køn der arbejdes med.

I denne forbindelse kan det nævnes, at der ligesom på misbrugsområdet ligeledes gøres erfaringer på landets krisecentre i forhold til fokus på kønnenes behov, samt i forhold til iværksættelse af kønsorienterede indsatser. I kvindekrisecentret ”Dannerhuset” i København kommer mange kvinder, som har været udsat for forskellige former for vold, hvorfor indsatser bl.a. målrettes i forhold til at genopbygge kvindernes selvtillid efter disse oplevelser med vold (Munk, Koch-Nielsen & Raun 2001: 123). På hjemløseområdet blev der allerede tilbage i 1992 afholdt et seminar på forsorgshjemmet ”Sundholm” i København, hvor fokus var på, at gruppen af hjemløse både består af mænd og kvinder. Formålet med dette seminar var, at dele erfaringer og skabe opmærksomhed omkring, at der eksisterer forskelle i mænds og kvinders hjemløshed, hvilket betyder, at kønnene har forskellige behov (Schütten & Hvidtfeldt 1992: 1). Trods afviklingen af dette debatseminar for flere år tilbage ser det dog ikke ud til at have medvirket til en større forsknings- og erfaringsmæssig debat i Danmark om hjemløse set ud fra et kønsperspektiv.

2.1.2.1 Opsamling på den forsknings- og erfaringsbaserede viden

Der er på baggrund af ovenstående internationale og nationale forsknings- og erfaringsbaserede viden påvist en tendens til, at hjemløse mænd og kvinder grundlæggende har forskelligartede hjemløseproblemstillinger, som giver anledning til, at der opstår forskelligartede behov hos de to grupper

⁹ Begrebet kønsdifferentiering forklares nærmere i specialets begrebsafklaring, afsnit 2.3.2.

¹⁰ Charlotte Løvsstads debatindlæg i STOF – Tidsskrift for stofmisbrugsområdet nr. 15, sommer 2010 er baseret på praksiserfaringer generelt fra misbrugsområdet, samt de gjorde erfaringer efter åbningen af kvindebehandlingscentret under Højløkke Behandlingscenter (Løvsstad 2010: 28).

af hjemløse. Samtidig problematiseres det særligt i den udenlandske forskning samt i den nationale erfaringsbaserede viden, at der grundet de hjemløse mænds og kvinders forskelligartede behov er brug for, at der i det praktiske sociale arbejde iværksættes forskellige indsatser over for kønnene. Denne kausalitetsmæssige forståelse af sammenhængene mellem kønnenes behov og indsatserne findes yderst interessant i dette speciale. Årsagen til vores interesse herfor er, at det med afsæt i den præsenterede viden kan problematiseres, såfremt der i det praktiske sociale arbejde på hjemløseområdet ikke er opmærksomhed mod kønnenes forskellige behov, samt at der herved ikke tilrettelægges forskellige indsatser baseret på mændenes og kvindernes behovsmæssige forskelligheder. Denne problematisering findes interessant i sammenhæng med den erfaringsbaserede viden fra Behandlingscentret Højløkke om, at der på nuværende tidspunkt kan identificeres en tendens til bevægelser på misbrugsområdet fra et manglende fokus på kønnene til at anlægge et kønsdifferentieret perspektiv, hvor identificeringer af kønnenes forskelligartede behov har betydning for iværksættelsen af forskellige indsatser. Ud fra disse tendenser på misbrugsområdet opstod en undren hos os om, hvorvidt disse bevægelser ligeledes kan identificeres i forhold til det praktiske sociale arbejde med hjemløse på forsorgshjemmene.

2.1.3 Kønsblandede forsorgshjem – nye tendenser?

I modsætning til den fysiske adskillelse af kønnene på fx Behandlingscentret Højløkke, foregår det praktiske sociale arbejde med hjemløse derimod ofte inden for rammerne af kønsblandede forsorgshjem. Disse forsorgshjem kan i de fleste tilfælde karakteriseres som mandsdominerede (Kristensen 1994: 46 og Munk, Koch-Nielsen & Raun 2001: 122). Disse kønsblandede forsorgshjem kan virke ekskluderende på de hjemløse kvinder, da miljøet på institutionerne ofte er barsk. Dette barske miljø kan betyde, at mange af kvinderne vil afsøge andre mulige alternativer før de henvender sig på forsorgshjemmene (Munk, Koch-Nielsen & Raun 2001: 120). Under ”Seminaret om hjemløse kvinder” på forsorgshjemmet Sundholm i 1992 blev der peget på nødvendigheden af, at der oprettes særlige ”kvindegange” på de kønsblandede forsorgshjem (Hvidtfeldt 1992: 52). At der blev peget på denne nødvendighed hænger bl.a. sammen med, at oprettelser af kvindeafdelinger netop kan mindske forsorgshjemmenes kvindeekskluderende effekt. På nuværende tidspunkt kan der identificeres en tendens inden for hjemløseområdet til, at der på flere forsorgshjem og herberger etableres skærmede kvindepladser og –afdelinger. I fx Københavns kommune er der som led i deres kommu-

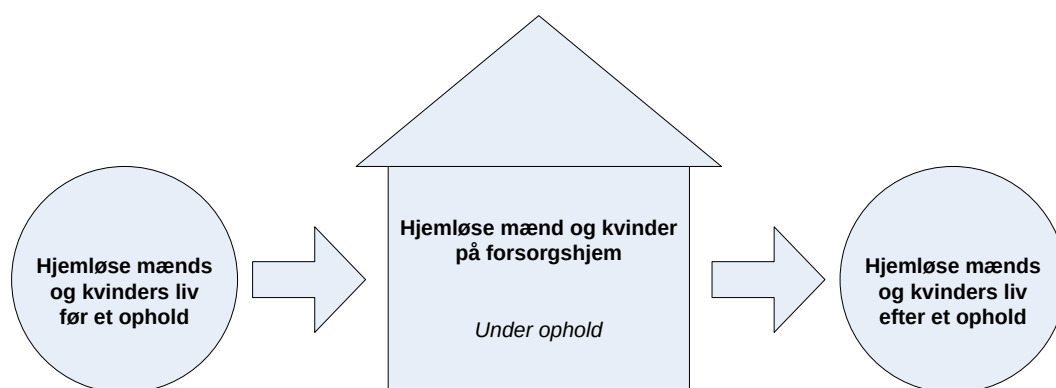
nale hjemløsestrategi¹¹ sat fokus på oprettelser af flere skærmede herbergspladser specifikt for kvinder (Københavns Kommune 2011). Dette betyder, at der i dele af hjemløseområdet på nuværende tidspunkt er en tendens til en bevægelse fra kønsblanding til kønsopdeling af institutionerne for hjemløse. Det ser herved ud til, at der er igangværende forandringer i forhold til institutionsstrukturen på hjemløseområdet, hvor de hjemløses køn i stigende grad tænkes ind i institutionernes opbygning.

Disse tendenser til afskærmning af kvinderne er interessante i sammenhæng med den præsenterede erfaringsbaserede viden fra misbrugsområdet og fra arbejdet med voldsramte kvinder, hvor der dels foretages kønsopdelinger, og dels er opmærksomhed mod kønnenes forskelligheder. Det øgede fokus på kvindernes tilstedeværelse på de kønsblandede forsorgshjem i form af oprettelserne af skærmede kvindeafdelinger, har skabt en undren hos os om, hvorvidt dette, ligesom på fx misbrugsområdet, skaber en øget bevidsthed fra socialarbejdernes side om, at der arbejdes med to forskellige køn, som har særlige kønsmæssige behov, som fordrer forskellige indsatser rettet mod både mænd og kvinder.

2.2. Afgrænsning

Der kan grundlæggende gennemføres forskellige former for undersøgelser af hjemløseområdet med fokus på et kønsperspektiv, hvorfor vi i de følgende afsnit vil foretage en afgrænsning af vores undersøgelse i dette speciale. Vi opstiller nedenfor figur 1, som illustrerer mulige undersøgelsesområder af hjemløshed set ud fra et kønsperspektiv:

¹¹ Københavns kommune har siden 2007 arbejdet med at udforme en hjemløsestrategi, som blev vedtaget i 2008. Denne strategi er siden blevet videreført med midlerne fra Regeringens hjemløsestrategi (Projekt Udenfor 2011b).

Figur 1: Mulige undersøgelsesområder af hjemløshed i et kønsperspektiv

(Egen illustration 2011)

Vi ønsker i dette speciale at fokusere på det midterste undersøgelsesområde i figuren, hvor fokus er på de hjemløse mænd og kvinder under deres ophold på et forsorgshjem. Vores interesse i dette speciale ligger herved i, hvilket socialt arbejde, der foregår med de hjemløse mænd og kvinder inden for rammerne af forsorgshjem. Vi ønsker således ikke at undersøge de hjemløse mænds og kvinders liv, før de bliver indskrevet på et forsorgshjem. Samtidig undersøger vi ikke, hvordan det efterfølgende går de to grupper af hjemløse efter deres ophold på et forsorgshjem.

I dette speciale afgrænser vi os til at undersøge forsorgshjem med etablerede skærmede kvindeafdelinger. Argumentationen for dette valg er, jf. afsnit 2.1.3, at denne type forsorgshjem kan medvirke til en skærpet bevidsthed fra forsorgshjemmenes side om, at der arbejdes med to forskellige køn med forskellige behov. Der er på forsorgshjemmene ikke oprettet specifikke mandeafdelinger, men etableringerne af skærmede kvindeafdelinger kan betyde en opmærksomhed rettet mod, at kønnene på forskellige måder adskiller sig fra hinanden, hvilket kan få betydning for de iværksatte indsatser.

For at gennemføre et speciale med fokus på det sociale arbejdes praksis med hjemløse mænd og kvinder inden for rammerne af forsorgshjem, har vi fundet det relevant at anlægge et socialarbejderperspektiv. At vi vælger dette perspektiv hænger sammen med, at vi ønsker at få en indsigt i, hvorvidt socialarbejderne er opmærksomme på, at de arbejder med både mænd og kvinder, som har forskellige behov. Vi kan i forhold til denne afgrænsning kritiseres for ikke at anlægge et brugerperspektiv med fokus på de hjemløse mænds og kvinders egen forestillinger om deres respektive behov, og om socialarbejderne i deres arbejde er opmærksomme på disse. Begrundelsen for afgræns-

ningen fra et brugerperspektiv er, at vi, som tidligere beskrevet, ønsker at få indsigt i socialarbejdernes daglige arbejde med de hjemløse, hvorfor socialarbejderperspektivet findes relevant. Derudover afgrænser vi os fra brugerperspektivet af etiske årsager, da de hjemløse er i en sårbar position, hvor det kan være meget indgribende i deres liv, at de skal tage stilling til vores problemstillinger. Det kan ligeledes som studerende være besværligt at få adgang til de hjemløse, da socialarbejderne kan være beskyttende over for de hjemløse mod udefrakommende.

I dette speciale ønsker vi herved at undersøge det sociale arbejde med hjemløse, hvor fokus er på socialarbejdernes arbejde med de hjemløse. Det kan dog anskues, at der i disse former for klient-/socialarbejderrelationer eksisterer forskellige former for magt (Uggerhøj 2002: 82). Dette hænger sammen med, at klienter er søgende efter hjælp og støtte fra socialarbejdernes side, hvor socialarbejderne kan karakteriseres som eksperterne i tilrettelæggelsen af hjælpen (Järvinen & Mortensen 2002: 11). På denne måde kan forholdet mellem hjemløse og socialarbejder ses som et ulige forhold, idet den ene part søger hjælp, mens den anden part yder hjælp. Vores fokus i dette speciale er på hjemløshed set ud fra et kønsperspektiv, hvorfor vi ikke ønsker at undersøge disse magtmæssige aspekter i relationen mellem socialarbejderne og de hjemløse mænd og kvinder, men vi vil dog have dette magtelement in mente.

Idet vi i specialet vælger at undersøge hjemløshed set ud fra et kønsperspektiv, indebærer dette også, at vi ikke ønsker at undersøge, hvorvidt socialarbejdernes eget køn har en indvirkning på deres opmærksomhed mod de hjemløses køn. Dog vil vi anvende dette som et kritisk element i den senere analyse, jf. afsnit 7.1, da socialarbejdere af fx mandligt køn kan arbejde anderledes med og have anderledes oplevelser af de hjemløse mænd end socialarbejdere af kvindeligt køn har og vice versa.

I kraft af, at vi ønsker at gennemføre en undersøgelse af det sociale arbejdes praksis med hjemløse, er vi derudover opmærksomme på, at omsorg ligeledes er et centralt element i relationen mellem socialarbejder og hjemløs. Omsorg handler bl.a. om, at socialarbejderen sætter pris på, viser forståelse for og udviser empati over for klienten. Til forbedring af klienters livssituation er det afgørende, at socialarbejderne åbent forholder sig til klienternes livsførelse og behov (Eriksson 2003: 112). På denne måde er omsorg et allestedsnærværende element i socialt arbejde, og herunder i det sociale arbejde med hjemløse. I dette speciale er vi bevidste om omsorgens tilstedeværelse på hjemløseområdet, men vi afgrænser os fra at foretage en eksplicit undersøgelse af dette. Omsorgselementet

vil dog indgå implicit i vores undersøgelse af socialarbejdernes arbejde med de hjemløse mænd og kvinder.

Derudover er vi i dette projekt opmærksomme på det faktum, at der inden for det sociale arbejdes praksis anvendes en individorienteret tilgang i arbejdet med klienter (Kokkinn 2005: 148). I projektet vælger vi at se på hjemløse mænd og kvinder som to særskilte grupper uden at have fokus på de hjemløse set ud fra et individuelt perspektiv. Herved afgrænser vi os fra dette individfokus, da vi er interesserede i at gennemføre en undersøgelse med fokus på, hvorvidt socialarbejderne i deres arbejde med de hjemløse er opmærksomme på de hjemløses køn. Vi vil dog forholde os kritiske til denne afgrænsning fra et individperspektiv.

2.3. Formål og problemformulering

Vi har i dette speciale generelt haft svært ved fx at finde kønsopdelte statistiske opgørelser over de hjemløse. Samtidig er det kun lykket os at finde en sparsom mængde national forskningsbaseret viden, mens mængden af erfaringsbaseret national viden er større. Dette fortæller os, at hjemløshed set ud fra et kønsperspektiv er et sparsomt afdækket område særligt i en dansk kontekst, og netop derfor finder vi det relevant at gennemføre et speciale med fokus på socialarbejderes praktiske sociale arbejde med hjemløse mænd og kvinder. Med afsæt i den præsenterede forskning samt erfaringsbaserede viden i problemfeltet ønsker vi i specialet at undersøge dette ved både at afdække, hvilke behov socialarbejderne oplever, at de hjemløse mænd og kvinder har, for herefter at undersøge hvordan socialarbejderne iværksætter indsatser på baggrund af de hjemløses behov. Således bliver specialets overordnede formål at medvirke til at skabe nye indsigter og nye teoretiske forståelser af det sociale arbejde med hjemløse set ud fra et kønsperspektiv.

Ud fra ovenstående problemfelt og afgrænsninger opstilles følgende problemformulering for dette speciale:

Hvorvidt oplever socialarbejderne på to udvalgte forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger, at der er kønsmæssige forskelle i de hjemløses behov, og hvordan iværksætter socialarbejderne indsatser på baggrund af disse behov?

2.3.1 Underspørgsmål

- 1) Identificerer socialarbejderne behov hos de hjemløse, som socialarbejderne ikke iværksætter indsatser overfor?
- 2) Kan socialarbejdernes indsatser iværksat over for de hjemløses behov karakteriseres som kønsdifferentierede eller ikke-kønsdifferentierede?

2.3.2 Begrebsafklaring af problemformulering og underspørgsmål

Begreber:	Operationel definition:
Oplever	Med denne formulering menes socialarbejdernes subjektive erfaringer, tolkninger og opfattelser.
Socialarbejderne	I dette speciale forstås socialarbejderne som personer, der arbejder med socialt arbejde i skæringspunktet mellem individ og samfund. Socialarbejderne skal medvirke til en forbedring af de hjemløses livssituation, samt forebygge at ufrugtbare situationer for de hjemløse igen opstår (Hutchinson & Oltedal 2006: 17). Ved en anvendelse af denne definitions-mæssige forståelse af socialarbejdere ønsker vi i dette speciale ikke at foretage en yderligere afgrænsning af, hvilke specifikke faggrupper af socialarbejdere, der tages udgangspunkt i.
Forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger	Forsorgshjem er tilbud under Servicelovens (SEL) § 110, hvor der tilbydes et midlertidigt ophold for personer med særlige sociale problemer, der ikke har eller ikke kan opholde sig i egen bolig. Det overordnede formål med SEL er at forebygge sociale problemer bl.a. gennem hjælp og støtte, hvilket kan give de udsatte borgere muligheden for at klare sig selv eller forbedre deres daglige tilværelse (Socialjura 2011: § 1 og § 110). Forsorgshjem under SEL §

	110 er typisk kønsblandede institutioner, men flere forsorgshjem er begyndt at etablere skærmede kvindeafdelinger. Det er disse former for institutioner, der i dette speciale findes interesse i.
Hjemløse	Både i den nationale og internationale hjemløseforskning har det været et tilbagevendende problem, hvordan hjemløshed skal defineres, da begrebet kan afgrænses på vidt forskellige måder (Kristensen 1994: 43). I en dansk kontekst kan der identificeres, at seniorforsker Mogens Kjær Jensen blandt andre definerer hjemløshed ud fra en forståelse af, at dette omfatter personer uden bolig samt personer, der grundet forskellige årsager ikke er i stand til at benytte deres bolig ¹² (Jensen 1995: 11 og Lindstad 2008: 11). Denne definition kan argumenteres for at være bred i sin formulering, hvilket betyder, at den indfanger en bred gruppe som tilknyttet en hjemløseposition. Derudover kan hjemløshed generelt forstås som sammenfaldende med en lang række andre problemer end blot manglen på bolig eller ikke at være i stand til at opretholde en bolig. Andre problemer, der kan knytte sig til en hjemløseposition er fx misbrug, psykisk sygdom, vold, kriminalitet, ringe arbejdsmarkedstilknytning og manglende sociale netværk etc. (Geerdsen et al. 2005: 15). I denne forbindelse er det dog centralt at have in mente, at vi i problemfeltet fandt, at der er forskelle på, hvilke problemer, der knytter sig til en kvindes hjemløseposition og til en mands hjemløseposition. I dette speciale vælger vi at lægge os op ad begge præsenterede forståelser af hjemløshed, hvilket giver os en bred definition af begrebet ”hjemløs”.

¹² Personer med bolig, som af forskellige årsager ikke er i stand til at opholde sig i denne, betegnes som funktionelt hjemløse (Den Sociale Portal 2011).

Behov	Ud fra en common sense forståelse refererer begrebet ”behov” i dette speciale til det forhold, at individer kan have brug for noget af fx fysiologisk, psykisk eller praktisk art, hvor dette i specialet knyttes til de hjemløse mænds og kvinders hjemløsepositioner. Senere i projektet vil begrebet blive brugt ud fra en teoretisk forståelse ved anvendelse af Erik Allardts behovsteori. Denne teori beskrives i teoriafsnit 6.1.
Indsatser	Indsatser refererer i dette speciale til socialarbejdernes forskellige interventioner eller indgreb i de hjemløse mænds og kvinders liv, hvor interventionerne har til formål at ændre eller forbedre de hjemløses vilkår og situationer (Bergmark & Lundström 2007: 165).
Kønsdifferentierede/ ikke- kønsdifferentierede	Ud fra en common sense forståelse refererer begrebet ”kønsdifferentiering” til, at der eksisterer nogle grundlæggende kønsmæssige forskelle mellem mænd og kvinder. I dette speciale ses kønsdifferentiering i sammenhæng med socialarbejdernes iværksatte indsatser over for de hjemløse, hvor fokus er på, om disse iværksættes med udgangspunkt i de hjemløse mænds og kvinders behovsmæssige forskelligheder. Senere i specialet vil begreberne ”kønsdifferentierede” og ”ikke-kønsdifferentierede” blive brugt ud fra en teoretisk forståelse ved anvendelse af den feministiske teori, hvilket beskrives i teoriafsnit 6.2.

3. Projektdesign og –struktur

I de følgende afsnit vil vi først beskrive specialets design, som er inspireret af casestudiedesignet. Dernæst ønsker vi at redegøre for specialets struktur, hvorunder vi dels foretager en beskrivelse af opbygningen og dels inddrager en figur til illustration af projektstrukturen.

3.1. Et casestudiedesign

Til belysning af specialets problemformulering og underspørgsmål har vi valgt at anlægge et case-studiedesign med inspiration af Robert. K. Yins tilgang. Dette vælger vi, da Yin kan argumenteres for at give en overordnet, men samtidig detaljeret definition på, hvad et casestudie rummer (Antoft & Salomonsen 2007: 32). Yderligere bidrager Yin med konkrete måder at behandle casestudiedesignet på, og han har derudover fremsat et afgørende forsvar for casestudiets videnskabelige værdi (De Vaus 2004: 219).

Et casestudie kan ifølge Yin anvendes i tilfælde, hvor der ønskes gennemført undersøgelser af komplekse sociale fænomener. Derudover kan et casestudie benyttes til indsamling af viden om vidt forskellige fænomener, som fx personer, steder, socialt arbejde, organisationer eller tidsperioder (Yin 2009: 4). I dette speciale ønskes gennemført et casestudie med fokus på det sociale arbejdes praksis på forsorgshjem med hjemløse mænd og kvinder. Ud fra Yins optik kan et casestudie derudover ses som en empirisk undersøgelse, som belyser et samtidigt socialt fænomen inden for dets ”real-life” kontekst (Yin 2009: 18). I dette speciale undersøges to udvalgte forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger, hvilke kan ses som real-life kontekster, inden for hvilke socialarbejderne udfører det praktisk sociale arbejde med de hjemløse mænd og kvinder. Vi vil senere i specialet, jf. afsnit 5, beskrive de to udvalgte forsorgshjems institutionelle, lovgivningsmæssige og organisatoriske rammer. Disse beskrivelser inddrages for på denne måde at få et indblik i de real-life kontekster, som socialarbejderne udfører socialt arbejde med hjemløse indenfor.

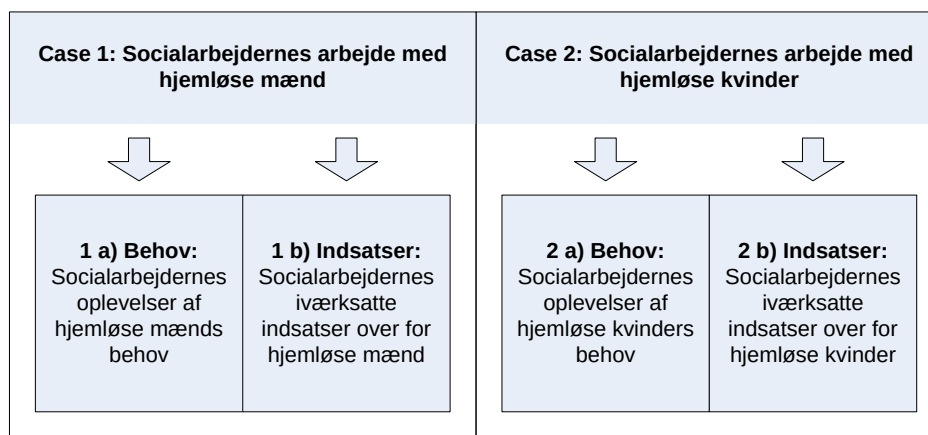
3.1.1 Afgrænsning af casestudiet – Et multipelt og embedded casestudie

Ud fra Yins optik kan et casestudie både designes som et single eller et multipelt casestudie (Yin 2009: 19). Vi vil i dette speciale gennemføre et multipelt casestudie, da vi i dette speciale dels har

fokus på socialarbejdernes arbejde med hjemløse mænd, og dels har fokus på socialarbejdernes arbejde med hjemløse kvinder. Dette casestudie bliver herved ikke tilrettelagt med fokus på de to udvalgte forsorgshjem som de multiple cases, men der bliver derimod fokus på begge institutioners arbejde med de to køn. I og med at vi vælger multiple cases, får vi muligheden for løbende at gennemføre sammenligninger af casene, hvilket er en fordel, da vi i dette speciale anlægger et kønsperspektiv. Vores multiple cases definerer vi ud fra en bred forståelse, da fokus i projektet er på socialarbejdernes daglige praksis med hjemløse mænd og med hjemløse kvinder. Casene definerer vi som følger:

- **Case 1:** Socialarbejdernes arbejde med hjemløse mænd
- **Case 2:** Socialarbejdernes arbejde med hjemløse kvinder

Begge cases repræsenteres af begge forsorgshjem, hvilket indebærer, at både case 1 og case 2 anvendes til opnåelse af viden fra begge forsorgshjem. Vores casedefinitioner kan kritiseres ud fra, at socialarbejderne på forsorgshjemmene i praksis ikke nødvendigvis enten arbejder med hjemløse mænd eller arbejder med hjemløse kvinder. I det praktiske sociale arbejde med hjemløse er der ofte tale om mere flydende arbejdsgange, hvor socialarbejderne inden for rammerne af forsorgshjemmene løbende arbejder med begge grupper af hjemløse. Argumentationen for alligevel at definere casene på denne måde er, at det giver en skarp opdeling af socialarbejdernes arbejde med kønnene, hvilket er gavnligt for os, da vi på denne måde løbende kan gennemføre sammenligninger mellem disse. En yderligere præcisering af casene er, at de begge kan argumenteres for at være embedded, hvilket indebærer, at der kan identificeres flere indlejrede analyseenheder inden for rammerne af hver enkelt case (De Vaus 2004: 220 og Maaløe 2002: 69). I dette projekt består hver enkelt case af to indlejrede analyseenheder, hvilket illustreres i nedenstående figur:

Figur 2: Casenes indlejrede analyseenheder

(Egen illustration 2011)

Som illustreret oven for rummer hver af vores definerede cases to indlejrede analyseenheder, hvor der dels er fokus på enten hjemløse mænds eller kvinders behov (1 a og 2 a), og dels er fokus på de iværksatte indsatser over for enten hjemløse mænd eller kvinder (1 b og 2 b). Disse fire indlejrede analyseenheder belyses alle, jf. specialets problemformulering, ud fra socialarbejdernes perspektiv. Analyseenhederne 1 a og 2 a inddrages for at undersøge, hvorvidt socialarbejderne oplever, at der er kønsmæssige forskelligheder i de hjemløses behov. Derudover inddrages analyseenhederne 1 b og 2 b for at undersøge, hvordan socialarbejderne iværksætter indsatser på baggrund af de hjemløses behov, og om indsatserne er karakteriserede som kønsdifferentierede eller ikke-kønsdifferentierede, jf. underspørgsmål 2. For at besvare underspørgsmål 1 anvendes alle fire analyseenheder. Vi vil for at undersøge disse analyseenheder udforme specialet som et kvalitativt casestudie, hvor datagrundlaget er både interviews med socialarbejdere samt observationer af socialarbejdernes konkrete arbejde med de hjemløse mænd og kvinder. Herved anvender vi i dette speciale en kvalitativ metodekombination til afdækning af projektets opstillede problemformulering og underspørgsmål. Ifølge Yin kan metodekombination betyde, at et casestudie bliver af højere kvalitet sammenlignet med casestudier, hvor der anvendes singulære metoder (Yin 2009: 116f).

Generelt kan multiple casestudier med få cases kritiseres for at have en lav ekstern validitet, da resultaterne fra få cases ikke giver mulighed for generaliseringer, som kan argumenteres for at være repræsentative for en bredere population (De Vaus 2004: 237 og Antoft & Salomonsen 2007: 49). I henhold til dette speciale er argumentationen mod denne kritik, at der i nærværende projekt ikke

ønskes foretaget generaliseringer ud til en bredere population, da der tilstræbes en forståelse af de unikke forhold på forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger. Dog kan der genfindes elementer af analytisk generalisering i dette speciale, da det ønskes, at undersøgelsens resultater er ”vejledende” for lignende situationer (Kvale 2004: 228). Dette indebærer et ønske fra vores side om at kunne overføre specialets resultater til andre kønsblandede forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger, som har lignende størrelse og institutionelle forhold, som de to udvalgte forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger i dette speciale har. Årsagen til at vi i dette speciale har valgt at gennemføre multiple casestudier knyttet til to udvalgte forsorgshjem af identiske størrelser og med lignende institutionelle forhold er, at vi netop ønsker at blive i stand til, at vores resultater kan ses som vejledende for andre forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger.

3.2. Projektopbygning

I det følgende beskrives projektets opbygning, hvor der foretages en kort gennemgang af indholdet i specialets forskellige kapitler. Projektets struktur bliver derefter skitseret i figur 3.

I *kapitel 1* præsenteres de indledende overvejelser til specialet.

Kapitel 2 indeholder problemfeltet, en afgrænsning samt en fremstilling af problemformuleringen og underspørgsmålene i specialet.

I *kapitel 3* præsenteres casestudiedesignet, projektopbygningen og illustration af projektets struktur.

I *kapitel 4* beskrives fænomenologien og hermeneutikken, hvilke er de anvendte videnskabsteoretiske positioner i specialet. Derefter fremstilles de anvendte kvalitative metoder i form af interviews og observationer. Efterfølgende præsenteres et afsnit vedrørende reliabilitet, validitet og generaliserbarhed. Sidst beskrives vores induktive og deduktive overvejelser for specialet.

Kapitel 5 indeholder en præsentation af de to udvalgte forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger, herunder vil de to udvalgte forsorgshjems institutionelle og organisatoriske ligheder og forskelle beskrives.

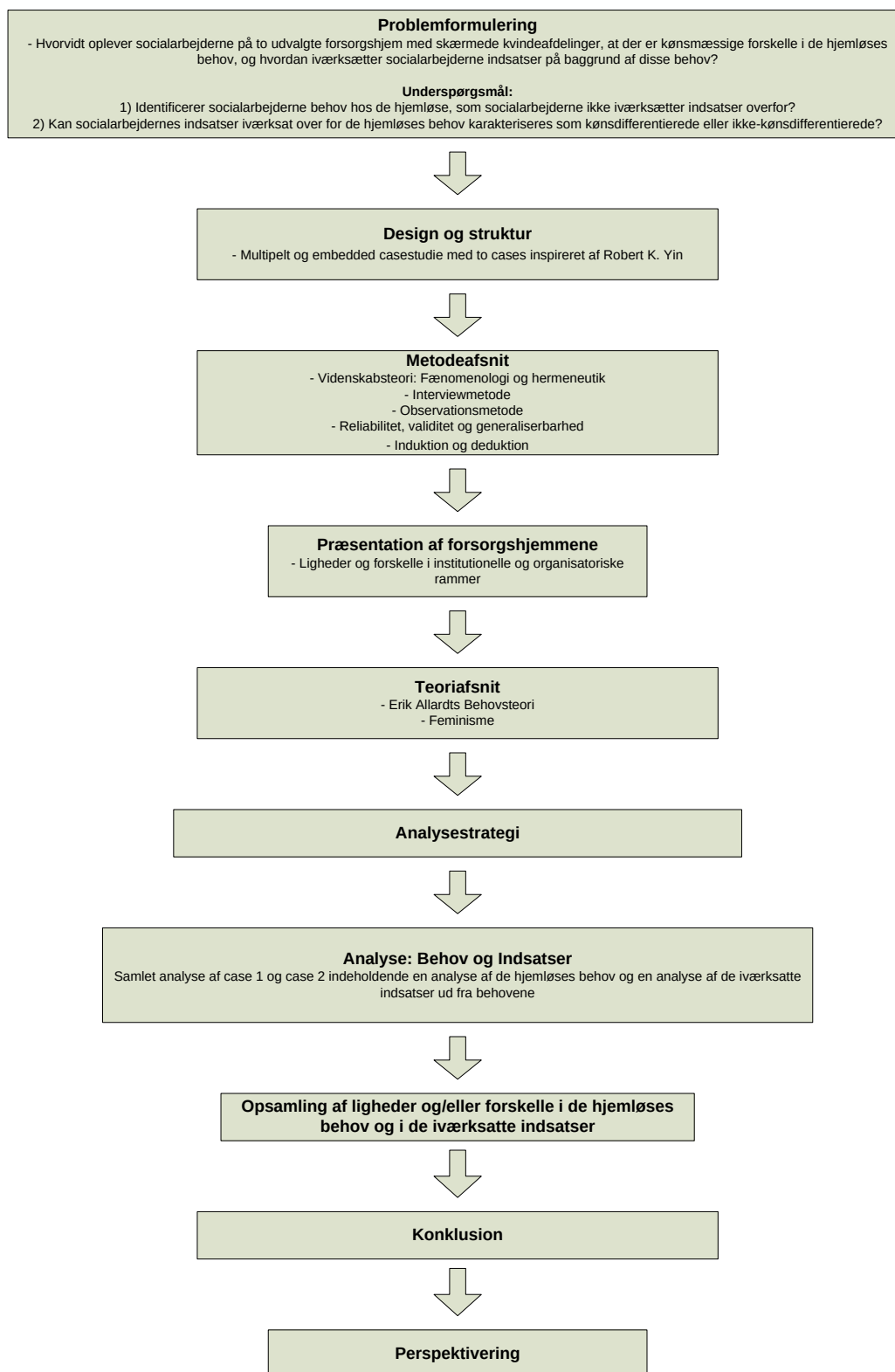
I *kapitel 6* fremstilles de anvendte teorier i specialet i form af Allardts behovsteori og feminismen, hvorunder der er kritik af disse.

Specialets analysestrategi beskrives i *kapitel 7*, hvorunder vi vil redegøre for Steinar Kvaales tre fortolkningskontekster, hans analysemetoder samt for vores anvendelse af disse. Derudover beskrives analysens opbygning.

Kapitel 8 indeholder specialets analyse af socialarbejdernes oplevelser af de hjemløses behov og af socialarbejdernes iværksatte indsatser på baggrund af de hjemløses behov.

Kapitel 9 indeholder specialets konklusion, hvori specialets problemformulering og underspørgsmål besvares.

I *Kapitel 10* præsenteres perspektiverende overvejelser, hvorunder løsningsforslag til praksis ligeledes fremstilles.

Figur 3: Projektets struktur

(Egen illustration 2011)

4. Metodeafsnit

Til besvarelse af problemformulering og underspørgsmål, har vi truffet forskellige metodiske valg, som præsenteres i det følgende. I de nedenstående afsnit beskrives først vores videnskabsteoretiske ståsteder med inspiration i fænomenologiske og hermeneutiske tilgange. Herefter følger et afsnit med begrundelser for valg af teori i form af Allardts behovsteori og feminisme. Efterfølgende redegøres for vores anvendte kvalitative metoder; interviews og observationer. Derefter følger et afsnit, hvori vi forholder os til de kvalitetsmæssige overvejelser i forhold til vores anvendelse af interviews og observationer som metoder. Sidst i metodeafsnittet præsenteres vores induktive og deduktive overvejelser for specialet.

4.1. Videnskabsteori

4.1.1 Fænomenologi

Den moderne fænomenologi blev grundlagt af den tyske filosof Edmund Husserl (1859-1938). Inden for rammerne af en fænomenologisk tilgang skal fænomener grundlæggende forstås som noget, der viser sig for individers bevidstheder (Langergaard et al. 2006: 121f).

4.1.1.1 Intentionalitet og subjektivitet

En overordnet anskuelse inden for en fænomenologisk tradition er ifølge Husserl, at individers bevidsthedsopfattelser grundlæggende skal ses som intentionelle, hvilket betyder, at individernes bevidstheder altid vil rette sig mod bestemte fænomener (Husserl 1999: 51f). Fænomener forstås derfor ud fra, hvordan de fremtræder for de enkelte individers bevidstheder. Grundlæggende ses individers bevidstheder som en a priori betingelse for overhovedet at udføre videnskab samt at indsamle viden (Gallagher & Zahavi 2010: 49). Der tages herved udgangspunkt i at forstå fænomener ud fra de erfarende subjekter synsvinkler, hvorved der anlægges en førstepersonstilgang (Gallagher & Zahavi 2010: 17). På denne måde ses det ikke som nødvendigt at gennemføre fortolkninger af fænomenerne, hvilket står i modsætning til den hermeneutiske tilgang.

Dette speciale har en fænomenologisk tilgang under udarbejdelsen af interviewguiden, under udførelsen af selve interviewene samt i dele af analysen. Denne fænomenologiske inspiration under in-

interviewene betyder, at vi får muligheden for at fokusere på socialarbejdernes førstepersonstilgang hvilket indebærer, at der i interviewene lægges afgørende vægt på socialarbejderne som de erfarnde subjekter af de undersøgte fænomener.

4.1.1.2 Horisont og livsverden

Før et fænomen i en fænomenologisk forstand indkredses, har undersøgeren allerede en forståelse af fænomenet. Herved har enhver videnskabelig undersøgelse altid nogle forudsætninger. I denne forbindelse er det relevant at beskrive to centrale begreber inden for en fænomenologisk tradition, nemlig ”horisont” og ”livsverden” (Langergaard et al. 2006: 123f). Når individer retter deres opmærksomhed mod et givet fænomen vil dette eksistere i en bestemt kontekst, hvilket forstås som horisonten (Wind 1976: 50f). Livsverden ses i fænomenologien som noget før-videnskabeligt, hvilket kan ses som individers ureflekterede oplevelse af verden (Langergaard et al. 2006: 124 og Wind 1976: 18). Ifølge Husserl er livsverdensbegrebet grundlæggende intersubjektivt¹³, hvilket indebærer, at individer i deres væren i verden konstant konfronteres med andres meninger (Zahavi 1994: 104). I forhold til intersubjektivitet kritiseres Husserl af Jürgen Habermas¹⁴ for ikke at fokusere på sprogets betydning for denne. Husserl anser dog, at intersubjektivitet opnås mellem subjekter gennem disses perceptioner og forestillinger om hinandens bevidsthedsopfattelser, og herved ikke gennem kommunikative interaktioner (Crossley 1996: 8).

Med udgangspunkt i specialets problemformulering, hvor fokus er på, hvorvidt socialarbejderne oplever, at der er kønsmæssige forskelle i de hjemløses behov, og videre hvordan socialarbejderne iværksætter indsatser på baggrund af disse behov, bliver Husserls livsverdens- og horisontbegreb relevant. I kraft af vores fokus i problemformuleringen bliver socialarbejdernes livsverdener relevante, da ønsket med dette speciale er at få indsigt i de oplevelser, som socialarbejderne har af de undersøgte fænomener, hvor forsorgshjemmene vil udgøre horisonten. Yderligere kan der, jf. afsnit 2.1.1, argumenteres for, at der er sparsom dansk forskningsbaseret viden om hjemløshed set ud fra et kønsperspektiv, hvilket indebærer, at vi har set os nødsaget til at bevæge os ind i feltet med åbenhed. For at udvise denne åbenhed over for feltet er det derfor videre relevant at anlægge et perspek-

¹³ Begrebet ”intersubjektivitet” refererer til forholdet mellem subjekter (Zahavi 1994: 105). Subjekter forstår hinanden og handler sammen, fordi de lever sammen i en fælles objektiv virkelighed (Jørgensen 2008: 228).

¹⁴ Jürgen Habermas er professor i filosofi og sociologi (1929-) (Kaspersen 2006: 76).

tiv, hvor socialarbejdernes livsverden sættes i centrum, da socialarbejderne netop kan bidrage med deres subjektive indsigter i feltet.

4.1.1.3 Videnskabelighed: "sand" erkendelse af fænomener

Ud fra en fænomenologisk optik indebærer det faktum, at individers bevidstheder intentionelt retter sig mod fænomener ikke nødvendigvis, at der opnås en "sand" erkendelse af fænomener. Dette hænger sammen med, at der kan være forskel på, hvor mange aspekter af fænomener, som individerne opnår kendskab til (Langergaard et al. 2006: 122). Dette indebærer herved, at jo flere aspekter det er muligt at opnå af fænomener, desto mere sand erkendelse fås af fænomenerne. Inden for fænomenologien ses videnskabelighed ikke som sammenhængende med systematiske udsagn eller rationelle begrundelser (Gallagher & Zahavi 2010: 65), men videnskabelighed anses for at kunne opnås gennem grundige beskrivelser. I dette speciale ønsker vi at anvende fænomenologiens epistemologiske anskuelser i forhold til en søgen efter at opnå en sand erkendelse af de undersøgte fænomener. Dette gør vi bl.a. ved at involvere et større antal interviewpersoner for på denne måde at opnå kendskab til flere aspekter af de undersøgte fænomener.

I forbindelse med videnskabelighed inden for fænomenologien anvender Husserl begrebet epoché for det forhold, at undersøgere skal sætte deres fordomme i parentes. Dette indebærer ifølge Husserl, at undersøgere sættes i stand til at fokusere på de fænomener, der viser sig (Gallagher & Zahavi 2010: 43). Dette vil vi forholde os til i dette speciale under udarbejdelsen af vores interviewguide samt under udførelsen af interviewene med socialarbejderne. Vi vil stræbe efter at distancere vores fordomme fra socialarbejderen subjektive oplevelser (Jørgensen 2008: 230) Denne distancering fra vores side foretages for at få en indsigt i de undersøgte individers livsverdener, hvilket giver os muligheden for at forstå fænomener ud fra, hvordan socialarbejderne oplever dem. Derfor er det væsentligt, at vi som interviewere er bevidste om, hvilke fordomme vi har om undersøgelsesfeltet for, at vi på denne måde kan blive i stand til at sætte disse i parentes og gå åbent ind i undersøgelsen. Fra specialets begyndelse havde vi forskellige fordomme om emnet, hvilke vi ønsker at sætte i parentes. Disse var bl.a. at vi havde en forestilling om, at etableringerne af skærmede kvindeafdelinger kan skærpe socialarbejdernes opmærksomhed mod, at de arbejder med både hjemløse mænd og kvinder. Derudover havde vi en forestilling om, at tendenserne til opmærksomhed mod kønnes forskelligheder fra misbrugsområdet var overførbart til arbejdet med hjemløse på forsorgshjemmene. Samtidig havde vi en forestilling om, at de hjemløse kvinder kan overses i det praktiske sociale

arbejde på forsorgshjem, fordi kvinderne sammenlignet med mændene udgør et mindre antal af den samlede mængde hjemløse. Videre kan vi argumenteres for at være påvirket af generelle forståelser af hjemløseområdet fra bl.a. medier, hvilke vi ligeledes ønsker at sætte i parentes.

4.1.2 Hermeneutik

En af hermeneutikkens vigtigste tænkere var Hans-Georg Gadamer (1900-2002). Gadamer udviklede centrale begreber inden for den filosofiske hermeneutik og havde fokus på hermeneutikkens ontologiske karakter. Inden for hermeneutikken lægges særlig vægt på fortolkningskunsten, hvor meninger og udsagn gøres forståelige gennem fortolkninger (Berg-Sørensen 2010: 149ff).

4.1.2.1 Den hermeneutiske cirkel

I hermeneutikken eksisterer en grundlæggende interesse for, hvordan mening frembringes samt hvordan fortolkninger foregår. Derfor ønskes der i hermeneutikken en forståelse af de dele, der fører til en helhed, hvor fx udsagn ses i forhold til den kontekst, hvori disse produceres. Inden for hermeneutikken skabes gyldig viden herved gennem fortolkning, hvorfor en genstands natur anses for at være uopnåelig gennem udelukkende beskrivelser, hvilket står i modsætning til en fænomenologisk tradition. I hermeneutikken kan fortolkninger udmøntes på forskellige måder afhængigt af, hvilken kontekst fortolkeren befinder sig i (Jørgensen 2008: 223f og Wind 1976: 12f). Fortolkninger af indsamlet empiri foregår ud fra en vekselvirkning, hvor konkrete dele af den indsamlede empiri fortolkes i overensstemmelse med den samlede empiris betydning. De konkrete dele af empirien kan således være medvirkende til at påvirke helheden af empirien, hvilket betegnes som den hermeneutiske cirkel (Jørgensen 2008: 225). I dette speciale ønsker vi at indsamle empirien gennem interview og observationer. Observationerne gennemføres med udgangspunkt i den hermeneutiske tilgang, hvilket giver os muligheden for at opnå en dybere fortolkningsmæssig forståelse af socialarbejdernes praksis med de hjemløse mænd og kvinder. Hermed kommer vi i observationerne dybere end udelukkende at forholde os til en kondenseret forståelse af socialarbejdernes subjektive oplevelser, hvilket fænomenologien foreskriver.

4.1.2.2 Fokus på forforståelse

Inden for hermeneutikken er forforståelser uundgåelige dele i gennemførelsen af videnskabelige fortolkninger (Højberg 2004: 323). Ifølge Gadamer starter alle fortolkninger netop ved individers forforståelser af undersøgelsesfeltet (Gadamer 2004: 269). Dette indebærer, at individer aldrig kan

opnå en erkendelse af sociale fænomener uden på forhånd at have forforståelser om disse (Wind 1976: 23). En undersøger kan ikke frigøre sig fra sine forforståelser, hvorfor undersøgere bl.a. skal gøre sig bevidste om, hvilke forforståelser, der sættes i spil (Jørgensen 2008: 225f). I og med at vi vælger at tage udgangspunkt i hermeneutikken under udførelsen af observationsstudiet og i dele af analysen, vil vores forforståelser først komme i spil under disse. De præsenterede fordomme under vores fænomenologiske afsnit 4.1.1.3, bliver under de hermeneutiske dele af specialet sat i spil som forforståelser i en hermeneutisk forstand.

Det faktum, at vi har valgt en metoderækkefølge, hvor interview udføres før udførelsen af observationer indebærer, at vi anvender den opnåede viden fra interviewene til at finde punkter, som vi vil være opmærksomme på under observationerne. På denne måde sætter vi vores forståelser opnået gennem interviewene i spil under observationerne.

4.1.2.3 Forståelseshorisont og horisontsammensmeltning

I en hermeneutisk retning eksisterer en forståelse af, at enhver fortolkning sker på baggrund af fortolkerens forståelseshorisont. En forståelseshorisont skal forstås som en individuel ramme inden for hvilken, det er muligt at foretage fortolkninger. Når forskellige individer tilegner sig hinandens forståelser, betegnes dette som en horisontsammensmeltning (Langergaard et al. 2006: 129). Dette vil resultere i nye forståelser og nye fortolkninger af de undersøgte genstande, hvilket videre kan medvirke til en udvidelse af de enkelte individers forståelseshorisonter. Det er dog ikke meningen, at individerne i deres konfrontation med andres forståelser skal overtage hinandens forståelseshorisonter, men individerne kan blive påvirket af de andres forståelseshorisonter (Jørgensen 2008: 226). Gennem observationerne tilegner vi os i dette speciale socialarbejdernes forståelser af undersøgelsesfeltet, hvilket kan medvirke til ændringer i vores forståelser og fortolkninger af det undersøgte. På denne måde kan der ske en udvidelse af vores forståelseshorisont, hvilke vil føre til en horisontsammensmeltning mellem socialarbejdernes og vores forståelseshorisonter, hvorved nye fortolkninger og ny viden opstår.

Inden for en hermeneutisk retning opnås sand erkendelse af sociale fænomener netop gennem individers horisontsammensmeltninger. Dette vil sige, at erkendelsen sker, når mennesker interagerer med hinanden (Jørgensen 2008: 226). Viden vil i en hermeneutisk forståelse aldrig kunne anskues som en afsluttet proces, da individer kontinuerligt vil opnå ny viden og gennemføre nye fortolkninger.

ger (Højberg 2004: 325). I en hermeneutisk optik eksisterer der ikke falske fortolkninger, men kvaliteten af fortolkninger kan variere ud fra empiriens karakter samt ud fra hvilke forforståelser, der sættes i spil. For at opnå fortolkninger af høj kvalitet vil vi under observationerne samt i dele af specialets analyse være opmærksomme på vores forforståelser. Derudover er det vigtigt, at vi er villige til at ændre på vores forforståelser efterhånden som vi opnår ny viden om undersøgelsesfeltet (Jørgensen 2008: 226f).

4.1.3 Ligheder og forskelle mellem fænomenologien og hermeneutikken

Der kan identificeres både forskelle og ligheder mellem de to ovenstående præsenterede videnskabsteoretiske retninger. Det kan overordnet anskues, at der i de to tilgange ses forskelligt på spørgsmålet vedrørende tolkning. Inden for den fænomenologiske retning skal undersøgerne holde sig uden for forskningsprocessen, hvor undersøgerne er neutrale formidlere af de oplevelser og forståelser, som de undersøgte individer har. Inden for den hermeneutiske tilgang opfattes indsamling af viden som en proces, hvoraf undersøgerne er en integreret del. I hermeneutikken er det væsentligt, at undersøgerne sætter deres forforståelser i spil, hvilket står i modsætning til den fænomenologiske retning, hvor undersøgerne skal sætte deres fordomme i parentes (Jørgensen 2008: 235). En lighed mellem de to retninger er dog, at tilegnelse af viden er knyttet til subjekter, hvilket vil sige, at al viden principielt er subjektivt funderet (Langergaard et al. 2006: 126).

Både den fænomenologiske og den hermeneutiske tilgang har forskellige måder at forholde sig til empirisk materiale. Der er uenighed om, hvorvidt der skal gennemføres fortolkninger eller beskrivelser på baggrund af den indsamlede empiri. Inden for fænomenologien benyttes kondensering, hvor der forholdes til informanternes egne beskrivelser, hvor det således er informanternes oplevelser, der er i fokus. I en hermeneutisk optik er undersøgernes fortolkninger derimod et væsentligt element, hvor der er fokus på vekselvirkningen mellem informanternes udsagn og de anvendte teorier (Jørgensen 2008: 238ff).

4.1.4 Begrundelse for valg af videnskabsteorier

I specialet ønsker vi at anvende fænomenologiens syn på viden under udarbejdelsen af vores interviewguide, under udførelsen af selve interviewene samt i dele af analysen. Valget af fænomenologien er relevant i dette speciale, idet vi har fokus på et undersøgelsesfelt, hvor der foreligger sparsom forskning, hvilket fordrer, at vi går åbent ind i feltet. Ved en anvendelse af fænomenologien får

vi derved muligheden for at være åbne over for socialarbejdernes forståelser, da vi tilsidesættelser vores fordomme. Under observationerne samt i dele af specialets analyse vælges en hermeneutisk videnskabsteoretisk positionering. Dette gøres, da denne tilgang kvalificerer os til at foretage fortolkninger således, at vi får en dybere forståelse af vores empiri frem for udelukkende at få socialarbejdernes egne beskrivelser af deres oplevelser.

De forståelser vi opnår under gennemførelserne af interviewene, vil under observationerne blive inddraget i samspil med vores forforståelser. Derudover kan det pointeres, at i og med at vi kombinerer fænomenologien og hermeneutikken i specialets analyse, vil dette indebære, at der både foretages fortolkninger og beskrivelser af den indsamlede empiri. Vi forholder os i denne forbindelse kritiske overfor, at vi indsamler vores interviewempiri med inspiration i fænomenologiske elementer, men at vi samtidig foretager hermeneutiske fortolkninger af disse i specialets analyse. Argumentationen for dette er, at vi ligeledes foretager en fænomenologisk inspireret analyse af interviewene, jf. analysestrategien. Specialets analyse vil dels tage udgangspunkt i hermeneutiske elementer, og dels i inddragelse af fænomenologiske elementer, jf. afsnit 7.1. Dog kan det tilføjes, at observationsempirien indsamles ved hjælp af hermeneutikken, samt at der i analysen udelukkende foretages fortolkninger på baggrund af disse.

4.2. Begrundelse for valg af teorier

Til belysning af den første del af problemformuleringen ønsker vi at anvende Allardts behovsteori indeholdende begreberne; ”at have”, ”at elske” og ”at være”. Disse begreber vil blive anvendt til at identificere, hvilke behov de hjemløse på de to udvalgte forsorgshjem har ud fra socialarbejdernes perspektiv, hvilket giver os muligheden for at identificere, hvorvidt socialarbejderne oplever, at der er kønsmæssige forskelle i de hjemløses behov. I dette speciale findes Allardts behovsforståelse brugbar, da den dækker over tre forskellige behovsdimensioner, som i vores kontekst er relevante at anvende. Begreberne i Allardts behovsteori samt vores anvendelse af disse beskrives nærmere i teoriafsnit 6.1.

Feministisk teori inddrages i dette speciale i forhold til vores ønske om at undersøge de hjemløse mænds og kvinders behov, i forhold til at undersøge socialarbejdernes iværksætte indsatser over for

kønnene, samt i forhold til at forstå sammenhængene mellem de hjemløses behov og de iværksatte indsatser. I feminismen eksisterer et grundlæggende fokus på kvindernes forhold i samfundet, men den feministiske tradition har videre betydet, at der er blevet inddraget et generelt kønsperspektiv i socialt arbejde (Hutchinson & Oltedal 2006: 194f). På denne måde gøres feminismen relevant i dette speciale, da vi har fokus på det sociale arbejde med hjemløse set ud fra et kønsperspektiv. Derudover har vi valgt den feministiske teori, da den giver forskellige bud på, hvordan mænd og kvinder ontologisk set kan opfattes – Er mænd og kvinder grundlæggende ens eller er de kendetegnede ved forskelligheder? Dette ontologiske spørgsmål benævnes inden for feminismen for ”Wollstonecrafts dilemma” (Dahlerup 2003: 39), jf. teoriafsnit 6.2.1. Særligt dette feministiske dilemma samt herunder forskellige feministiske retninger sættes i dette speciale i spil. Dette foretages for at undersøge socialarbejdernes oplevelser af de hjemløses behov, samt for at undersøge de indsatser, som socialarbejderne iværksætter på baggrund af de hjemløses behov. Indholdet i feminismen samt vores anvendelse af denne i specialet beskrives nærmere i teoriafsnit 6.2.

4.3. Kvalitative metodeovervejelser

I dette speciale har vi valgt at gennemføre interviews samt observationer. Interviewmetoden anvendes, da vi ønsker socialarbejdernes perspektiv på deres sociale arbejde med hjemløse mænd og kvinder. Observationsstudiet vil medvirke til at give os en mere gyldig viden set i forhold til udelukkende at spørge socialarbejderne om deres subjektive forståelser (Kvale 2004: 111). Vi har valgt en kombination af interviews og observationer for at blive i stand til at belyse vores problemformulering og underspørgsmål. I de følgende afsnit redegøres først for de metodiske overvejelser vedrørende interviews, dernæst beskrives de metodiske overvejelser omkring observationsmetoden.

4.3.1 Den kvalitative interviewmetode

Ved anvendelse af kvalitative forskningsinterviews er det overordnede formål at undersøge og forstå verden set ud fra informanternes perspektiv (Kvale & Brinkmann 2009: 17). Derudover kan kvalitative interviews anvendes i tilfælde, hvor der ønskes indsamlet detaljeret viden ud fra et førstepersonsperspektiv (Kristensen 2007: 284). I henhold til projektets problemformulering samt i forhold til vores inspiration i den fænomenologiske videnskabsteori ønsker vi at undersøge socialarbejdernes oplevelser af deres sociale arbejde med hjemløse mænd og kvinder, hvorfor kvalitative

forskningsinterviews er relevante at anvende. Kvalitative interviews giver netop muligheden for at få et detaljeret indblik i socialarbejdernes perspektiver på de undersøgte fænomener.

For at få et dybdegående indblik i de undersøgte fænomener har vi valgt at gennemføre enkeltmandsinterviews med socialarbejdere på de to udvalgte forsorgshjem. Socialarbejderne arbejder ofte primært med hjemløse kvinder eller primært med hjemløse mænd, dog arbejder nogle af socialarbejderne med begge køn. Ved at gennemføre enkeltmandsinterviews kan vi få dybdegående indsigter i de enkelte socialarbejders forståelse af deres arbejde med hjemløse mænd og/eller kvinder. På denne måde får vi dels indsigter i socialarbejdernes individuelle oplevelser af de hjemløses behov, samt dels i socialarbejdernes oplevelser af deres iværksatte indsatser rettet mod de hjemløse mænd og kvinder. Vi overvejede fra specialets begyndelse, hvorvidt der med fordel kunne gennemføres fokusgruppeinterviews i stedet for enkeltmandsinterviews. Fokusgruppeinterviews kan argumenteres for at give mulighed for, at flere informanter reflekterer over og reagerer på hinandens synspunkter (Bryman 2004: 346). I dette projekt kan anvendelsen af denne interviewform betyde, at informanterne sammen kan reflektere over deres fælles praksis med henholdsvis hjemløse mænd og kvinder. Denne form for interview er dog ikke valgt i specialet, da enkeltmandsinterviews i højere grad giver informanterne mulighed for at udtrykke deres subjektive oplevelser, hvilket er afgørende for besvarelsen af specialets problemformulering og underspørgsmål. På grund af stort arbejdspress på de to udvalgte forsorgshjem var det derudover ikke muligt at gennemføre fokusgruppeinterviews med flere deltagende socialarbejdere ad gangen.

Dog oplevede vi, at der under et enkelt interview deltog to socialarbejdere, da den deltagende socialarbejder havde valgt at invitere endnu en socialarbejder med til interviewet. Årsagen til dette var, at den ene socialarbejder primært arbejdede med mænd, hvorfor hun ønskede deltagelse af en anden socialarbejder, som primært arbejdede med kvinder. Tilstedeværelsen af begge socialarbejdere medvirkede til, at socialarbejderne i samspil reflekterede over deres praksis på forsorgshjemmet med både hjemløse mænd og kvinder.

4.3.1.1 Udvælgelse af interviewinformanter

I forbindelse med udførelse af kvalitative interviews er det væsentligt, at der udvælges relevante informanter til deltagelsen således, at der kan fremkomme brugbart datamateriale. I arbejdet med at skaffe informanter kan det umiddelbart være en fordel, hvis interviewerne har en institutionel til-

knytning, hvorigennem der kan skaffes relevante informanter (Kristensen 2007: 286). Desværre har vi ikke en institutionel tilknytning til forsorgshjem med hjemløse, og derfor valgte vi at etablere kontakt til de to udvalgte forsorgshjem gennem de daglige ledere. Vores kontakt til lederne foregik via telefon og mail. I den indledende mail til lederne beskrev vi formålet med specialet, samt vedhæftede dokumenter til udlevering til socialarbejderne og de hjemløse indskrevet på forsorgshjemmene. Hensigten med disse vedhæftede dokumenter var, at lederne kunne give disse til de socialarbejdere, der ønskede at deltage i undersøgelsen samt til de hjemløse til orientering om specialets formål. Denne fremgangsmåde har fordele idet den sikrer, at de deltagende socialarbejdere har fået ”godkendt” af forsorgshjemmenes ledere, at de i arbejdstiden deltager i dette speciale. Herved er udvælgelsen af interviewinformanter foregået via forsorgshjemmets ledere blandt de socialarbejdere, som var interesserede i at deltage i specialet. Yderligere er socialarbejderne udvalgt til deltagelse i interviewene ud fra følgende inklusionskriterier:

- Er ansat på et forsorgshjem med skærmet kvindeafdeling
- Er socialarbejder, jf. afsnit 2.3.2.
- Har erfaringer med primært at arbejde med hjemløse kvinder, primært at arbejde med hjemløse mænd eller erfaringer med at arbejde med begge grupper.

I dette speciale har det været en lang og vanskelig proces at skaffe informanter til både interviews og observationer, da målgruppen for vores undersøgelse er professionelle socialarbejdere, som ofte har en presset arbejdsdag (Kristensen 2007: 286). Til trods for, at det kan tage lang tid og være svært at få interviewaftaler med professionelle er det alligevel lykkedes os at skaffe syv informanter, som ønskede at deltage i seks interviews.

Det kan i forbindelse med inklusionskriterierne tilføjes, at de to udvalgte forsorgshjem i specialet er udvalgt ud fra et kriterium om, at forsorgshjemmene skulle have identiske størrelser samt, at der på begge skulle være oprettet skærmede kvindeafdelinger, jf. afsnit 5.

4.3.1.2 Præsentation af interviewinformanter

De syv deltagende socialarbejdere er alle ansat på enten det ene eller det andet af de to udvalgte forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger. Socialarbejderne er fordelt på forskellige professioner bestående af socialrådgivere, ergoterapeuter, social- og sundhedsassistenter og pædagoger. De syv socialarbejdere er valgt ud fra et kriterium om, at de dagligt arbejder med hjemløse mænd og

kvinder på forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger og er således ikke valgt ud fra deres faglige baggrund, jf. afsnit 2.3.2.

Alle deltagende socialarbejdere i dette speciale er kvinder. Dette er ikke et bevidst valg, men derimod en konsekvens af, at vi ikke har haft indflydelse på, hvilke socialarbejdere fra de to forsorgshjem, der havde tid og lyst til at deltage i interviewene. Vi er dog opmærksomme på, at socialarbejderens køn kan have betydning for deres arbejde med de hjemløse mænd og kvinder, og vi medtager derfor dette forhold som et kritisk element, jf. afsnit 2.2 og 7.1. Derudover vil vi være kritiske over for, at vi er af samme køn som de interviewede, da vores fælles køn kan danne grundlag for fælles forståelser og dermed indforståetheder (Thagaard 2004: 105).

Socialarbejderne arbejder med de hjemløse i forskellige faser af deres forløb på forsorgshjemmene, hvorfor nogle af socialarbejderne tager imod de hjemløse, mens andre arbejder med de hjemløse i det videre forløb. Socialarbejderne arbejder ofte primært med mænd eller primært med kvinder, men der er også nogle socialarbejdere, der arbejder med begge grupper. Vi fandt dog, at de fleste socialarbejdere på forskellige måder havde forestillinger om arbejdet med begge køn.

4.3.1.3 Interviewguide

For at gennemføre interviews med de professionelle socialarbejdere udarbejder vi i dette speciale en interviewguide, som vi ønsker at anvende som et arbejdsredskab til at gennemføre semistrukturerede interviews (Kristensen 2007: 285). Semistrukturerede interviews er kendetegnede ved at være baseret på forudbestemte emner, dog med mulighed for fleksibilitet. Dette hænger sammen med, at en anvendelse af semistrukturerede interviews giver os mulighed for at udforskning og inddrage nye emner undervejs i interviewene (Kristensen 2007: 282). Denne interviewform betyder herved, at vi kan være åbne over for socialarbejdernes beskrivelser, hvor vi får muligheden for at ændre på rækkefølgen af interviewspørgsmålene og/eller inddrage nye interviewspørgsmål, såfremt dette findes relevant under interviewene.

Interviewguiden for dette speciale udformes ud fra emner, forskningsspørgsmål og interviewspørgsmål, jf. bilag A. Interviewguiden indeholder interviewspørgsmål vedrørende både de hjemløse mænd og kvinder, og disse spørgsmål er opstillet således, at de giver socialarbejderne mulighed for at reflektere over deres praksis med de hjemløse mænd og/eller kvinder undervejs i interviewene. Interviewguiden har således været identisk under alle interviewene, dog har rækkefølgen af in-

interviewspørgsmålene varieret i forhold til, hvorvidt socialarbejderne primært arbejder med mænd eller kvinder. Vi fandt i løbet af empiriindsamlingsprocessen, at det var givende, såfremt socialarbejderne havde erfaringer med både at arbejde med hjemløse mænd og kvinder, fordi interviewspørgsmålene netop var udformet med fokus på begge grupper af hjemløse. Denne udformning af interviewspørgsmålene gjorde, at socialarbejdere, der arbejdede med begge grupper af hjemløse var bedre i stand til på en sammenlignelig måde at reflektere over egen praksis end socialarbejdere, der primært arbejdede med det ene køn, da de har beskedent kendskab til arbejde med det andet køn.

Derudover er de semistrukturerede interviews valgt i dette speciale, da disse giver os mulighed for at praktisere fænomenologiske principper, hvilket lægger i forlængelse af vores videnskabsteoretiske inspiration i fænomenologiske elementer under interviewdelen. Semistrukturerede interviews giver os muligheden for en høj grad af åbenhed over for de undersøgte fænomener, idet vores fordomme sættes i baggrunden (Kristensen 2007: 281f). Denne interviewform skaber herved muligheden for, at interviewerne ikke tager udgangspunkt i deres egne forestillinger, men udviser åbenhed over for informanternes beskrivelser af deres subjektive oplevelser. På grund af vores inspiration i en fænomenologisk videnskabsteoretisk tilgang i udarbejdelsen af interviewguiden og udførelsen af interviewene, bliver teoretiske funderinger ikke en del af de formulerede interviewspørgsmål. Dog vil vi forholde os kritiske overfor, hvorvidt det er muligt for os at forholde os stringent-fænomenologisk under hele interviewindsamlingen, da det kan være vanskeligt ikke at inddrage opnået viden fra forudgående interviews til efterfølgende interviews. Selvom vores interviewguide under alle interviewene i udgangspunktet er den samme, vil vi forholde os kritiske overfor, hvorvidt de opfølgende spørgsmål ændrer sig gennem forløbet, idet der under interviewene kan opnås en viden om området, som findes fordelagtig at spørge ind til i de efterfølgende interviews. Vi vil dog være kritiske over for vores inddragelse af opfølgende interviewspørgsmål under interviewindsamlingerne.

4.3.1.4 Etiske overvejelser i interviews

Når der gennemføres kvalitative interviews, hvor datamaterialet efterfølgende indgår i en skriftlig rapport, er det centralt at være opmærksom på de etiske aspekter. Et etisk element er, at socialarbejderne før indgåelse i interviewene skal gøres opmærksomme på specialets formål, samt herunder hvilke fordele og ulemper, der kan identificeres for socialarbejderne ved deltagelse. For at præcisere disse forhold for vores deltagende socialarbejdere indhentede vi et informeret samtykke i form af en

samtykkeerklæring, jf. bilag B, som socialarbejderne underskrev før interviewenes start. Heri blev socialarbejderne gjort opmærksomme på, at de på ethvert tidspunkt kunne afbryde deres deltagelse i undersøgelsen (Kvale & Brinkmann 2009: 89). Derudover sikrede vi gennem samtykkeerklæringen, at socialarbejderne var bevidste om, at vi sikrede dem fortrolighed i forhold til deres interviewudsagn samt, at både socialarbejderne og de hjemløse blev sikret individuel anonymitet således, at deres identiteter ikke kan afsløres (Kvale 2004: 118ff). Samtidig lovede vi fuld anonymitet for de to udvalgte forsorgshjem således, at institutionernes navne og specifikke kendetegn ikke fremgår af dette speciale.

Da vi ønsker at foretage transskriberinger af socialarbejdernes interviewudsagn anvendte vi en diktafon under interviewene (Kvale 2004: 163). Vi gjorde derfor socialarbejderne opmærksomme på, at vi under bearbejdelsen af dataene ville sørge for, at de optagede lydfiler og det transskriberede materiale blev opbevaret sikkert, samt at alle lydfiler blev destrueret efter specialets færdiggørelse. I forbindelse med transskriberingen af interviewmaterialet opstillede vi ligeledes fælles retningslinjer for loyal skriftlig transskribering, jf. bilag D for at sikre, at socialarbejdernes mundtlige udsagn blev behandlet på en etisk forsvarlig måde, hvor transskriberingerne svarede til det socialarbejderne mente (Kvale 2004: 117). Dette forhold vil videre behandles under afsnit 4.4.

4.3.2 Observationsstudiet

Anvendelse af et observationsstudie er relevant i tilfælde, hvor der ønskes en indsigt i, hvordan mennesker relationelt forholder sig til hinanden. Observationer giver muligheden for på systematisk vis at iagttage, hvordan informanterne handler i givne situationer inden for rammerne af deres naturlige omgivelser (Thagaard 2004: 65ff). I dette speciale ønskes foretaget observationer af socialarbejderne i deres daglige arbejde med de hjemløse på forsorgshjemmene. Når der gennemføres et observationsstudie kombineres dette ofte med interviews, hvor interviewene typisk anvendes som en uddybning af de foretagne observationer (Thagaard 2004: 84). I dette speciale har vi valgt at udføre interviewene først for efterfølgende at gennemføre observationerne. Denne metoderækkefølge er valgt, da vi undersøger et område, hvor der foreligger sparsom forskningsbaseret dansk viden. Derfor kan vi med fordel gennemføre interviews først for at tilegne os viden om feltet, hvilket efterfølgende kan sætte os bedre i stand til at vide, hvilke forhold, der skal fokuseres på under observationerne. Derudover kan observationerne i dette speciale bidrage med viden, som socialarbejderne ikke selv var bevidste om, hvilket ikke kan opnås gennem interviewene. Denne metodekombination

af interviews og observationer kan således være medvirkende til at give os et bedre empirigrundlag for dette speciale (Ibid.).

4.3.2.1 Deltagere eller observatører?

Når der ønskes foretaget et observationsstudie er det væsentligt at tage stilling til, hvorvidt disse gennemføres som deltagere eller som observatører. I denne forbindelse anvender Martyn Hammersley og Paul Atkinson¹⁵ begrebet feltroller for de forskellige måder, hvorpå et observationsstudie kan gennemføres. På et kontinuum kan fuldstændig observation og fuldstændig deltagelse karakteriseres som to yderpositioner (Thagaard 2004: 70f). Fuldstændig observation indebærer, at der indtages en feltrolle som en ikke-aktiv deltager i observationssituationerne, hvor der ikke indledes kontakt til informanterne. Herimod rummer fuldstændig deltagelse, at observatørerne deltager som ”medlemmer” af informanternes miljø. I et observationsstudie vil det dog ofte være således, at der anvendes mere moderate feltroller, som ligger mellem disse to yderpositioner (Hammersley & Atkinson 1998: 132ff).

I dette speciale ønskes observationer anvendt i forhold til at opnå indsigter i socialarbejdernes generelle praksis med de hjemløse mænd og kvinder på to udvalgte forsorgshjem. Før gennemførelsen af observationerne havde vi en forestilling om, at vi ville indtage en position som fuldstændige observatører uden kontakt til socialarbejderne, da vi ønskede at få et så naturligt indblik i socialarbejdernes praktiske arbejde som muligt. Vi forestillede os, at såfremt vi gennemførte fuldstændig deltagelse, hvor vi ville være aktive deltagere i observationssituationerne, ville dette forårsage væsentlige ændringer i socialarbejderens arbejde og i udførelsen af dette. Idealet var at gennemføre fuldstændige observationer, hvor vi udelukkende fungerede som ”fluer på væggen”, men dette viste sig ikke at være muligt. Under observationerne erfarede vi nemlig, at vores tilstedeværelse havde en betydelig indvirkning på socialarbejderne i deres arbejde, hvorfor vi generelt blev mere deltagende i observationerne end forventet. I denne forbindelse kan det tilføjes, at vi nedskrev feltnoter under selve observationerne, hvilket hang sammen med vores oprindelige intention om at være mindre deltagende observatører. Vi kan kritiseres for ikke at have valgt at lave noter efter observationerne,

¹⁵ Martyn Hammersley er professor i undervisningsmæssig og social forskning på The Open University i Storbritannien (Sociological Research Online 2011). Paul Atkinson er professor på Cardiff University ligeledes i Storbritannien (Cardiff University 2011).

da nedskrivning netop kan virke forstyrrende i en mere deltagende observationssituation (Thagaard 2004: 83). Årsagen til, at vi alligevel har valgt at notere under observationen er, at observationssituationerne, som beskrevet ovenfor, udviklede sig i en anderledes retning end forventet.

På forsorgshjem har socialarbejderne ofte mange administrative og praktiske arbejdsopgaver, hvor det er vekslende, hvor meget opsøgende og personlig kontakt socialarbejderne har med de hjemløse. Mængden af kontakt afhænger af, om de hjemløse har brug for denne, og derfor vidste vi ikke, da vi påbegyndte observationerne, om vi overhovedet ville opleve socialarbejdernes personlige kontakt til de hjemløse. Under observationerne viste det sig, at socialarbejderne netop havde en del administrative arbejdsopgaver, hvor socialarbejderne meget gerne ville inddrage os i dette arbejde og give os informationer om deres arbejdsgange. I disse situationer blev vi aktive deltagere i observationerne, fordi vi aktivt blev inddraget i socialarbejdernes arbejdspraksis. Dette har betydet, at vi gennem denne del af observationerne har fået et indgående indblik i socialarbejdernes daglige arbejdsopgaver samt i socialarbejdernes generelle oplevelser af de hjemløse. I de situationer, hvor socialarbejderne var i personlig kontakt med de hjemløse havde vi mere passive observationsroller, hvor socialarbejderne arbejdede med de hjemløse uden direkte at henvende sig til os. I disse tilfælde kan vi argumenteres for at foretage deltagerobservation med minimal deltagelse. Dog havde vi også under disse situationer en form for indvirkning særligt på de hjemløse. Ved flere lejligheder blev vi bedt om at forlade lokalet, fordi de hjemløse ikke ønskede vores tilstedeværelse, og vi kunne tydeligt fornemme, at de hjemløse var meget opmærksomme på vores overværelse af situationen. På denne måde er vi bevidste om, at vores tilstedeværelse betyder, at vi ikke har observeret ”den naturlige kontakt” mellem socialarbejderne og de hjemløse mænd og kvinder.

4.3.2.2 Observationssted og udvælgelse af observationsinformerter

Efter vores udvælgelse af de to forsorgshjem, etablerede vi kontakt til de daglige ledere på forsorgshjemmene for på den måde at få en tilladelse ”oppe fra” til at gennemføre observationerne. Udvalgelsen af informanter til deltagelse i observationerne er derfor, ligesom ved udvalgelsen af interviewinformerterne, jf. afsnit 4.3.1.1, foregået gennem kontakt til lederne af de to udvalgte forsorgshjem.

Årsagen til at vi har valgt socialarbejderne, som observationsinformerter er, at disse har stor viden om eget arbejde med de hjemløse mænd og kvinder på forsorgshjemmene. På denne måde er social-

arbejderne afgørende for hvilken viden, vi opnår gennem observationerne (Thagaard 2004: 69). De deltagende socialarbejdere under observationerne er udvalgt efter de samme inklusionskriterier, som er præsenteret i forbindelse med udvælgelse af interviewinformanter beskrevet i afsnit 4.3.1.1. Fra specialets begyndelse havde vi opsat som kriterium for deltagelse i observationerne, at de observerede socialarbejdere forinden disse ligeledes havde deltaget i interviews. Dette kriterium hang sammen med et ønske fra vores side om at anvende observationerne som et validitetsværktøj, hvor socialarbejdernes oplevelser udtrykt i interviewene skulle sættes op imod, hvad observationerne viste om socialarbejdernes daglige praksis. Det viste sig desværre ikke muligt i praksis udelukkende at observere socialarbejdere, som også havde deltaget i interviewene. Årsagen til dette var, at vi udelukkende foretog observationer på det ene af de to udvalgte forsorgshjem, samt at det kun var muligt at gennemføre få observationer på det forsorgshjem, hvor socialarbejderne ønskede at deltage. På grund af manglende ressourcer på begge forsorgshjem fik vi derfor kun enkelte socialarbejdere til at deltage i både interviews og observationer, hvorfor det kun i mindre grad var muligt at anvende observationerne som et validitetsværktøj.

På forsorgshjemmet, hvor vi gennemførte observationer, var der kun mulighed for at observere to af de fire interviewede socialarbejdere på grund af generel travlhed på forsorgshjemmet. Vores observationer består således af to observerede socialarbejdere, der er interviewet forinden observationerne samt yderligere tre observationer af socialarbejdere, der ikke er interviewet. Vi vil beskrive dette nærmere i følgende afsnit. Vi havde fra specialets begyndelse et ønske om at foretage flere observationer end de fem gennemførte, men dette var desværre ikke muligt på grund af manglende ressourcer og generel travlhed på forsorgshjemmet. I denne forbindelse er vi dog kritiske overfor, at vi udelukkende har gennemført observationer på det ene af de to forsorgshjem. De gennemførte observationer fra det ene af de to forsorgshjem vil i den senere analyse derfor udelukkende anvendes, hvor disse ses som dækkende for begge forsorgshjem.

4.3.2.3 Præsentation af observationsinformanter og -situationer

I specialet deltager tre hovedinformanter, samt fire biinformanter i observationerne. Hovedinformanterne i specialet betegnes som de socialarbejdere, vi aktivt fulgte på forsorgshjemmet, mens biinformanterne ses som de socialarbejdere, der skiftende var til stede til bl.a. møder under vores observationer af hovedinformanterne. Hoved- og biinformanterne er alle kvindelige socialarbejdere med undtagelse af en enkelt mandlig biinformant. Det er ikke et bevidst valg fra vores side, at vi

næsten udelukkende har observeret kvindelige socialarbejdere, men dette er en konsekvens af, at vi ikke selv har været med til at udvælge de socialarbejdere, der skulle observeres, men disse i stedet er valgt ud fra, hvem der havde tid og lyst til at deltage i observationerne. Dog kan der argumenteres for, at der på forsorgshjemmet er en overvægt af kvindelige socialarbejdere, men vi vil være opmærksomme på, at dette kan have en betydning for vores observationsdata. Derudover vil vi forholde os kritiske over for socialarbejdernes køn i specialets analyse, jf. afsnit 7.1.

Vi foretog i alt fem observationer, som foregik under følgende situationer på forsorgshjemmet: En observation af en dagvagt, en observation af en aftenvagt, deltagelse i rundvisning på forsorgshjemmet foretaget af en dagvagt, deltagelse i et overdragelsesmøde mellem dag- og aftenvagter samt deltagelse i et morgenmøde. På overdragelsesmødet informerede dagvagterne aftenvagterne om dagens hændelser samt nye indskrivninger af hjemløse etc. På morgenmødet gennemgik socialarbejderne de indskrevne hjemløse samt døgnrapporten over den foregående aften og nats hændelser. Vi fik muligheden for at deltage i disse forskellige møder, da to af vores hovedinformanter ligeledes deltog i disse.

4.3.2.4 Etiske overvejelser i observationer

Når der gennemføres et observationsstudie er det, ligesom ved gennemførelse af interviews, jf. afsnit 4.3.1.4, centralt at være bevidste om de etiske elementer. Overordnet skal vi som observatører være opmærksomme på at forklare de deltagende socialarbejdere om specialets formål samt, om vores roller under observationerne (Thagaard 2004: 84f). Vi udviste fra specialets begyndelse denne form for åbenhed over for socialarbejderne, hvilket gjorde, at de ligeledes udviste stor åbenhed over for os. Igennem udførelsen af vores observationsstudie kom vi i kontakt med sårbare borgere i form af de hjemløse mænd og kvinder, og derfor var den oprindelige intention at give de hjemløse et dokument, hvori vi forklarede formålet med observationsstudiet. Dog viste det sig, at socialarbejderne på forsorgshjemmet ikke havde udleveret dokumentet til de hjemløse før observationerne, men derimod valgte at informere de hjemløse om vores tilstedeværelse under observationerne. Derudover gjorde vi os etiske overvejelser vedrørende, at de hjemløse under observationerne skulle have mulighed for at fravælge vores tilstedeværelse jf. afsnit 4.3.2.1, hvilket det viste sig, at mange af de hjemløse også gjorde. Dette betød, at vi ikke kom til at overvære så mange samtaler mellem socialarbejderne og de hjemløse, som vi ønskede, men overværelsen af de enkelte samtaler gav os alligevel et enestående indblik i socialarbejdernes arbejde med de hjemløse mænd og kvinder.

Ligesom under interviewene, lovede vi ligeledes de deltagende socialarbejdere i observationerne fortrolighed og fuld anonymitet gennem en udformet samtykkeerklæring, jf. bilag C. Derudover underskrev vi før observationerne en tavshedserklæring, da der fra forsorgshjemmets side var et ønske om at sikre, at vi ikke anvendte personfølsomme oplysninger i specialet erhvervet under observationerne.

4.4. Reliabilitet og validitet og generaliserbarhed

Vi vil i de følgende afsnit beskrive vores kvalitetsmæssige overvejelser i forhold til vores anvendelser af interviews og observationer som metoder. Når kvaliteten i kvalitative undersøgelser skal fastslås, inddrages begreberne ”reliabilitet”¹⁶, ”validitet”¹⁷ og ”generaliserbarhed”¹⁸. I dette speciale har vi, jf. Kvaless anbefalinger, forholdt os til spørgsmål om reliabilitet og validitet gennem hele specialet lige fra tematisering til det færdige produkt (Kvale 2004: 331). Trods Kvaless overvejende fokus på kvaliteten i interviewundersøgelser har vi igennem specialet haft et ligeligt fokus på kvaliteten af observations- og interviewdataene.

I forhold til spørgsmålet om reliabilitet kan der i dette speciale argumenteres for at være en lav grad af ekstern reliabilitet, da det i en senere undersøgelse er besværligt at reproducere dette speciales resultater, da disse er fundet i nogle specifikke sociale sammenhænge. Dette hænger sammen med,

¹⁶ Reliabilitet refererer generelt til, hvorvidt en undersøgelse er lavet på en tilstrækkelig pålidelig og tillidsvækkende måde (Thagaard 2004: 23). Samtidig vedrører reliabilitet også undersøgelsesresultaters konsistens (Kvale 2004: 231). For at fastslå en undersøgelses reliabilitet skelnes mellem ekstern og intern reliabilitet (Bryman 2004: 71). Ekstern reliabilitet angår, hvorvidt en undersøgelses resultater kan reproducere (Bryman 2004: 273), og på denne måde omhandler ekstern reliabilitet gentagelighed. Den interne reliabilitet henviser derimod til dataregistrering i en undersøgelse, samt til gennemsigthed i de analytiske procedurer (Olsen 2002: 147).

¹⁷ Validitet henviser overordnet til, hvorvidt der med en undersøgelse måles det tiltænkte (Kvale & Brinkmann 2009: 272), og herunder skelnes mellem intern og ekstern validitet. Ekstern validitet opfattes generelt som ensbetydende med generaliserbarhed, jf. nedenstående (Bryman 2004: 273 og Olsen 2002: 146). Intern validitet referer bl.a. til undersøgelsesresultaters nøjagtighed, kohærens og autenticitet (Olsen 2002: 146).

¹⁸ Generaliserbarhed eller overførbarehed kan opfattes som tæt forbundet med ekstern validitet. Dette betyder, at generaliserbarhed og herved ekstern validitet omhandler i, hvilken udtrækning de fundne resultater kan overføres til bredere sociale sammenhænge (Bryman 2004: 273, Olsen 2002: 146 og Thagaard 2004: 177).

at det ikke er muligt for os ”at fastfryse” de undersøgte sociale omstændigheder, hvilket vanskeliggør at gennemføre en lignende undersøgelse (Bryman 2004: 273). Det er generelt i kvalitative undersøgelser centralt, at undersøgelserne kan opfattes som pålidelige, hvilket bl.a. kan højnes gennem redegørelser for, hvordan en undersøgelses data er fremkommet (Thagaard 2004: 176f). Derfor er det fx i forbindelse med observationsdataene afgørende, at vi er bevidste om, at disse data er fremkommet som et resultat af vores fortolkninger af forholdene. Derudover har vi i forhold til observationerne anvendt feltnoter til registrering af disse, hvor vi har stræbt efter at lave fyldige beskrivelser af observationerne. Disse feltnoter kan medvirke til en højnelse af den interne reliabilitet i projektet, da vi under analysen har mulighed for at vende tilbage til disse fyldige nedskrevne beskrivelser af det observerede (Thagaard 2004: 83). Generelt har vi stræbt efter at skabe gennemsigthed for læseren i forhold til tilblivelsen af specialets data, hvilket netop kan bevirke en højnelse af specialets interne reliabilitet. Derudover har vi ønsket at udvise transparens gennem undersøgelsesprocessen, hvorfor vi igennem hele specialet bl.a. har tilstræbt at argumentere for vores metodiske valg og fravalg, samt at vi i analysen har gengivet de centrale dele af interviewene og observationerne for at være eksplicite vedrørende vores indsamlede empiri.

I forbindelse med transskriberinger af interviews er det væsentligt at sikre, at alle interviewtransskriberinger udføres efter samme retningslinjer, da dette videre kan højne specialets interne reliabilitet (Kvale & Brinkmann 2009: 206). I specialet udarbejdes derfor nedskrevne retningslinjer for transskription af interviews, jf. bilag D således, at vi efter samme forudsætninger bliver i stand til at bearbejde interviewdataene. En anden måde hvorpå vi forsøger at højne vores interviewmateriales interne reliabilitet er ved, at vi i interviewsituationerne stiller opfølgende spørgsmål, som har karakter af at være ledende. Dette gøres for tilbagevendende at kontrollere pålideligheden i de svar, som informanterne giver under interviewene (Kvale & Brinkmann 2009: 193). Det kan dog kritisk pointeres, at ledende spørgsmål også kan have indvirkning på, at informanten ledes til at svare på bestemte måder, hvilket kan mindske interviewmaterialets pålidelighed (Kvale 2004: 231). Vi vil således forholde os kritiske over for vores brug af ledende spørgsmål under interviewene, da vi bør afveje om disse medvirker til en højnelse eller mindskelse af specialets interne reliabilitet. For derudover at højne reliabiliteten af specialets interviews har vi begge deltaget i alle interviewsituationerne for at sikre ensartethed i gennemførelserne af interviewene. Dog har det været skiftende under udførelserne af interviewene hvem af os, der har været primær og sekundær interviewer.

I forbindelse med spørgsmålet om validitet er det, jf. afsnit 4.3.1.4 væsentligt, at der gennemføres loyale transskriberinger af interviewmaterialet (Kvale 2004: 232). Derfor deltager vi begge i transskriberingen af interviewmaterialet og i gennemlæsningerne af det transskriberede materiale for på denne måde at eliminere mulige misforståelser eller fejl, hvormed datamaterialets gyldighed søges højnet. I interviewsituationer er det derudover afgørende, at vi er opmærksomme på, at de interviewede kan vælge at præsentere et ”foretrukket selv”, hvilket står i modsætning til at præsentere et ”reelt selv”. Denne differentiering i selvpræsentationer hænger sammen med, at informanten kan vælge at præsentere det ”selv”, som informanten anser for at være det mest hensigtsmæssige i interviewsituationen (Cortazzi 1999: 230f). Dette forhold kan have indvirkning på specialets interne validitet i og med, at der bl.a. kan være en risiko for, at informanterne præsenterer forhold, som de forventer, at vi ønsker at høre. Vi vil derfor forholde os kritiske overfor, hvorvidt socialarbejderne præsenterer det ”reelle” eller ”det fortrukne billede” af det sociale arbejde med de hjemløse på forsorgshjemmene. I forlængelse af disse overvejelser vedrørende validitet er det ligeledes væsentligt at vi sikrer, at der i projektet undersøges det tiltænkte (Kvale 2004: 95). Dette gør vi ved under både interviews og observationer at være bevidste om projektets overordnede undersøgelsesfokus, da vi ellers kan ende op med ikke-brugbart datamateriale (Thagaard 2004: 66). I denne forbindelse kan det tilføjes, at de gennemførte interviews i dette speciale i høj grad er styrende for, hvilke forhold vi lægger vægt på under observationerne. Af denne grund er det desto mere afgørende, at vi er bevidste om at højne kvaliteten af interviewene, da viden herfra har betydning for vores valgte fokuspunkter under observationerne.

Kvalitative undersøgelser kan ofte karakteriseres som havende en lav grad af generaliserbarhed/ekstern validitet, da der i disse former for undersøgelser ofte anvendes et færre antal respondenter end tilfældet er i kvantitative undersøgelser (Bryman 2004: 273). I dette projekt kan den eksterne validitet anses for at være lav, da specialets resultater ikke nødvendigvis er repræsentative for en bredere gruppe af forsorgshjem, som ikke har skærmede kvindeafdelinger. Denne lave eksterne validitet er acceptabel, da målet med denne undersøgelse ikke er at foretage generaliseringer i betydningen af at udvikle universelle lovmæssigheder (Bryman 2004: 77), men derimod at få et dybdegående indblik i forholdene på forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger. Der kan dog findes elementer af analytisk generalisering i dette speciale, hvilket vedrører, hvorvidt en undersøgelses resultater kan ses som ”vejledende” for andre lignede situationer (Kvale 2004: 228). I relation til vores speciale er der mulighed for, at vores resultater kan overføres til andre lignende køns-

blandede forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger. Dog er det i denne forbindelse afgørende, at der tages forbehold i forhold til, at forsorgshjemmene skal have lignende størrelse og lignende institutionelle forhold sammenlignet med de undersøgte forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger i specialet.

4.5. Induktive og deduktive overvejelser

I dette speciale kan der identificeres både induktive¹⁹ og deduktive²⁰ elementer, dog med overvægt mod induktion. Specialets overordnede problemstilling tager udgangspunkt i den eksisterende forsknings- og erfaringsbaserede viden fra både hjemløse- og misbrugsområdet, hvilket indebærer, at der i specialet ikke tages afsæt i teoretiske elementer. På denne måde kan vi i begyndelsen af projektet argumenteres for at være inspireret af induktive elementer. Under indsamlingen af de kvalitative interviews samt i udarbejdelsen af interviewguiden kan vi ligeledes ses som inspirerede af en induktiv tilgang. Dette hænger sammen med, at vi i specialets interviewdel ønsker at være ateoretiske, da vi med inspiration i en fænomenologisk tradition ønsker at udvise åbenhed over for undersøgelsesfeltet, hvor vi ønsker at fokusere på socialarbejdernes oplevelser af de undersøgte fænomener.

Et overordnet formål med specialet er at opnå nye indsigter og nye teoretiske forståelser, hvor vi i specialets analyse ønsker at kombinere teorier på nye måder. Vi ønsker at gøre dette, da der foreligger sparsom forskningsbaseret dansk viden om det sociale arbejde med hjemløse set ud fra et kønsperspektiv. Vi kan i forhold til dette argumenteres for at være inspirerede af induktive elementer, da vi ønsker at foretage en form for empiribaseret teorigenerering, hvor vi på baggrund af vores indsamlede empiri ønsker at foretage analyser, hvori vi kombinerer teoretiske anskuelser på nye

¹⁹ Inden for en induktiv tilgang eksisterer der en antagelse om, at teori udelukkende udvikles på baggrund af indsamlet empiri (Thagaard 2004: 180f). Såfremt der tages udgangspunkt i et kvalitativt datagrundlag anvendes denne teorigenerende tilgang ofte (Bryman 2004: 20 og Thagaard 2004: 180).

²⁰ En deduktiv tilgang står i modsætning til en induktiv tilgang, da deduktion tager udgangspunkt i, at teori afprøves på indsamlet empiri. Såfremt der vælges et kvantitativt datagrundlag vil der ofte tages udgangspunkt i en deduktiv tilgang (Thagaard 2004: 181).

måder (Thagaard 2004: 182). Dette ønsker vi at gøre ved teoretisk at kombinere Allardts behovsteori og feminismen til besvarelse af problemformuleringen og underspørgsmålene. I udførelsen af observationsstudiet kan vi argumenteres for at være inspirerede af deduktive elementer. Dette er vi i kraft af, at vi anvender teoretiske elementer i form af Allardts behovsteori og feminismen til at guide os i forhold til, hvilke elementer vi skal være opmærksomme på under observationerne. Under observationsstudiet benytter vi herved teoretiske rammer til at identificere mønstre i observationerne, hvorved vi er inspirerede af en deduktiv tilgang (Thagaard 2004: 181). Opsamlende kan det herved overordnet anskues, at der i dette speciale kan identificeres både induktive og deduktive elementer, dog med en overvægt mod induktion.

5. Præsentation af de to udvalgte forsorgshjem

I de følgende afsnit beskrives SELs overordnede formål samt herunder SEL § 110 for at redegøre for, hvilken lovgivningsmæssig kontekst, som forsorgshjemmene er placerede i. Efterfølgende præsenteres ligheder og forskelle i de institutionelle og organisatoriske rammer på de to udvalgte forsorgshjem.

Beskrivelserne af forsorgshjemmene vil i de følgende afsnit være udledt af de erfaringer, som vi har opnået gennem observationer fra det ene forsorgshjem, gennem interviews foretaget på begge forsorgshjem, gennem dokumenter i form af organisationsplaner samt gennem oplysninger fra forsorgshjemmenes respektive hjemmesider. Begge forsorgshjem er ved tilkendegivelse af deltagelse i vores speciale lovet fuld anonymitet både hvad angår socialarbejdernes og de hjemløses personfølsomme oplysninger samt i forhold til de to udvalgte forsorgshjems navne og andre specifikke kendetegn. Grundet denne fulde anonymitet vil beskrivelserne af de to udvalgte forsorgshjem i de følgende afsnit fremstå uden kildehenvisninger. De manglende kildehenvisninger er således ikke en forglemmelse fra vores side, men derimod en bevidst handling for at beskytte de to udvalgte forsorgshjem samt vores deltagende socialarbejdere og de hjemløse.

5.1. Forsorgshjemmenes lovgivningsmæssige kontekst

De to udvalgte forsorgshjem er begge et tilbud i henhold til SEL § 110. Ud fra SEL § 1 fremgår det, at forebyggelse af sociale problemer kan foregå gennem støtte og rådgivning til individer med behov herfor. Det vil sige, at loven fordrer tilbud om hjælp, hvor dette kan medvirke til at sætte individet i stand til at klare sig selv eller forbedre dennes livskvalitet. Individet skal involveres i tilrettelæggelsen af hjælpen således, at hjælpen sker ud fra individets behov samt i samarbejde med denne (Socialjura 2011: § 1).

I SEL § 110 ses det, at formålet med denne er at tilbyde individer midlertidige ophold på fx forsorgshjem. Et sådant ophold tilbydes individer, der ikke er i stand til at opholde sig i egen bolig, eller som ikke har egen bolig. Individer kan selv henvende sig på fx forsorgshjem, såfremt de ønsker at blive indskrevet, men der kan også henvises fra andre offentlige myndigheder. Det er leder-

ne på forsorgshjemmene, som træffer afgørelse om, hvorvidt indskrivning på boformen er muligt for individet (Socialjura 2011: § 110).

5.2. Forsorgshjemmenes institutionelle og organisatoriske rammer

5.2.1 Ligheder mellem de to udvalgte forsorgshjem

Målgruppen for de to udvalgte forsorgshjem er hjemløse eller funktionelt hjemløse²¹, og disse er generelt kendetegnede ved at have særlige sociale problemer. Gruppen af hjemløse rummer både mænd og kvinder, og de kan være i alderen fra 18 år og op til ca. 70 år²². Som nævnt oven for er der på begge forsorgshjem selvmøderprincip, hvilket indebærer, at de hjemløse selv kan vælge at møde op på forsorgshjemmene uden forudgående visitation. Dog modtager begge forsorgshjem også henvendelser fra fx andre offentlige instanser vedrørende mulighed for indskrivning af de hjemløse. Forsorgshjemmene har egenbetaling for kost og logi for de hjemløse, og til begge forsorgshjem betaler opholdskommunerne derudover en døgn takst. De to udvalgte forsorgshjem må ikke afvise henvendelser fra hjemløse grundet pladsmangel, og derfor skal forsorgshjemmene i sådanne tilfælde henvise de hjemløse til et andet forsorgshjem eller herberg.

I tilfælde hvor de hjemløse ikke overholder reglerne for ro og orden under et ophold på forsorgshjemmene, er der mulighed for at bortvise de hjemløse. På begge forsorgshjem modtages hjemløse med aktivt misbrug, men indtagelse af alkohol eller rusmidler tillades ikke på forsorgshjemmene. På grund af, at en stor del af de hjemløse på forsorgshjemmene er aktive misbrugere, har begge forsorgshjem et godt og tæt samarbejde med kommunernes misbrugsafdelinger. Forsorgshjemmene benytter dette samarbejde i tilfælde, hvor en hjemløs ønsker misbrugsbehandling. Ved indskrivning

²¹ Dette er individer, der har egen bolig, men som ikke er i stand til at bo i denne grundet fx psykiske eller sociale problemer (Den Sociale Portal 2011), jf. fodnote 12.

²² Der er ingen øvre aldersgrænse for indskrivning for de hjemløse på de to udvalgte forsorgshjem, men gennem interviewene er den højst oplyste alder på hjemløse 70 år.

på begge forsorgshjem bliver de hjemløse bedt om at aflevere eventuel receptpligtig medicin således, at socialarbejderne på forsorgshjemmene står for doseringen²³ samt udleveringen af medicinen.

På begge udvalgte forsorgshjem i dette speciale er der oprettet skærmede kvindeafdelinger, hvor der tilbydes støtte og rådgivning samt praktisk bistand til de hjemløse kvinder. De hjemløse kvinder, der henvender sig på et af de to forsorgshjem har således mulighed for at blive tilbudt en plads på en skærmet kvindeafdeling forudsat, at der er ledige pladser på tidspunktet for kvindernes henvendelser. Kvinderne har mulighed for at takke nej til pladser på de skærmede kvindeafdelinger, og tilbydes i disse tilfælde i stedet en plads på det øvrige forsorgshjem. På de skærmede kvindeafdelinger er der ingen adgang for mænd, hvorfor kvindernes sociale samvær med mændene skal foregå andetsteds end på kvindeafdelingerne. Derudover kan det i denne forbindelse tilføjes, at hverken de hjemløse mænd eller kvinder under opholdene på forsorgshjemmene har mulighed for at bo der sammen med deres børn. På det ene forsorgshjem gives dog mulighed for, at de hjemløse kan have socialt samvær med deres børn inden for tidsbegrænsede rammer, hvor der på det andet forsorgshjem ikke gives mulighed for dette.

I forsøget på at give de hjemløse struktur i deres hverdag er der på begge forsorgshjem oprettet værksteder, hvor der tilbydes beskæftigelse til hele hjemløsegruppen. På forsorgshjemmene ses det helst, at de hjemløse tager aktiv del i aktiviteterne på værkstederne for derved at få skabt en form for døgnrytme. Under opholdene på forsorgshjemmene bliver der udarbejdet opholdsplaner for de hjemløse, som indeholder mål for de deres forløb under ophold. Opholdsplanerne indeholder bl.a. mål vedrørende hjemløshed, misbrug og økonomi.

Begge forsorgshjem arbejder efter en "housing first"-tilgang, hvor de hjemløses boligproblematikker søges løst hurtigst muligt for derved at opnå en stabilisering af de hjemløses situationer. Denne stabilisering omhandler primært boligproblematikken, men handler også om andre sociale problemer. På begge forsorgshjem foretages udredninger af de hjemløse således, at der kan tages hånd om de problemer, som de hjemløse henvender sig med på forsorgshjemmene. En sådan udredning kan bl.a. bestå i at få styr på de hjemløses økonomiske situation, herunder at socialarbejderne er behjæl-

²³ Medicindosering må kun foretages af socialarbejdere, der er uddannet til dette, fx social- og sundhedsassistenter.

pelige med fx at ansøge om kontanthjælp eller førtidspension. Udredningen kan også omhandle, hvorvidt de hjemløse har brug for bostøtte, når disse skal ud i egen bolig efter opholdene.

De to forsorgshjem er begge kommunale institutioner, men de er beliggende i hver deres kommune. Desuden er begge forsorgshjem styret af en daglig leder. Størrelsesmæssigt er de to forsorgshjem identiske, og kan begge betegnes som forsorgshjem af betydelige størrelser.

5.2.2 Forskelle mellem de to udvalgte forsorgshjem

Til trods for, at de to udvalgte forsorgshjem på mange punkter minder om hinanden, kan der også identificeres forskelle mellem dem. På begge forsorgshjem er der oprettet skærmede kvindeafdelinger, men det ene forsorgshjem har flere økonomiske ressourcer til rådighed til denne afdeling end det andet forsorgshjem har. Af denne grund tilbydes kvinderne forskellige mængder aktiviteter på de to forsorgshjem. Denne adskillelse af de to forsorgshjem skyldes, at de to udvalgte forsorgshjem er beliggende i hver deres kommune, hvilket bevirker, at forsorgshjemmene er underlagt forskellige økonomiske rammer.

6. Teori

I de følgende afsnit beskriver vi vores teorivalg, samt hvordan teorierne ønskes anvendt i dette speciale. Først redegøres for Allardts behovsteori, hvorunder vi præsenterer hans tre behovsdimensioner, samt hvordan vi ønsker at anvende teorien i specialet. Herefter vil den feministiske teori beskrives, hvorunder Wollstonecrafts dilemma og begreberne ”ligheder” og ”forskelligheder” præsenteres. Derefter redegør vi for, hvordan det feministiske dilemma overføres til dette speciale. Efterfølgende vil forskellige retninger inden for den feministiske tradition forklares, hvorunder der vil være beskrivelser af hvordan disse feministiske retninger ønskes anvendt i specialet. Både behovsteorien og den feministiske teori benyttes til analyse af vores interview- og observationsempiri til besvarelse af specialets problemformulering og underspørgsmål.

6.1. Erik Allardts behovsteori

Allardt er en finsk sociolog, der har beskæftiget sig med at beskrive begrebet ”velfærd”, samt at beskrive hvordan dette kan undersøges. I sin definition og undersøgelser af velfærd har Allardt fundet inspiration i svenske leveniveauundersøgelser. Disse svenske leveniveauundersøgelser tager dog udelukkende udgangspunkt i upersonlige og materielle forhold, hvilket Allardt mener giver et indtryk af, at individers velfærd udelukkende udtrykkes gennem disse. Af denne årsag ønsker Allardt en udvidelse af velfærdsbegrebet, hvorfor han har udviklet begreberne; ”at have”, ”at elske” og ”at være”. Allardt ønsker således at undersøge både individers subjektive velfærd og individers objektive velfærd (Allardt 1975: 7f).

6.1.1 Behov og velfærd

Allardts behovssystematik tager sit udgangspunkt i psykologen Abraham Maslows behovspyramide, og Allardt forsøger således i sin behovsteori at operationalisere Maslows bidrag. Formålet med Allardts behovsteori er at definere velfærd ud fra de behov, som individer har. Når individers behov er opfyldt, vil velfærden ifølge Allardt være opnået (Jensen 2007: 16). Allardt definerer herved velfærd som værende en tilstand, hvor individers centrale behov er tilfredsstillet (Allardt 1975: 16). Når behovsbegrebet generelt anvendes mener Allardt, at det ofte benyttes på to forskellige måder. Behovsbegrebet anvendes dels til at forklare individers adfærd og handlinger, og dels anvendes be-

grebet til at forstå, hvilke social- og samfundspolitiske programmer, der iværksættes på baggrund af individers behov (Allardt 1975: 16). Behovsbegrebet kan argumenteres for at rumme finalistiske elementer, idet der i defineringen af, hvad god velfærd er, opstilles bestemte mål for opfyldelse af behov, som anses for at være fordelagtige behov at opnå for individerne. Både i forhold til de social- og samfundspolitiske programmets iværksættelser samt i forhold til individers handlinger og adfærd, kan dette forklares ud fra en forståelse af, at individers behov søges dækket for at opnå velfærd. Det er ifølge Allardt ikke muligt at fastsætte mål for opnåelse af velfærd uden at der gennemføres undersøgelser af individernes subjektive oplevelser af deres egne behov (Allardt 1975: 17).

I Allardts behovsteori er det fremherskende menneskesyn, at individer ikke har kontrol over deres egne livssituationer og skæbner, hvilke indebærer, at mangler hos det enkelte individ er ufrivillige, og disse mangler henviser i stedet til makrostrukturer og -processer i samfundet. Synet på uligheder og mangeltilstande som værende ufrivillige tilstande hos individerne betyder, at samfundet skal kompensere for dette gennem tilbud om minimumsgoder til individer med behov herfor (Jensen 2007: 17).

6.1.2 Allardts tre behovsdimensioner

I de følgende afsnit præsenteres Allardts tre forskellige begreber; at have, at elske og at være, som han anvender i sine undersøgelser af individers velfærd. Dimensionerne afhænger ifølge Allardt ikke af hinanden, men et individ, som får dækket sine fysiologiske behov (at have-dimensionen), vil muligvis have nemmere ved at føle sig socialt accepteret (at være-dimensionen). Allardt påpeger dog, at det omvendt ikke nødvendigvis er muligt for et individ i underskud af fx tilhørsforhold til et fællesskab (at være-dimensionen) at få dette behov dækket gennem fx en større årlig indkomst (at have-dimensionen) (Jensen 2007: 17). Herved kan de forskellige behovsdimensioner ikke ses som isolerede fra hinanden, men skal derimod ses i samspil med hinanden (Allardt 1975: 31). Allardt har herved ikke en hierarkisk forståelse af opfyldelsen af sine tre behovsdimensioner, hvorfor behovene under en dimension ikke nødvendigvis skal opfyldes, før det er muligt at søge opfyldelse af behovene under de andre behovsdimensioner.

De tre dimensioner i Allardts behovsteori kan overordnet argumenteres for at være socialt, kulturelt og historisk betingede (Jensen 2007: 17 og Allardt 1975: 20). Derudover forholder Annette Borchorst og Birte Siim²⁴ sig til Allardts behovsdimensioner ud fra en kønsoptik ved, at de pointerer, at behovene inden for de tre behovsdimensioner kan have forskellig betydning for mænd og kvinder, da kønnene kan have forskellig tilknytning til fx arbejdsmarkedet og familien (Borchorst & Siim 2007: 253). På denne måde synliggør Borchorst og Siim, at individers køn kan have en indvirkning på deres behov. I dette speciale ønsker vi at anvende Allardts tre behovsdimensioner for at undersøge, hvorvidt socialarbejderne oplever, at de hjemløse kønsmæssigt har forskellige behov, hvorfor Allardts behovsteori sættes i spil i forhold til en undersøgelse af både hjemløse kvinders og mænds behov, hvor fokus er på det sociale arbejdes praksis set ud fra et kønsperspektiv.

6.1.2.1 At have-dimensionen

At have-dimensionen henviser til individers fysiologiske behov, hvilket indebærer, at individer har grundlæggende behov for ernæring, ilt samt tryghed. Såfremt disse basale fysiologiske behov ikke opfyldes, vil dette påvirke individernes oplevelse af velfærd i samfundet. De basale behov kan variere fra samfund til samfund, og et behov for fx ernæring kan være forskelligt fra et samfund til et andet samfund (Allardt 1975: 28f). At have-dimensionen har en øvre grænse, hvilket vil sige, at når individerne har fået opfyldt deres fysiologiske behov, har de ikke brug for yderligere, før behovet igen opstår. Fx har et mæt individ ikke behov for mad, så længe individet er mæt. Men hvis der derimod ses på at elske- og at være-dimensionerne findes der ifølge Allardt ingen øvre grænse for disse (Allardt 1975: 30). At have-dimensionen indeholder ud over de fysiologiske behov desuden materielle behov, hvilket indebærer, at individer har grundlæggende behov for bl.a. indkomst og arbejdsmarkedstilknytning (Jensen 2007: 16).

6.1.2.2 At elske-dimensionen

Allardt påpeger, at der i de fleste undersøgelser af velfærd ikke ses på, hvilken betydning sociale relationer har for individers velfærd. Allardt mener derfor, at der i undersøgelser af velfærd skal inddrages hans at elske-dimension med fokus på individers behov for at opleve at blive elsket og

²⁴ Anette Borchorst er professor med særlige opgaver på institut for statskundskab på Aalborg Universitet, og Birte Siim er professor på institut for kultur og globale studier på Aalborg Universitet (Kvinfo 2011).

værdsat gennem sociale fællesskaber. Ved et tilhørsforhold til sociale fællesskaber kan individer opnå at få realiseret nogle af Allardts andre opstillede behov inden for hans andre behovsdimensioner. Det vil sige, at individer, der får opfyldt deres behov for at blive elsket og værdsat gennem relationer, samt opfyldt behovet for at indgå i fællesskaber kan fx have lettere ved at opnå et arbejde (at have-dimensionen). Behovsteorien forudsætter bl.a., at individer er sociale væsner med et grundlæggende behov for kærlighed og solidaritet, hvorfor manglende opfyldelse heraf har indflydelse på individers oplevede velfærd. Såfremt individer ikke tilhører et socialt fællesskab, kan dette få betydning for fx individernes psykiske tilstand. Indviders behov for at blive elsket og værdsat kan blive opfyldt gennem sociale relationer til fx familie og venner (Allardt 1975: 30f).

6.1.2.3 At være-dimensionen

At være-dimensionen rummer ifølge Allardt bl.a. individers behov for personlig udvikling og selvrealisering, og disse kan individerne på forskellige måder søge opfyldelse af. Dette kan individerne bl.a. gøre gennem muligheden for at påvirke de beslutninger, der gælder for deres egne liv, samt gennem at have mulighed for at udføre aktiviteter af privat eller social karakter. Indviders behov for at opleve personlig udvikling og selvrealisering kan ligeledes opfyldes ved, at individet betragtes som uerstatteligt. Derudover kan anseelse og anerkendelse ligeledes ses som behov inden for at være-dimensionen, som individerne kan søge opfyldelse af (Allardt 1975: 33f). Såfremt individer har mulighed for at deltage i fx sociale aktiviteter eller har mulighed for at have en hobby kan dette være medvirkende til en selvrealisering hos individet. Allardt påpeger yderligere, at såfremt individer ikke deltager i fx aktiviteter, kan dette være medvirkende til, at individerne bliver socialt isolerede. At individer aktivt deltager i aktiviteter, rummer ifølge Allardt elementer af ”at gøre”, og individers deltagelse i aktiviteter er en forudsætning for en oplevelse af selvrealisering og personlig udvikling (Allardt 1975: 35).

6.1.3 Vores anvendelse af behovsteorien

Grundlæggende vil vi i dette speciale anvende Allardts behovsteori for at undersøge socialarbejderens oplevelser af de hjemløse mænds og kvinders behov. For at undersøge dette tager vi udgangspunkt i Allardts forståelse af, at individers behov kan rummes af de tre forskellige dimensioner (at have, at elske og at være). Derfor anvender vi alle tre af Allardts behovsdimensioner i dette speciale.

Konkret anvender vi Allardts tre behovsdimensioner på følgende måde: Grundlæggende kan at have-dimensionen ses som særlig relevant i dette speciale, idet denne netop har fokus på betydningen af fysiologiske og materielle behov, hvilke både hjemløse mænd og kvinder ofte ikke oplever opfyldelse af, når de henvender sig til forsorgshjemmene. Dette hænger sammen med, at gruppen af hjemløse ofte er karakteriseret ved mangel på bolig eller ved en løs arbejdsmarkedstilknytning. Denne at have-dimension rummer ifølge Allardt dels materielle behov, som bl.a. indkomst, arbejds- og levestandard, og dels fysiologiske behov, som bl.a. sundhed, tryghed og ernæring. Vi vil således anvende denne at have-dimensionen til at identificere, hvilke materielle og fysiologiske behov, som socialarbejderne oplever, at de hjemløse mænd og kvinder har. Allardts at elske-dimension sætter vi i spil til at undersøge, hvilke at elske-behov for fællesskaber og sociale relationer, som socialarbejderne oplever, at de hjemløse mænd og kvinder har. I dette speciale ønsker vi derudover at anvende Allardts at være-dimension til at undersøge, hvilke behov under denne dimension, som socialarbejderne oplever, at de hjemløse mænd og kvinder har. I denne forbindelse kan vi kritiseres for ikke at gennemføre en undersøgelse, hvor fokus er på de hjemløses egne subjektive oplevelser af deres behov, som Allardt netop anbefaler. Derudover kan vi i specialet kritiseres for, at vi til trods for vores inspiration i Allardts behovsteori, ikke gennemfører en eksplicit undersøgelse af velfærd. Dette kan dog argumenteres for at ligge implicit i specialet i og med, at vi undersøger de hjemløses velfærd i form af deres uopfyldte behov samt, at vi undersøger de indsatser, der iværksættes til forbedring af de hjemløses situationer. Det kan videre kritisk tilføjes, at vi ikke anvender behovsteorien til at undersøge, hvilke makroforhold i samfundet, der kan forklare, hvorfor de hjemløse kan have uopfyldte behov.

Under anvendelsen af Allardts behovsteori i specialet har vi på forskellige områder fundet denne mangelfuld. I arbejdet med de tre behovsdimensioner har det undervejs været vanskeligt, at der i Allardts behovsteori ikke fremstår en klar beskrivelse af indholdet af de tre behovsdimensioner. Dette har resulteret i, at vi undervejs i specialet er stødt på behov, som til tider har været vanskelige at indplacere under en af de tre behovsdimensioner. Derudover har Allardt ikke givet en uddybende forklaring på, hvornår velfærd kan anses for at være opnået, og herved hvornår et behov er blevet tilstrækkeligt opfyldt. Samtidig bliver Allardt kritiseret af Borchorst og Siim for, at hans afgrænsning til de tre behovsdimensioner ikke er fyldestgørende. De argumenterer for, at der bl.a. skal tilføjes endnu en dimension til Allardts behovsteori, som benævnes ”at gøre-dimensionen”. Borchorst og Siim vælger at placere individets arbejdsmarkedstilknytning under denne nye dimension, hvilket

står i modsætning til Allardts placering af dette under behovsdimensionen at have (Borchorst & Siim 2007: 259).

6.2. Feministisk teori

Vi har i dette projekt et overordnet fokus på hjemløshed set ud fra et kønsperspektiv, hvorfor vi i specialet finder det relevant teoretisk at inddrage den feministiske teori. Denne teori kan netop anvendes i situationer, hvor der ønskes undersøgt sociale forhold belyst ud fra et kønsmæssigt perspektiv (Stormhøj 2007: 473). I det følgende afsnit beskrives kort feminismens udvikling gennem tiden.

Ud fra et historisk perspektiv kan den første bølge af feminisme siges at opstå i slutningen af 1800-tallet, hvor der overordnet blev kæmpet for kvinders politiske og juridiske rettigheder. Fra 1960erne kom den anden bølge af feminisme, hvor omdrejningspunktet var den fortsatte ulighed mellem mænd og kvinder i samfundet (Payne 2006: 322). Fra begyndelsen af 1970erne blev kvinde- og kønsforskning en udbredt disciplin inden for samfundsvidenskaberne, og der har siden været en udvikling af et utal af forskellige feministiske retninger. Inden for feministisk teori kan der bl.a. identificeres radikal feminisme, lighedsfeminisme, sort feminisme, forskelsfeminisme og postmoderne feminisme (Payne 2006: 323f, Stormhøj 2007: 473 og Hydén & Månsson 2007: 260f).

6.2.1 Wollstonecrafts dilemma: Ligheder eller forskelligheder mellem kønnene

En grundlæggende problemstilling inden for den overordnede feministiske teori er dilemmaet vedrørende, hvorvidt mænd og kvinder ontologiske set skal karakteriseres ved ligheder/ensartethed eller ved forskelligheder/særart, hvad angår opnåelse af ligestilling mellem kønnene i samfundet. Carole Pateman, som er feminist og politisk teoretiker har benævnt dette dilemma for ”Wollstonecrafts dilemma”, hvilket er opkaldt efter Mary Wollstonecraft, som i 1792 skrev bogen ”A Vindication of the Rights of Woman”. I denne bog ses ligheds-/forskellighedsdilemmaet tydeligt, og bogen betragtes som en af feminismens store klassikere (Borchorst 2009: 175 og Dahlerup 2004: 112). Pateman beskriver Wollstonecrafts dilemma på følgende måde: *“On the one hand, to demand “equality” is to strive for equality with men (to call for the “rights of men and citizens” to be extended to women), which means that women must become (like) men. On the other hand, to insist,*

like some contemporary feminists, that women's distinctive attributes, capacities and activities be revalued and treated as a contribution to citizenship is to demand the impossible; such "difference" is precisely what patriarchal citizenship excludes" (Pateman 1992: 20). I ovenstående citat ser Pateman Wollstonecrafts dilemma i sammenhæng med en patriarkalsk samfundsorden. Med udgangspunkt i denne samfundsorden anser Pateman, at kvinderne enten kan tilstræbe at blive ligesom mænd (ligheder) eller kvinderne kan fortsætte med at udføre kvindetraditionelt arbejde, og herved forblive anderledes end mændene (forskelligheder). Såfremt fokus lægges på, at kvinder skal forblive forskellige fra mændene er der brug for, at kvindernes kapaciteter og aktiviteter bliver værdsat i samfundet på højde med mændenes aktiviteter og kapaciteter (Borchorst 2009: 175).

Wollstonecrafts dilemma består herved dels i en skelnen mellem, at mænd og kvinder kan karakteriseres ud fra deres forskelligheder, og derfor ikke kan eller skal gøres identiske og dels i, at mænd og kvinder deler noget fælles menneskeligt, hvorved der lægges vægt på de grundlæggende ligheder mellem kønnene. Både ligheds- og forskelsargumenterne kan identificeres side om side inden for den feministiske teori (Dahlerup 2004: 112). Spørgsmålet om, hvorvidt mænd og kvinder er forskellige eller ens kan ses som et grundlæggende feministisk-ontologisk dilemma (Dahlerup 2003: 39).

For at få en yderligere forståelse af Wollstonecrafts dilemma er det relevant at inddrage, hvorledes der inden for feminismen skelnes mellem mål og midler. I feminismen eksisterer en bred enighed om, at det fælles mål for mænd og kvinder er en ligestilling mellem kønnene, men denne enighed ophører, når det handler om, hvilke midler, som målet om ligestilling skal nås med afsæt i. Det overordnede spørgsmål er, hvorvidt ligestilling skal opnås med fokus på mænds og kvinders ligheder eller forskelligheder (Dahlerup 2003: 29f, Borchorst 2009: 185 og Hydén & Månsson 2007: 260). Den feministiske debat om, hvilke midler, der skal anvendes for at nå målet om kønsligestilling danner grundlaget for Wollstonecrafts dilemma, hvor opnåelse af ligestilling enten sker gennem fokus på ligheder mellem kønnene eller gennem fokus på forskelligheder mellem kønnene.

Såfremt der i feminismen argumenteres for et fokus på de ontologiske ligheder mellem kønnene, bliver dette kritiseret for at rumme et ønske om at gøre kvinder og mænd identiske, hvor kønnene ønskes behandlet ens. Samtidig kan en argumentation for, at mænd og kvinder grundlæggende er forskellige give anledning til en kritik af, at der ønskes foretaget forskelsbehandling af kønnene (Dahlerup 2003: 35). Modsvaret til denne kritik af forskelstankegangen er, at mænd og kvinder anses for fx at kunne bidrage forskelligt til samfundet, og derfor kan og skal de ikke bidrage ens hertil

(Dahlerup 2004: 112). Wollstonecrafts dilemma bliver generelt kritiseret for, at dikotomien lighed/forskellighed sætter feminismen i en vanskelig position, hvor feminismen står over for et umuligt valg mellem enten et fokus på forskelligheden eller et fokus på ensartetheden mellem kønnene (Borchorst 2009: 174).

6.2.2 Vores anvendelse af Wollstonecrafts dilemma

I dette speciale findes det feministiske ontologiske dilemma interessant ud fra, at Wollstonecrafts dilemma kan anskues som en grundlæggende dikotomi i al kønsforskning. I projektet er det for det første relevant at inddrage Wollstonecrafts dilemma i forhold til vores undersøgelse af den første del af problemformuleringen om, hvorvidt socialarbejderne oplever, at der er kønsmæssige forskelle i de hjemløses behov. Ud fra Wollstonecrafts dilemma vil et fokus fra socialarbejdernes side på, at hjemløse mænd og kvinder har forskelligartede kønsmæssige behov betyde, at der lægges vægt på kønnenes ontologiske forskelligheder. Samtidig betyder et omvendt socialarbejderfokus på, at hjemløse mænd og kvinder har ensartede behov, at der lægges vægt på kønnenes ontologiske ligheder. Dilemmaets relevans i dette speciale opstår i kraft af, at der heri forholdes til, hvordan mænd og kvinder ontologiske set skal opfattes i forhold til hinanden, hvilket kan argumenteres for at rumme elementer af individers behovsorienteringer.

For det andet anvendes det feministiske dilemma i vores undersøgelse af den anden del af problemformuleringen, hvor fokus er på socialarbejdernes iværksatte indsatser på baggrund af de hjemløses behov. Til besvarelse af denne del af problemformuleringen har vi opstillet underspørgsmål 2, som omhandler, hvorvidt socialarbejdernes indsatser iværksat over for de hjemløses behov kan karakteriseres som kønsdifferentierede eller ikke-kønsdifferentierede. I forhold til vores undersøgelser af det sociale arbejdes indsatser er Wollstonecrafts dilemma interessant, da det bidrager med en forståelse af, at midlerne til ligestilling af kønnene enten har fokus på kønnenes forskelligheder eller fokus på lighederne mellem kønnene, hvilket findes interessant at overføre til de indsatser, som socialarbejdernes iværksætter over for de hjemløse. Vi er i vores anvendelse af dilemmaet i indsatsanalyserne opmærksomme på, at denne tilgang ikke kan sige noget om, hvilke konkrete indsatser, som socialarbejderne iværksætter over for de hjemløse. Dilemmaet kan udelukkende anvendes til at undersøge, hvordan indsatserne er over for kønnene – Er disse forskellige/kønsdifferentierede eller ens/ikke-kønsdifferentierede, hvilket netop er vores fokus i dette speciale. Herved ønskes dilemmaet konkret anvendt i forhold til at undersøge, hvorvidt socialarbejderne iværksætter ensartede ind-

satser, og herved ikke-kønsdifferentierede indsatser over for kønnene, hvilket vi identificerer i sammenhæng med lighedsargumentet i dilemmaet om, at kønnene ontologisk set er ens, hvorfor mænd og kvinder netop skal behandles ens. Derudover vil vi benytte dilemmaet til at undersøge, hvorvidt socialarbejderne iværksætter forskelligartede indsatser, og herved kønsdifferentierede indsatser over for de hjemløse, hvilket vi identificerer i relation til forskelsargumentet i Wollstonecrafts dilemma, hvor fokus er på kønnenes ontologiske forskelligheder, hvorfor mænd og kvinder netop heri ønskes forskelsbehandlet. Derudover benytter vi feminismen til at undersøge sammenhængene mellem socialarbejdernes oplevelser af de hjemløses behov samt af de iværksatte indsatser, jf. underspørgsmål 1. Dette hænger sammen med, at der i feminismen ses en sammenhæng mellem kønnenes ontologiske karakteristika (behov), og måderne hvorpå kønnene skal behandles i samfundet (indsatser).

I denne forbindelse vil vi kritisere Wollstonecrafts dilemma for at rumme et overordnet filosofisk/ontologisk spørgsmål om, hvordan kønnene grundlæggende skal opfattes i samfundet, samt på hvilke måder, der kan opnås ligestilling mellem kønnene – Er dette med udgangspunkt i et fokus på ligheder eller forskelligheder mellem kønnene? Vi har fundet det vanskeligt at anvende dilemmaet i en undersøgelse af det sociale arbejdes praksis med hjemløse set ud fra et kønsperspektiv, idet vi erfarede, at der manglede håndgribelige anvendelsesmuligheder til brug af dette filosofiske dilemma. Derudover er vi i vores anvendelse af feminismen kritiske overfor, at denne er en bred tilgang indeholdende flere forskellige teoretiske retninger og modsatrettede argumenter. Dog finder vi fordel i at anvende flere af feminismens retninger, da disse kan argumenteres for at indeholde mere konkrete forslag til, hvordan Wollstonecrafts dilemma kan forstås. Vi kan i vores anvendelse af dilemmaet kritisere for ikke at ønske at se dette i sammenhæng med en patriarkalsk samfundsorden, hvilket betyder, at vi ikke ønsker at have fokus på, at fx kvinders kapaciteter skal revalueres i samfundet. Vi ønsker at anvende den overordnede forståelse fra dilemmaet om, at mænd og kvinder kan anskues ud fra to modsatrettede orienteringer mod enten ligheder eller forskelligheder mellem kønnene.

Wollstonecrafts dilemma har overordnet været en tilbagevendende dikotomi inden for kvinde- og kønsforskning samt mellem feminismens forskellige retninger (Borchorst 2009: 175). Det kan overordnet anskues, at de forskellige retninger inden for feminismen placerer sig i forskellige dele af Wollstonecrafts dilemma. I de følgende afsnit ønsker vi derfor særligt at præsentere tre retninger

inden for feministisk teori, nemlig lighedsfeminisme, forskelsfeminisme og radikal feminisme, som indplacerer sig på forskellige måder i dilemmaet.

6.2.2.1 Lighedsfeminisme & forskelsfeminisme

I den lighedsfeministiske retning ses mænd og kvinder grundlæggende som værende mere ens end forskellige af natur. Mænd og kvinder skal have lige muligheder og rettigheder i samfundet, og derfor argumenterer lighedsfeminister for, at mænd og kvinder ikke er født til at varetage bestemte kønsspecifikke opgaver (Hydén & Månsson 2007: 260f). Af denne grund anses det, at mænd og kvinder kan varetage de samme opgaver i samfundet. Der kan herved ses en åbenhed i denne retning overfor, at mænd og kvinder skal kunne bryde med samfundsmæssige kønsforestillinger, samt at mænd og kvinder ikke skal ses som begrænsede af deres køn. På grund af denne lighedstankegang eksisterer der i denne feministiske retning ligeledes en forestilling om, at kønnene i udgangspunktet skal behandles ens. Kritikere af lighedsforståelsen har argumenteret for, at mænd og kvinder grundlæggende er forskellige, hvorfor det ikke er muligt at behandle mænd og kvinder ens (Dahlerup 2003: 34f). Den lighedsfeministiske retning kan herved argumenteres for at anlægge et ontologisk perspektiv, som er centreret om mænds og kvinders ligheder (eller ensartetheder), hvilket lægger i forlængelse af lighedsargumentationen i Wollstonecrafts dilemma.

Ovenstående kritisk af lighedsfeminismen er bl.a. rejst af den forskelsfeministiske retning inden for den feministiske teori. I forskelsfeminismen ses mænd og kvinder ikke ud fra en forestilling om ensartethed, men ud fra at kvinder ikke skal ses som ens med mænd og vice versa. Ifølge forskelsfeminister skal der i samfundet tages hensyn til begge køns forskellige behov og muligheder (Dahlerup 2003: 35 og Hydén & Månsson 2007: 261). Den forskelsfeministiske retning kritiseres for at fordre forskelsbehandling af de to køn på grund af det ontologiske fokus på kønnenes grundlæggende forskelligheder (Dahlerup 2003: 35). Inden for denne retning anses manglende ligestilling som bl.a. forårsaget af, at traditionelle kvindelige egenskaber ikke fremhæves i samfundet i lige så høj grad som mandlige egenskaber. En måde hvorpå ligestilling bl.a. kan fremmes er ifølge forskelsfeminister ved, at der sker en opvurdering af kvinders egenskaber således, at disse egenskaber får højere status i samfundet (Hydén & Månsson 2007: 261). Der er i denne feministiske retning et fokus på, at mænd og kvinder ikke nødvendigvis skal varetage de samme opgaver i samfundet, men at der skal være plads til, at kønnene har forskellige muligheder og arbejdsopgaver. Forskelsfeminis-

men lægger sig herved, modsat lighedsfeminismen, op ad forskelsargumentationen i Wollstonecrafts dilemma.

Både lighedsfeminismen og forskelsfeminismen inddrages i dette speciale, da begge retninger har hver deres bud på, hvordan mænd og kvinder skal forstås i forhold til hinanden. Begge retninger repræsenterer hver deres del af Wollstonecrafts dilemma, og derfor vil retningerne indgå i vores undersøgelse af dels socialarbejdernes oplevelser af de hjemløses behov, og dels af socialarbejdernes deraf iværksatte indsatser. Begge retninger benytter vi herved i specialet som repræsentanter for Wollstonecrafts dilemma, hvorfor anvendelsen af retningerne har sammenhæng til de beskrevne anvendelser af Wollstonecrafts dilemma i afsnit 6.2.2.

6.2.2.2 Radikal feminisme

I den radikale feminisme, som også benævnes separatismen, fremhæves ligesom i forskelsfeminismen de ontologiske forskelle mellem mænd og kvinder. Radikale feminister søger grundlæggende at fremme kvinders positioner i samfundet (Payne 2006: 333). Denne søgen hænger sammen med en forståelse af, at samfundet er opbygget ud fra en patriarkalsk samfundsorden, hvor kvinder er underordnede mænd (Hydén & Månsson 2007: 261). Mænds dominans over kvinder kommer særligt til udtryk gennem mænds forskellige former for vold mod kvinder, hvilket indebærer, at mænd bl.a. kan kontrollere kvinders livsomstændigheder og handlemuligheder (Stormhøj 2007: 499f). En løsning på mændenes undertrykkelse og magt over kvinderne er ifølge radikale feminister, at kvinderne skal gøres så uafhængige af mændene som muligt både materielt og følelsesmæssigt. På baggrund af dette fokus har radikale feminister bl.a. argumenteret for oprettelser af forskellige former for separate kvindeinstitutioner i samfundet (Dominelli & McLeod 1989: 4f).

I forbindelse med disse beskrivelser af den radikale feminisme med fokus på undertrykkelse, ønsker vi kort at redegøre for det generelle feministiske begreb ”intersektionalitet”. Med intersektionalitetsbegrebet sættes der i dele af feminismen fokus på, hvordan forskellige undertrykkelsessystemer påvirker hinanden. Disse undertrykkelsessystemer kan fx bestå af kategorierne; ”køn”, ”etnicitet” og ”klasse”, hvor samspillet mellem disse skaber undertrykkelse (Staunæs & Søndergaard 2006: 49). Et eksempel på samspil mellem undertrykkelsessystemer er fx sammenhængene mellem kategorierne ”kvinde” og ”mørk”, hvor disse kvinder i et intersektionalitetsperspektiv ses som værende udsat for en større grad af undertrykkelse end fx hvide kvinder er (Payne 2006: 323). I dette specia-

le er hovedformålet at undersøge det sociale arbejde med hjemløse mænd og kvinder set ud fra et kønsperspektiv, hvorfor vi udelukkende foretager undersøgelser på baggrund af køns kategorier. Det kan anskues, at der kan eksistere samspil mellem kategorierne ”hjemløs” og ”mand/kvinde”, som kan medvirke til en undertrykkelse i samfundet, men vi ønsker i dette speciale ikke at have fokus på denne samfundsmæssige undertrykkelse. Vi vil dog være opmærksomme på dette intersektionalitetsperspektiv i og med, at både mænd og kvinder i en hjemløseposition generelt kan opleve en samfundsundertrykkelse.

Radikal feminisme kritiseres generelt af den nyere feminisme for dets afgørende fokus på kønsforskelle mellem mænd og kvinder, hvilket kritiseres for at udelukke et fokus på de interne forskelle og forskellige interesser, der eksisterer internt blandt fx kvinder (Payne 2006: 324 og Dahlerup 2003: 37). Herved vil vores fokus i dette speciale på hjemløse mænd og kvinder som to forskellige grupper kunne kritiseres af nyere feministiske teorier, da vi ikke undersøger den diversitet, der eksisterer internt mellem de hjemløse kvinder og internt mellem de hjemløse mænd. Dog vil vi i forlængelse af den nyere feminisme forholde os kritiske overfor, hvorvidt socialarbejderne på forsorgshjemmene oplever, at der eksisterer interne forskelle inden for de to grupper af hjemløse.

Den radikale feminisme vil i dette projekt ikke anvendes stringent, da hovedfokus i dette speciale ikke er på, hvorvidt de hjemløse kvinder er undertrykte af de hjemløse mænd på de to udvalgte forsorgshjem. Dog vil vi anvende undertrykkelsesanskuelsen i form af, at den kan forklare, hvorvidt socialarbejderne oplever et behov hos de kvindelige hjemløse for fx separation fra de hjemløse mænd. Samtidig kan den radikale feminisme anvendes i forhold til dens grundlæggende ontologiske fokus på, at mænd og kvinder grundlæggende skal anskues som mere forskellige end ens af natur. På denne måde repræsenterer denne feministiske retning, ligesom forskelsfeminismen, forskelsargumentationen i Wollstonecrafts dilemma, hvorfor radikal feminisme ønskes anvendt som beskrevet under vores afsnit vedrørende anvendelsen af Wollstonecrafts dilemma.

6.2.3 Socialt arbejde i et køns-/feministisk perspektiv

I ovenstående afsnit har vi præsenteret feministisk teori samt hvordan denne ønskes anvendt i specialet. Da omdrejningspunktet for dette speciale er at undersøge det sociale arbejdes praksis på to udvalgte forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger set ud fra et kønsperspektiv, findes det i det følgende afsnit relevant at sætte den feministiske teori i sammenhæng med det praktiske sociale

arbejde. I følgende afsnit forholder vi os derfor dels til, hvordan der i det sociale arbejde er fundet inspiration i feminismen samt dels, hvordan de feministiske tanker videre har bevirket til en inddragelse af et kønsperspektiv i det sociale arbejdes praksis.

Den feministiske teori blev igennem 1960'erne og 1970'erne ført ind i det sociale arbejde, hvilket bl.a. medvirkede til, at der blev sat kritisk fokus på det sociale arbejdes praksis set ud fra et kønsperspektiv. Med inspiration i feministiske tanker påbegyndtes på dette tidspunkt en udvikling af kønsorienterede begreber inden for socialt arbejde. Disse begreber tog primært udgangspunkt i kvinders værdier og erfaringsverdener, men der kan samtidig argumenteres for, at der opstod en enighed i socialt arbejde om, at køn var en central faktor i arbejdet med samt i forståelsen af kvinders og mænds sociale problemer (Hutchinson & Oltedal 2006: 194f). En feministisk inspireret praksis i socialt arbejde eksisterer hovedsageligt uden for hovedstrømmen af socialt arbejde på fx kvindeherberger (Payne 2006: 339). Den grundlæggende ide bag oprettelsen af særlige kvindeorganisationer er, at kvinder har brug for deres eget "rum", fordi kvinderne anses som usynlige og undertrykte i de eksisterende institutioner i samfundet (Hydén & Månsson 2007: 265ff). Oprettelser af kønsopdelte institutioner er dog blevet kritiseret for at medvirke til, at kønsstereotype forestillinger om mænd og kvinder reproduceres i det sociale arbejdes praksis (Hydén & Månsson 2007: 268). I dele af feminismen fremhæves netop, at det er afgørende at være opmærksomme på kønsstereotype forestillinger i det praktiske sociale arbejde. Af denne grund betoner feminister, at der i det sociale arbejde skal undgås faste og ukritiske kønsstereotype antagelser om mænd og kvinder. Socialarbejdere skal fx ikke arbejde med kvindelige og mandlige klienter ud fra, at kvinder har en naturlig evne til at udvise omsorg for børn, mens mænd ikke har (Payne 2006: 325). Det kan bl.a. nævnes, at stereotype antagelser om feminine karakteristika kan indebære forestillinger om kvinder som "afhængige" og "underdanige" (Hammer & Statham 1999: 107). I forhold til mænd kan mindre kønsstereotype forestillinger om maskulinitet være, at mænd fx tager sig af ældre familiemedlemmer, eller at mænd er orienteret mod børnepasning (Cree & Cavanagh 1996: 5).

I dette speciale vil vi forholde os kritiske overfor, hvorvidt socialarbejderne på de to udvalgte forsorgshjem har kønsstereotype forestillinger om de hjemløse. Dette kritiske perspektiv inddrages, da der i dette speciale anlægges et socialarbejderperspektiv, hvilket gør det relevant, at vi forholder os kritiske over for socialarbejdernes oplevelser af og forestillinger om de hjemløse. Dog kan det i denne forbindelse nævnes, at det kan være svært at foretage en skarp skelnen mellem på den ene

side kønsstereotype forestillinger og på den anden side kønsspecifikke forestillinger. Der kan siges at være en flydende grænse mellem disse to former for forestillinger, hvorfor vi vil forholde os kritiske over for, hvorvidt socialarbejderne kan siges at have kønsstereotype forestillinger om de hjemløses behov, hvilket videre kan have indvirkning på hvilke indsatser, som socialarbejderne vælger at iværksætte over for de hjemløse.

Et hovedområde i socialt arbejde inspireret af feminismen er bl.a. en praksis, som er centreret om at tage hensyn til og identificere kvinders særlige behov. Socialt arbejde med en udelukkende kvindecentreret praksis er dog blevet kritiseret for at ignorere og tilsidesætte hensyntagen til og håndteringen af mænds særlige behov (Payne 2006: 327ff og Cree & Cavanagh 1996: 1). Det kan dog anskues, at det mest markante bidrag, som feministisk teori har tilført det sociale arbejdes praksis er en generel opmærksomhed mod kønnenes forskellige behov og problemstillinger (Payne 2006: 341). I dette speciale undersøger vi det sociale arbejdes praksis på hjemløseområdet set ud fra et kønsperspektiv, hvor vi ønsker at have et ligeligt fokus på de hjemløse mænd og kvinder.

Socialt arbejde med et feministisk eller kønsmæssigt fokus er ofte blevet kritiseret for at anlægge en normativ ensidighed i forhold til dets forståelser af kvinder og mænd. Dette normative element indebærer, at der arbejdes ud fra, at der fx eksisterer et enkelt kvindeperspektiv, som rummer alle kvinders perspektiver sat op imod alle mænds perspektiver og vice versa (Hydén & Månsson 2007: 279). Med denne kritik sættes spørgsmålstegn ved de universalistiske tendenser i kønsforskningen. Denne kritik består i, at fx alle kvinder ikke kan ses under ét, fordi fx kvinder indtager vidt forskellige positioner i samfundet (Dahlerup 2003: 37). Denne form for kritik kan som tidligere beskrevet ligeledes rettes mod fx den radikale feminisme, jf. afsnit 6.2.2.2. Kritikken af den normative ensidighed kan også rettes mod dette speciale, da vi netop ønsker at få socialarbejderne til at forholde sig til alle hjemløse kvinder under ét og til alle hjemløse mænd under ét. Dette gør vi for at få muligheden for at besvare vores problemformulering og underspørgsmål. I problemformuleringen anlægger vi et kønsperspektiv, hvorfor vi er nødt til at indsamle viden om kønnene, som har karakter af ensidighed. Det kan dog argumenteres for, at vi imødekommer kritikken ved, at vi ser hjemløse kvinder og mænd i forhold til andre hjemløse kvinder og mænd, hvorved vi forholder os til personer, som alle er i samme hjemløseposition. På denne måde er vi opmærksomme på kritikernes pointer af, at alle kvinder og/eller mænd ikke har samme positioner i samfundet, og derfor ikke har samme oplevelser og erfaringer.

7. Analysestrategi

I de følgende afsnit beskrives, hvilken overordnet analysestrategi vi ønsker at anvende i dette speciale. I nedenstående afsnit præsenterer vi, hvordan vi finder inspiration i Kvaless tre fortolkningskontekster til analyse af vores interviews og observationer, samt hvordan vi ønsker at anvende analysemetoderne ”meningskondensering” og ”meningsfortolkning”. Efterfølgende beskriver vi, hvordan analysen konkret bliver opbygget.

7.1. Tre fortolkningskontekster

I dette speciales analyse er interviewene det primære datagrundlag, hvor de indsamlede observationer inddrages i analysen, hvor dette findes relevant. På grund af, at vi har et afgørende fokus på interviewdataene finder vi det i følgende analyse relevant at finde inspiration i Kvaless fortolkningsværktøjer til meningsanalyser af interviewmateriale. Derfor præsenterer vi neden for Kvaless tre fortolkningskontekster, som består af følgende: 1) selvforståelse, 2) kritisk common sense-forståelse og 3) teoretisk forståelse (Kvale 2004: 210). Med inspiration i disse tre kontekster vil vi fortolke meningen i de indsamlede interviews og observationer.

For at gennemføre analyser inden for de tre fortolkningskontekster anskuer Kvale, at der kan anvendes forskellige former for analysemetoder. Vi vil i dette speciale benytte meningskondensering og meningsfortolkning, som er to af Kvaless analysemetoder til analyse af interviewmateriale. Dette valg af analysemetoder med inspiration i Kvale kan kritiseres, da dette speciale er opbygget som et multipelt casestudie med inspiration i Yins forståelse heraf. Vores argumentation for ikke at anvende Yins analysemetoder er, at der ifølge Yin er mangel på videreudvikling af analysemetoder inden for casestudiedesignet, hvorfor der kun eksisterer få redskaber til konkret at udføre analyser (Yin 2009: 127). Vi finder derfor inspiration i Kvaless analysemetoder, da disse sætter os i stand til dels at opnå mening af vores empiri ud fra en meningskondenserende metode, hvilket ligger i forlængelse af vores inspiration i den fænomenologiske videnskabsteoretiske position, og dels anvender vi en meningsfortolkende metode, hvilken er sammenhængende med vores inspiration i en hermeneutisk videnskabsteoretisk positionering. I det følgende beskrives dels, hvordan vi vil anvende Kvaless tre fortolkningsniveauer samt dels på hvilke måder meningskondensering og meningsfortolkning vil indgå under disse:

Selvforståelse: På dette niveau forholder vi os til socialarbejdernes udsagn ud fra, hvordan vi forstår socialarbejdernes egne synspunkter (Kvale 2004: 211). Herved ønsker vi på dette niveau at give en kondenseret formulering af socialarbejdernes meningsopfattelser i deres interviewudsagn, hvor vi vil forsøge at læse socialarbejdernes udsagn fordomsfrit. Vi finder i denne forbindelse inspiration i en fænomenologisk baseret meningskondensering (Kvale 2004: 192), hvilket ligger i forlængelse af vores inspiration i fænomenologien, jf. afsnit 4.1.1. Meningskondensering er fænomenologisk i den forstand, at der ønskes foretaget en kondenseret beskrivelse af sociale fænomener set ud fra informanternes egne oplevelser af disse (Kvale 2004: 61f). Konkret indebærer valget af denne analysemetode, at vi reducerer socialarbejdernes udtrykte mening i længere interviewudsagn til kortere formuleringer (Kvale 2004: 190). Dette foretages i analysen som en indledning til de inddragede interviewcitater.

Kritisk common sense-forståelse: På dette niveau fortolker vi socialarbejdernes udsagn ud fra en bredere forståelsesramme, hvor vi inddrager almen viden om interviewudsagnenes indhold. Yderligere forholder vi os på dette niveau kritiske over for både interviewudsagnenes indhold samt over for informanterne (Kvale 2004: 211). Dette vil vi gøre ved at anvende meningsfortolkning, som er en analysemetode, der er baseret på den hermeneutiske filosofi (Kvale 2004: 199), hvilket ligger i forlængelse af vores inspiration i den hermeneutiske videnskabsteori, jf. afsnit 4.1.2. Vi vil i denne del af analysen, hvor det findes væsentligt, forholde os kritisk til, hvorvidt socialarbejderne kan siges at have kønsstereotype forestillinger om de hjemløse. Hvor det findes relevant vil vi ligeledes forholde os kritisk til, hvorvidt socialarbejdernes køn har en indvirkning på deres oplevelser af de hjemløse mænds og kvinders behov, samt om socialarbejdernes køn har indvirkning på de deraf følgende iværksatte indsatser over for de to grupper af hjemløse. Vi inddrager dette element, da alle deltagende socialarbejdere i interviewene er kvinder, hvilket gør et kønskritisk element relevant i specialets analyse. Efter at have gennemført en analytisk afprøvning af dette kritiske common sense-niveau har vi fundet, at vi udelukkende inddrager denne fortolkningskontekst i den følgende analyse, hvor det findes væsentligt, og hvor det kan bidrage med en uddybende og kritisk forståelse af interviewcitaterne.

Teoretisk forståelse: I denne sidste fortolkningskontekst anlægger vi forskellige teoretiske rammer primært i form af Allardts behovsteori og feministisk teori til fortolkning af interviewudsagnenes mening samt af observationerne. På dette teoretiske niveau inddrager vi vores gennemførte observa-

tioner, hvor disse findes relevante at kombinere med interviewdataene. Årsagen til inddragelse af observationer på denne måde er, at det er de kvalitative forskningsinterviews, der er vores primære datagrundlag, hvorfor vi anvender observationerne som datasupplement til interviewene. Observationsdataene inddrages på dette teoretiske niveau, da de kan argumenteres for at være indsamlet på baggrund af vores fortolkninger samt på baggrund af teoretiske fortolkninger af socialarbejdernes arbejde. Ud over de primære teorier vil vi ligeledes inddrage andre teoretiske perspektiver på dette niveau, hvor disse kan supplere de primære teorier, eller hvor de kan anvendes, som kritiske vinkler på tolkninger foretaget på baggrund af Allardts behovsteori og/eller feminismen. På dette analyse-niveau bevæger vi os herved dels ud over informanternes selvforståelser, og dels ud over en kritisk common sense-forståelse (Kvale 2004: 212). For at anlægge de teoretiske rammer anvender vi en meningsfortolkende analysemetode, som er baseret på en hermeneutisk tradition (Kvale 2004: 199), jf. beskrivelsen i ovenstående afsnit. Vi vil i det efterfølgende afsnit forholde os videre til, hvordan de teoretiske elementer konkret anvendes i analysen.

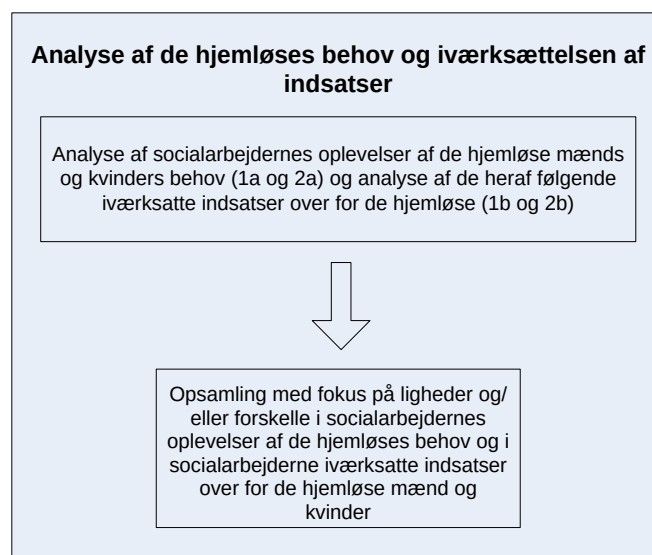
7.2. Analyseopbygning

Specialets analyse opbygges som en samlet analyse, hvorunder vi dels analyserer socialarbejdernes oplevelser af de hjemløses behov, og vi dels analyserer socialarbejdernes iværksatte indsatser over for de hjemløse på baggrund af deres behov. Årsagen til, at vi har valgt at gennemføre disse to analyser samlet er, at der, jf. problemformuleringen ses en kausalitetsmæssig sammenhæng mellem de hjemløses behov og de iværksatte indsatser. Under analysen inddrager vi meningsfyldte interviewudsagn i form af interviewcitater, som behandles ud fra Kvales tre fortolkningskontekster, hvor observationerne inddrages i den tredje fortolkningskontekst. Derudover inddrager vi interviewudsagn i form af beskrivelser, hvor disse kan supplere eller kan tilføje en kritisk vinkel af de udvalgte interviewcitater. Konkret opbygges analysen efter forskellige temaer, hvilke dels er inspirerede af åbenhed over for beskrivelser i de indsamlede interviews og observationer, og dels er inspirerede af særligt Allardts behovsteori.

Grundlæggende er specialet opbygget som et multipelt casestudie bestående af to overordnede cases, jf. afsnit 3.1.1. Disse cases rummer hver to indlejrede analyseenheder, hvor der dels er fokus på socialarbejdernes oplevelser af de hjemløse mænds og kvinders behov (1 a og 2 a), og dels fokus på

socialarbejdernes iværksatte indsatser over for både mændene og kvinderne (1 b og 2 b). Disse fire analyseenheder indgår alle i en samlet analyse til besvarelse af problemformulering og underspørgsmål. Ud fra disse overvejelser opbygges specialets analyse på følgende måde:

Figur 4: Analysens opbygning

(Egen illustration 2011)

Opbygningsmæssigt vil analyserne af socialarbejdernes oplevelser af de hjemløses behov samt af socialarbejdernes iværksatte indsatser komme løbende således, at der under hver analyseoverskrift først analyseres på socialarbejdernes oplevelser af de hjemløses behov, og derefter foretages en analyse af socialarbejdernes iværksatte indsatser over for de hjemløse. Denne måde at opbygge analysen på giver os muligheden for at forstå socialarbejdernes indsatser i sammenhæng med deres oplevelser af de hjemløses behov, hvilket er en fordel ud fra problemformuleringens opbygning. Under analyserne af de hjemløses behov vil vi hovedsageligt anvende Allardts behovsteori, hvor alle tre af hans behovsdimensioner ønskes sat i spil, jf. teoriafsnit 6.1.3. Derudover inddrages den feministiske teori, da denne kan bidrage med en kønsmæssig optik på Allardts behovsteori. Ved en inddragelse af den feministiske teori sættes vi i stand til at undersøge, hvorvidt socialarbejderne oplever, at de hjemløse mænd og kvinder ontologisk set er mere ens end forskellige eller vice versa i forhold til deres behov. Under behovsanalyserne vil et fokus på, at de hjemløse har forskelligartede behov lægge i forlængelse af forskelsfeminismen og radikal feminismen, og et fokus på, at de hjemløse

har ensartede behov, vil lægge i forlængelse af lighedsfeminismen, hvor retningerne repræsenterer forskellige dele af Wollstonecrafts dilemma. Udover inddragelsen af Allardts behovsteori og feminismen under behovsanalyserne, vil vi også anvende andre teoretiske perspektiver, hvor disse findes relevante at benytte som kritiske vinkler eller som supplementer til de primært anvendte teorier.

I analyserne af socialarbejdernes iværksatte indsatser over for de hjemløse mænd og kvinder anvendes, ligesom i behovsanalyserne, den feministiske teori. Denne teori inddrages for, at vi kan undersøge socialarbejdernes indsatser over for de hjemløse samt herunder undersøge, hvorvidt der udføres kønsdifferentierede indsatser eller ikke-kønsdifferentierede indsatser på baggrund af de hjemløses behov, jf. underspørgsmål 2. Under indsatsanalyserne vil kønsdifferentierede indsatser lægge i forlængelse af forskelsfeminismen samt radikal feminisme, og ikke-kønsdifferentierede indsatser vil lægge i forlængelse af lighedsfeminismen. Disse feministiske retninger inddrages, da de repræsenterer forskellige dele af Wollstonecrafts dilemma. Under indsatsanalyserne vil vi ligeledes forholde os til de gennemførte behovsanalyser, da vores problemformulering rummer et kausalitetsmæssigt aspekt, hvor vi har et ønske om at undersøge de hjemløse mænds og kvinders behov for efterfølgende at undersøge socialarbejdernes iværksatte indsatser på baggrund af disse. Derudover fordrer underspørgsmål 1, at vi i analysen forholder os til sammenhængene mellem socialarbejdernes oplevelser af de hjemløses behov og socialarbejdernes iværksatte indsatser over for de hjemløses behov. Derfor relateres indsatserne i analysen løbende til socialarbejderne oplevelser af mændenes og kvindernes behov. Da vi i dette speciale anlægger et kønsperspektiv på det sociale arbejde med hjemløse vil vi løbende under både behovs- og indsatsanalyserne forholde os til både de hjemløse mænd og kvinder. Dette giver os muligheden for løbende at foretage sammenligninger mellem mændene og kvinder både behovs- og indsatsmæssigt.

8. Analyse: De hjemløses behov og iværksættelsen af indsatser

I de følgende analyseafsnit foretages dels analyser af socialarbejdernes oplevelser af de hjemløse mænds og kvinders behov, og dels analyser af de indsatser, som socialarbejderne iværksætter over for de hjemløse på baggrund af deres behov. Disse to analyser bliver i det følgende integreret i en samlet analyse. Analyserne er sammenfaldende med fokus i vores problemformulering, som ligeledes søges besvaret gennem vores to underspørgsmål, hvorfor disse også undersøges i analysen. Som en afslutning på analysen laves en opsamling med fokus på ligheder og/ eller forskelle i socialarbejdernes oplevelser af de hjemløses behov, samt i de iværksatte indsatser over for de hjemløse mænd og kvinder. Analysen opbygges, som tidligere beskrevet, ud fra forskellige temaer, hvilke er inspirerede af åbenhed over for empirien samt særligt af Allardts behovsteori. Hvert tema vil først indeholde behovsanalyser og dernæst indsatsanalyser.

8.1. Tilknytning til familiære og venskabelige relationer

I det følgende citat giver socialarbejder B udtryk for, at familiær tilknytning har større betydning for de hjemløse kvinder end for de hjemløse mænd. Derudover forholder hun sig til, at kvinderne ofte har et ønske om at genoptage kontakten til de familiære netværk:

B: *"Der er måske lige den der pind med, at de (kvinderne) gerne vil genoptage relationen til deres familie igen eller børn som regel på en måde... have noget samkvem... Mange af dem de har brug for at få genskabt kontakt med børnene... Jeg tror, det fylder mere for kvinderne end det gør for mændene... det familiære netværk..." (1)*

I forlængelse af dette citat forholder socialarbejder A sig til, at de hjemløse mænd ofte vælger at tage afstand til deres familier og børn, såfremt de ikke ønsker at have kontakt til mændene:

A: *"Mændene er mere stolte på en eller anden måde (end kvinderne). Altså de er lidt mere "hvis de (børn eller familie) ikke vil snakke med mig, så kan de også bare lade være-agtigt". Altså det bliver skubbet lidt længere ud fra dem (mændene)..." (2)*

Begge citater kan kritiseres ud fra, at de rummer en stereotyp forestilling om mænds og kvinders karakteristika. En common sense opfattelse af kønnene er typisk, at kvinder oftere er familieorienterede end mænd er. Denne kønsstereotype forståelse af kønnenes kendetegn kan både socialarbejder B og socialarbejder A argumenteres for at udtrykke i citaterne, fordi de oplever, at de hjemløse kvinder i højere grad end de hjemløse mænd ønsker at genetablere kontakten til deres børn og familiære netværk. Derudover kan vi ud fra citaterne forholde os kritiske overfor, hvorvidt socialarbejdernes køn kan have en indvirkning på, at det primært er de kvindelige hjemløse, der opleves som givende udtryk for deres personlige forhold vedrørende relationer til børn og familie. I og med at både socialarbejder B og socialarbejder A er kvinder kan dette netop betyde, at mændene ikke ønsker at drøfte mere personlige familiære problematikker med dem, hvilket har en indvirkning på, at socialarbejderne oplever mændene som mere afvisende over for deres familiære relationer end kvinderne opleves at være.

I citaterne kommer det til udtryk, at det særligt er de hjemløse kvinder, der er orienterede mod at genoptage kontakten til familie, hvilket ud fra Allardts optik kan tolkes som et udtryk for, at kvinderne ønsker at få opfyldt deres behov for at blive elsket og værdsat gennem nære familiære relationer. Både kvinderne og mændene har formentlig et uopfyldt behov for at blive værdsat gennem sociale relationer, men socialarbejderne oplever, at mændene ikke ønsker at få dette opfyldt gennem relationer til familie eller børn. Relationen til familiære netværk kan af de hjemløse mænd opleves som konfliktfyldt og uhåndterbar, hvorfor mændene vælger at skubbe disse relationer væk i stedet for at få opfyldt behovet for at blive elsket gennem disse relationer. Ved at inddrage det feministiske forskelsargument fra Wollstonecrafts dilemma kan kvindernes og mændenes forskellige orienteringer mod de familiære relationer tolkes som, at kønnene ontologisk set er forskelligartede med hensyn til, hvorvidt de ønsker at få dækket deres behov for at blive elsket og værdsat gennem tilknytning til familie og børn.

I forlængelse af disse tolkninger vedrørende de hjemløses forskellige orienteringer mod opfyldelse af familiære relationelle behov, finder vi det relevant at inddrage det interaktionistiske perspektiv. Dette perspektiv kan bidrage med en forståelse af, hvor afgørende sociale relationer er for individers identitetsmæssige udvikling. I interaktionismen opfattes identitet som noget der udvikles i relationer mellem mennesker. Et individ udvikler sin identitet gennem de spejlinger, som andre skaber af det (Hutchinson & Oltedal 2006: 100). I relation til de foregående tolkninger foretaget på bag-

grund af Allardt, betyder de hjemløses manglende relationer til deres familier, at det ikke er gennem disse relationer, at de hjemløse udvikler deres identitet. Dog kan det tilføjes, at kvinderne ønsker at genetablere de sociale relationer til deres børn og familie, men kontakten til disse er under kvindernes ophold på forsorgshjemmene, endnu ikke fuldt etablerede. Ud fra interaktionismen vil de hjemløses manglende opfyldelse af familiære relationsmæssige behov betyde, at særligt mændene kan søge andre sociale relationer med fx de andre hjemløse på forsorgshjemmene, hvorigennem de hjemløse kan opleve at opnå en identitetsmæssig udvikling.

I det følgende ønsker vi at inddrage to citater, der begge giver et indblik i de indsatser, som socialarbejderne iværksætter på forsorgshjemmene i forhold til de hjemløse mænds og kvinders forskellige orienteringer mod at få opfyldt behovene for familiære relationer. Socialarbejder G og socialarbejder A forholder sig i citaterne til, at socialarbejderne støtter de kvindelige hjemløse i at rette henvendelse til statsforvaltningen eller familieafdelingen for, at kvinderne derigennem kan få fornyet samvær med deres børn:

G: *"... selvfølgelig støtter vi dem (kvinderne) i at få rettet henvendelse til de rette instanser... Og så er det... det er meget støttende samtaler. Ja."* (3)

A: *"... og så får vi ofte kontakt til deres (kvindernes) rådgivere i familieafdelingen. Får snakket om samvær igen. Får kontakt til statsforvaltningen."* (4)

Ud fra citaterne kan det ud fra feminismen tolkes som, at socialarbejderne indsatsmæssigt iværksætter en form for forskelsbehandling af mændene og kvinderne, hvor kvinder tilbydes hjælp til at genoptage familiekontakten, mens mændene ikke tilbydes samme indsats. Denne forskelsbehandling kan være sammenhængende med, at socialarbejderne er bevidste om, at mændene ikke udtrykker et ønske om at få opfyldt deres relationelle behov gennem genetablering af kontakten til familien. På denne måde kan socialarbejderne ifølge en feministisk tankegang argumenteres for, i forhold til familiære relationer, at iværksætte forskelligartede indsatser over for de hjemløse mænd og kvinder, hvorved socialarbejderne indsatsmæssigt kan argumenteres for at lægge i forlængelse af en forskelsfeministisk og radikal feministisk argumentation, hvor fokus rettes mod forskelsbehandling af kønnene.

I denne forbindelse er det relevant at inddrage de foregående tolkninger foretaget på baggrund af Allardts behovsteori af, at de hjemløse mænd og kvinder af socialarbejdernes opleves som havende forskelligartede orienteringer mod opfyldelse af familiære relationsmæssige behov, hvor kvinderne i højere grad end mændene udtrykker et behov for genetablering af disse relationer. Dette er interessant i sammenhæng med, at der i ovenstående afsnit er fundet, at socialarbejderne iværksætter forskelligartede indsatser over for mændene og kvinderne på dette område. Der kan herved ud fra en feministisk optik identificeres forskels- og radikalfeministiske elementer i både socialarbejdernes oplevelser af, at de hjemløse har forskelligartede orienteringer mod opfyldelse af deres relationelle behov samt i, at der iværksættes forskelligartede indsatser over for kønnenes forskelligartede behovsopfyldelsesorienteringer. Dette kan kritiseres ud fra en lighedsfeministisk argumentation om, at der grundlæggende skal lægges vægt på de ontologiske behovsmæssige ligheder mellem mænd og kvinder, hvorved der ligeledes er fokus på, at kønnene skal behandles ens. I kraft af socialarbejdernes orienteringer mod at iværksætte indsatser rettet mod kvindernes ønske om en opfyldelse af familiære relationelle behov, er der grundlag for en opfyldelse af dette behov hos kvinderne. Ud fra en feministisk optik kan socialarbejderne på forsorgshjemmene argumenteres for at iværksætte kønsdifferentierede indsatser over for de hjemløse mænd og kvinder, som er baserede på en oplevelse fra socialarbejdernes side om, at de hjemløse mænd og kvinder ontologisk set har forskellige behovsorienteringer, hvad angår opfyldelsen af at blive elsket og værdsat gennem familiære relationer.

I forlængelse af de foregående tolkninger af, at de hjemløse kvinder er orienterede mod at få opfyldt deres relationelle behov for familie og børn kan det ud fra følgende citat ses, at kvinderne ligeledes opleves som søgende efter andet end opfyldelse af familiære relationer. Dette kommer til udtryk gennem socialarbejder As udtalelser om, at de hjemløse kvinder i højere grad opleves som havende brug for kontakt til andre sociale relationer end de hjemløse mænd opleves at have:

A: "... de (kvinderne) har mere brug for, at der er nogle, de kan tale med (end mændene). Og hvis man kan få skabt et netværk dem (kvinderne) imellem, eller få givet noget mere selvtillid i forhold til at kunne starte... eller gå i gang med at skabe noget andet netværk." (5)

Ud fra Allardts perspektiv kan socialarbejder A tolkes som at give udtryk for, at de hjemløse kvinder i højere grad end mændene søger opfyldelse af at blive værdsat gennem fx venskabelige relatio-

ner til de andre hjemløse kvinder. Mændene kan dog også have et uopfyldt behov for venskabelige relationer, men mændene giver over for socialarbejderne ikke udtryk for en søgen efter dette. Årsagen til, at socialarbejderne oplever mændene som ikke søgende mod opfyldelse af at blive værdsat gennem relationer til de andre hjemløse på forsorgshjemmene kan være, at mændene får opfyldt disse behov gennem andre netværk uden for forsorgshjemmene. Derudover kan citatet ud fra Allardts optik tolkes som, at socialarbejderne ser et grundlæggende uopfyldt behov hos kvinderne for at føle et tilhørsforhold til et fællesskab, hvor en opfyldelse af dette kan medføre, at kvinderne kan komme til at føle sig socialt accepterede af de andre hjemløse kvinder. Ved en inddragelse af et interaktionistisk perspektiv betyder socialarbejdernes etableringer af kvindenetværkene, at kvinderne gennem denne fysiske deltagelse i et fællesskab får muligheden for at spejle sig i hinandens billeder, hvilket har betydning for kvindernes muligheder for at opnå identitetsmæssig udvikling. Ud fra en feministisk tankegang betyder tolkningerne foretaget på baggrund af Allardt, at socialarbejderne oplever, at de hjemløse mænd og kvinder ontologisk set er mere forskellige end ens, i form af deres forskellige søgen efter opfyldelse af både værdsættelse gennem venskabelige relationer og tilhørsforhold til fællesskaber med de andre hjemløse. På denne måde lægger socialarbejderne sig op ad forskelsargumentationen i Wollstonecrafts dilemma i forhold til, at de hjemløse mænd og kvinder ses som havende forskelligartede behovsmæssige orienteringer mod opfyldelse af disse behov.

Der kan ud fra citat 5 identificeres elementer af socialarbejdernes indsatsorienteringer i og med, at socialarbejderne ønsker at skabe netværk mellem de hjemløse kvinder. I denne forbindelse kan begrebet "empowerment" inddrages. Empowerment henviser til, at klienter skal hjælpes til at opnå selvtilid, handlekraft og beslutningsmagt over deres egne liv (Payne 2006: 374). Igennem en empowerment-praksis kan enkeltpersoner eller grupper opnå sociale fremskridt, hvormed de hjælpes til at overskride hidtidige sociale barrierer. Et klassisk eksempel på empowerment-praksis er etableringen af kvindegrupper (Payne 2006: 377). Socialarbejdernes opmærksomhed mod at skabe netværk mellem de hjemløse kvinder kan ud fra empowerment-tilgangen ses som et forsøg på at få kvinderne til at overvinde sociale forhindringer, at lære dem nye sociale færdigheder samt at give dem selvtilid til at deltage i nye sociale sammenhænge med de andre hjemløse kvinder. Denne praksis kan derudover betyde, at kvinderne efter deres midlertidige ophold på forsorgshjemmene sættes i stand til at danne nye sociale relationer og netværk uden for institutionerne, hvilket socialarbejder A selv pointerer i citat 5. Disse tolkninger foretaget på baggrund af empowerment-begrebet kan argumen-

teres for at rumme indsatsmæssige aspekter, hvorfor vi i det følgende ønsker at forholde os videre til socialarbejdernes indsatser over for de hjemløses forskelligartede orienteringer mod opfyldelse af behovene både for værdsættelse gennem venskabelige relationer og for tilhørsforhold til fællesskaber. I følgende citat giver socialarbejder A netop udtryk for, at socialarbejderne indsatsmæssigt er involverede i at skabe sociale fællesskaber mellem de hjemløse kvinder på kvindeafdelingerne, mens socialarbejderne ikke foretager lignende tiltag over for de hjemløse mænd på forsorgsafdelingerne:

A: "Kvinderne... på kvindeafdelingen har nogle lidt andre tilbud (end mændene). Altså de (kvinderne) har de samme tilbud (som mændene) plus, at vi forventer, at når man er på kvindeafdelingen indgår man i det fællesskab, der er der... Og der bliver sådan taget lidt mere hånd om det sociale i det. Vi blander os ikke ret meget i det sociale på den øvrige forsorgsafdeling (hvor der primært er mænd)." (6)

Dette citat kan ud fra en feministisk optik tolkes som, at socialarbejderne er rettede mod at iværksætte forskelligartede indsatser over for de hjemløse mænd og kvinder. Argumentationen for denne tolkning er, at socialarbejderne indsatsmæssigt deltager i at skabe sociale fællesskaber mellem kvinderne på kvindeafdelingerne, mens socialarbejderne ikke blander sig i det sociale på de øvrige forsorgsafdelinger, hvor der primært er mænd. Disse tolkninger foretaget på baggrund af socialarbejder As udtalelser i citatet kan suppleres med vores gennemførte observationer, hvor vi erfarede, at socialarbejderne på forskellige måder er mere orienterede mod at iværksætte fællesskabsdannende tiltag over for de hjemløse kvinder end de er over for mændene. Dette kommer bl.a. til udtryk ved, at socialarbejderne bruger meget tid på at arrangere forskellige pighyggeaktiviteter for de hjemløse kvinder, hvor kvinderne i fællesskab laver bodyscrub og ansigtsmasker, samt hygger, syer, drikker kaffe og taler sammen. Herved kan socialarbejderne argumenteres for at have et større fokus på at lave fællesskabsfremmende indsatser over for kvinderne end de har over for mændene. Dette indebærer ifølge feminismen, at socialarbejderne foretager forskelsbehandling af mændene og kvinderne bl.a. i kraft af iværksættelsen af pigaftenaktiviteterne. Dette er interessant at se i sammenhæng med de tidligere gennemførte tolkninger på baggrund af Allardt om, at de hjemløse kvinder opleves som mere søgende efter opfyldelse af dels behovet for værdsættelse gennem venskabelige relationer, og dels behovet for tilhørsforhold til fællesskaber end de hjemløse mænd opleves at

være. Socialarbejdernes orienteringer mod at iværksætte fx pigeaftener for kvinderne kan netop bunde i en bevidsthed om, at de hjemløse kvinder af socialarbejderne opleves som søgende efter opfyldelse af deres behov for relationer og fællesskaber til de andre kvinder på kvindeafdelingen, mens mændene opleves som ikke-havende samme orienteringer mod opfyldelse af relationer og fællesskaber til de andre mænd. Gennem socialarbejdernes fællesskabsdannende indsatser rettet mod kvinderne, kan de netop komme til at opleve en opfyldelse af disse behov. Der kan herved argumenteres for, at socialarbejderne både indsats- og behovsmæssigt lægger sig op ad forskels- og radikalfeministiske tankegange, hvori der lægges vægt på, at der grundlæggende eksisterer ontologiske forskelle i kønnenes behov, hvilket betyder, at der skal iværksættes forskelsbehandlende indsatser over for kønnene. På denne måde kan der argumenteres for, at socialarbejderne i forhold til dannelse af relationer og fællesskaber mellem de hjemløse iværksætter kønsdifferentierede indsatser over for de hjemløse mænd og kvinder, som er baserede på, at kvinderne og mændene har forskellige orienteringer mod opfyldelse af disse behov.

Vi kan dog forholde os kritiske over for de ovenstående tolkninger ved at inddrage interviewudsagn af socialarbejder C. Heri forholder hun sig til, at socialarbejderne kan tilbyde kvinderne på kvindeafdelingerne mere end de kan tilbyde mændene, fordi kvinderne er en mindre gruppe, samt at der er flere ressourcer tilgængelige på kvindeafdelingerne. På denne måde kan mængden af fx ressourcer have betydning for socialarbejdernes muligheder for at iværksætte flere sociale og fællesskabsdannende aktiviteter over for kvinderne end over for mændene. Herved kan socialarbejdernes forskelligartede indsatser bunde i andet end en bevidsthed om, at kvinderne behovsmæssigt har anderledes søgen efter opfyldelse af behov, end mændene har.

8.2. Boligmangel

I det følgende citat giver socialarbejder C udtryk for, at den primære årsag til de hjemløse mænds og kvinders henvendelser på forsorgshjemmene er, at de ikke har egen bolig eller ikke kan opholde sig i denne:

C: "Det er jo sådan det primære, at de (mændene og kvinderne) er hjemløse og hvis de har... enten er de hjemløse eller også er de funktionelt hjemløse."

Det vil sige, at de har... nogle af dem har en bolig, som de ikke kan være i.

Det er sådan det primære.” (7)

I forlængelse af dette citat medtages nedenstående citat, hvori socialarbejder E ligeledes giver udtryk for, at de hjemløse mænds og kvinders primære problem ved ankomsten til forsorgshjemmene er hjemløshed:

E: *”... det er sådan her-og-nu behovene, som vi tager fat på, og det er primært hjemløshed...” (8)*

Socialarbejder C og socialarbejder E udtrykker i citaterne, at de fleste af de hjemløse ikke har en bolig eller ikke kan opholde sig i egen bolig, hvilket ud fra Allardts behovsteori kan tolkes som, at de hjemløse ved ankomsten til forsorgshjemmene har et uopfyldt materielt behov for bolig. Dette uopfyldte behov kan argumenteres for midlertidigt at blive opfyldt under de hjemløses ophold på forsorgshjemmene, hvorimod manglen på permanent bolig ikke kan opfyldes før efter et endt ophold. Ud fra feminismen kan ovenstående tolkes som et udtryk for, at socialarbejderne oplever, at de hjemløse mænd og kvinder har ensartede uopfyldte materielle behov i form af manglen på bolig ved deres henvendelse til forsorgshjemmene. Hermed kan socialarbejderne tolkes som, at de oplever mændene og kvinderne som ontologisk set mere ens end forskellige, hvad angår deres fælles behov for bolig.

Ud fra ovenstående tolkninger ses det, at mændene og kvinderne har et ensartet materielt behov for bolig, men i det følgende citat beskriver socialarbejder B, at de hjemløse mænd i opstarten af deres forløb er meget orienterede mod at finde en bolig hurtigst muligt:

B: *”... En opholdsplan (for mænd) den er som regel: ”Jeg vil gerne ud i egen bolig hurtigst muligt...”. Meget optimistisk, og målrettet er de, når de starter her. Ja”. (9)*

Det ligger implicit i citatet, at de hjemløse kvinder i begyndelsen af et ophold ikke er orienterede mod at komme ud i egen bolig lige så hurtigt, som de hjemløse mænd er. Der kan herved identificeres, at mændenes og kvindernes ensartede materielle behov for bolig kan differentieres ud fra en tidsmæssig dimension. Dette hænger sammen med, at mændene i opstarten af forløbet på forsorgs-

hjemmene er orienteret mod hurtigere end kvinderne at få opfyldt behovet for permanent bolig, men gennem forløbene på forsorgshjemmene ”flader dette ud” for mændene, hvorfor kønnene senere i forløbene får en ensartet søgen efter opfyldelse af behovet for permanent bolig.

Efter disse boligmæssige behovsanalyser findes det relevant at medtage følgende citat af socialarbejder D vedrørende de iværksatte indsatser over for de hjemløses boligmangel. Hun forklarer heri, at socialarbejderne forsøger at hjælpe de hjemløse mænd og kvinder med at løse deres boligproblematik ved at melde dem ind i boligforeninger:

D: *”Og så måske at få dem (mændene og kvinderne) ind i en boligforening. Altså mange kommer jo her, og er ikke medlem af en boligforening. Hvis de skal ud og have en bolig inden for tre måneder, skal man også have dem ind i en boligforening.”* (10)

Socialarbejdernes indsatser med at få de hjemløse ind i boligforeninger for derved at få de hjemløse i permanent bolig, kan ses i sammenhæng med regeringens ”Nationale hjemløsestrategi” fra 2009, hvori tilgangen ”housing first” anvendes. I denne tilgang lægges vægt på en tidlig boligløsning, som forudsætter, at løsningen af de hjemløses boligsituation skal ske i kombination med et fokus på de hjemløses øvrige sociale problemer (Indenrigs- og Socialministeriet 2009: 7). Socialarbejdernes indsatser for at ændre på de hjemløses fælles boligmangel kan ses i lyset af, at opholdene på forsorgshjemmene er midlertidige løsninger, hvorfor der således skal findes en anden form for ophold inden for 3-4 måneder. Dette gør indmeldelse af de hjemløse i boligforeninger til en central indsats for derved at få de hjemløse ud af bolig manglen.

Ud fra en feministisk forståelse kan der argumenteres for, at socialarbejderne på dette område iværksætter ensartede indsatser over for de hjemløse, hvilket ligger i forlængelse af lighedsfeministiske forestillinger om behandlingen af kønnene. I forhold til denne tolkning findes det interessant at inddrage de foregående tolkninger foretaget på baggrund af Allardt af, at de hjemløse har et fælles uopfyldt behov for bolig, når de ankommer til forsorgshjemmene. Socialarbejdernes valg af iværksættelser af ensartede indsatser over for de hjemløse kan skyldes, at socialarbejderne har en bevidsthed om, at de hjemløse efter udskrivningerne fra forsorgshjemmene igen får et fælles uopfyldt behov for bolig, såfremt de hjemløse ikke indmeldes i boligforeninger. På denne måde kan der både i forhold til socialarbejdernes identificeringer af de hjemløses behov samt i forhold til social-

arbejdernes iværksættelser af indsatser, identificeres lighedsfeministiske elementer i og med, at der er fokus på lighederne mellem kønnene samt på at iværksætte en ensartet behandling af mændene og kvinderne. Herved kan der ud fra et feministisk perspektiv tolkes, at socialarbejderne iværksætter ikke-kønsdifferentierede indsatser over for de hjemløse mænd og kvinder, som er baserede på, at kønnene opleves som havende et ensartet uopfyldt behov for bolig.

8.3. Tilknytning til arbejdsmæssige aktiviteter

I det følgende citat beretter socialarbejder F om, at det ofte betyder meget for hjemløse mænd at miste deres arbejde, mens det derimod ikke har den samme betydning for de hjemløse kvinder:

F: ” ... det at miste sit arbejde, det er en kæmpe stor ting for en mand. Hvor kvinderne... jamen det er altså lidt noget andet for en kvinde altså... men manden... det virker som om, at det har jo været hovedstenen for en mand, det var at forsørge en familie, og det ligger altså så dybt i dem, om man vil det eller ej. Det fornemmer jeg i hvert fald.” (11)

Ved at anskue dette citat ud fra en kritisk forståelse kan socialarbejder F argumenteres for at give udtryk for en stereotyp forestilling om kønnene. Denne kritik hænger sammen med, at hun har en traditionel opfattelse af manden, som familiens forsørger i og med, at hun ser arbejdsmarkedstilknytning som af større betydning for de hjemløse mænd end for de hjemløse kvinder.

I forlængelse af ovenstående citat udtrykker socialarbejder D nedenfor, at de hjemløse mænd ofte er mere aktive i forhold til at deltage i aktivering eller at være i arbejde på bl.a. forsorgshjemmenes værksteder, end de hjemløse kvinder er:

D: ”Altså jeg synes jo mændene, de er altså mere aktive med at måske... De arbejder meget mere. De er jo i gang hele dagen på værkstedet (på forsorgshjemmene) eller ude i byen (arbejde/ aktivering etc.)... Jeg tror bare, at mændene de er mere... de klarer sig selv med at være i arbejde. Og hvor kvinderne... pigerne derovre ikke så meget er i aktivering eller arbejde...” (12)

Begge ovenstående citater viser, at socialarbejderne oplever de hjemløse mænd, som mere aktivt deltagende i beskæftigelse end de hjemløse kvinder er, hvilket ud fra Allardts behovsteori kan tolkes som, at mændene i højere grad end kvinderne søger at få opfyldt deres grundlæggende materielle behov for tilknytning til beskæftigelse. Videre kan det i denne forbindelse kritisk tilføjes, at trods socialarbejdernes oplevelser af, at kvinderne ikke søger opfyldelse af behovet for arbejdsmarkeds-tilknytning, er dette ikke ensbetydende med, at kvinderne har fået dette behov opfyldt, men kan derimod skyldes at kvinderne prioriterer opfyldelse af andre behov.

En deltagelse i beskæftigelse eller i arbejdsmæssige aktiviteter kan ifølge Allardt være medvirkende til, at individer kan få en oplevelse af at indgå i sociale fællesskaber, hvilket kan forhindre social isolation. Derudover kan deltagelse i fx arbejdsmæssige aktiviteter eller anden beskæftigelse have betydning for de hjemløses opnåelse af selvrealisering. De hjemløse mænd kan argumenteres for at opnå en form for selvrealisering i og med, at de aktivt deltager i bl.a. forsorgshjemmenes værkstedsaktiviteter, og denne deltagelse kan videre betyde, at mændene oplever at være en del af et socialt fællesskab. De hjemløse kvinder kan, i modsætning til mændene, argumenteres for at være inaktive i forhold til deltagelse i arbejde på eller udenfor forsorgshjemmene, hvilket betyder, at kvinderne kan opleve social isolation, hvorved kvinderne oplever ikke at få dækket behovet for selvrealisering gennem arbejdsmæssige fællesskaber. Ved en inddragelse af en feministisk tilgang er disse tolkninger udtryk for, at socialarbejderne oplever, at kønnene ontologisk set er forskellige af natur i forhold til deres forskellige søgen efter opfyldelse af behovet for arbejdsmæssig tilknytning. På denne måde kan socialarbejderne argumenteres for at lægge sig op ad forskelsargumentet i Wollstonecrafts dilemma, hvori kønnene ontologisk set ses som mere forskellige end ens.

I forbindelse med disse tolkninger af, at de hjemløse mænd og kvinder behovsmæssigt har forskellige søgen mod opfyldelse af behovet for deltagelse i arbejdsmæssige aktiviteter, findes det interessant at inddrage en interviewudtalelse af socialarbejder D. Heri forholder hun sig til, at begge grupper af hjemløse ofte er uden indkomst i fire eller fem måneder før deres ankomst til forsorgshjemmene. Dette betyder ud fra Allardts perspektiv, at både de hjemløse mænd og kvinder ved indskrivningen på forsorgshjemmene har et grundlæggende uopfyldt materielt behov i form af manglende indkomst. For at de hjemløse kan få dækket dette indkomstmæssige behov kan de rette sig mod enten offentlige ydelser i form af fx kontakthjælp eller mod tilknytning til arbejdsmarkedet eller til anden beskæftigelse. Disse anskuelser er interessante at se i sammenhæng med nytteteorien, som

repræsenterer det modsatte menneskesyn og de modsatte forestillinger om det gode liv i forhold til Allardts behovsteori. Nytteteori har rod i utilitarismen, og mennesket betragtes heri som egoistisk og rationelt. Mennesker foretager ”lyst-smerte-kalkuler” i enhver handlingssituation, hvor individet forsøger at maksimere nytte, hvilket vil sige, at individet foretager en afvejning af fordele og ulemper ved forskellige handlingsalternativer (Jensen 2007: 13f og Hagen 2003: 234). Ud fra en nytteorienteret optik kan de hjemløse mænds søgen mod arbejdsmarkedstilknytning tolkes som udtryk for, at de har foretaget en kalkulering af, at det bedst kan betale sig for dem at deltage i arbejde for på denne måde at opnå en højere indkomst. Samtidig kan kvindernes situation tolkes som, at de ligeledes har foretaget en kalkulering af, at de i deres nuværende situation finder størst nytte ved at forblive på offentlig forsørgelse frem at komme i beskæftigelse. Arbejdsløshed betragtes i en nytte-teoretisk optik netop som en frivillig tilstand (Jensen 2007: 13), og derfor vil de hjemløse kvinders manglende arbejdsmarkedsdeltagelse ses som en selvvalgt situation.

I det følgende ønsker vi at inddrage et citat af socialarbejder D, da dette giver et indblik i de indsætter, der bliver iværksat på forsorgshjemmene i forhold til at få de hjemløse til at deltage i beskæftigelse. I citatet giver hun udtryk for, at socialarbejderne helst ser, at begge grupper af hjemløse har et arbejde, deltager i aktivering eller deltager i forsorgshjemmenes aktiviteter:

D: *”Om dagen skal de (mændene og kvinderne) helst enten have arbejde inde i byen eller et fleksjob, eller aktivering eller så noget, eller her hos os (på værkstederne).”* (13)

Socialarbejder D udtrykker ifølge en feministisk optik, at socialarbejderne er orienterede mod at iværksætte en ensartet indsats over for de hjemløse mænd og kvinder i forhold til at få dem til at deltage i beskæftigelse. Disse indsatser handler om, at de hjemløse tilbydes arbejdsmæssige aktiviteter på forsorgshjemmene i form af fx aktiviteter på værkstederne. I og med at socialarbejderne anser, at mændene og kvinderne ikke skal tilbydes forskellige indsatser i forhold til at få dem i arbejde, kan der derfor argumenteres for, at socialarbejderne indsatsmæssigt lægger sig op ad lighedsfeministiske tanker. Disse tolkninger kan suppleres med vores gennemførte observationer, hvor vi fandt, at socialarbejderne lægger afgørende vægt på, at hele hjemløsegruppen deltager i arbejdsmæssige aktiviteter i løbet af dagen for, at de hjemløse derved bl.a. bliver trænet i at opretholde en struktureret hverdag. Disse observationer kan ligeledes ud fra et feministisk perspektiv tolkes som, at socialarbejderne indsatsmæssigt har fokus på, at der skal iværksættes ensartede indsatser over for

begge køn i forhold til at få dem til at deltage i beskæftigelse. Denne ensretning af indsatsen kan ses i sammenhæng med det øgede politiske fokus på arbejdsmarkedsorientering, samt den generelle fokusering i vores samfund på betydningen af at have et arbejde.

I sammenhæng med disse feministiske tolkninger er det relevant at inddrage de foregående tolkninger foretaget på baggrund af Allardt om, at de hjemløse mænd og kvinder har forskelligartede behovsmæssige orienteringer mod deltagelse i arbejdsmæssige aktiviteter, hvor mændene i højere grad end kvinderne søger at få dækket deres behov for tilknytning til arbejde. Disse tolkninger er interessante, idet vi indsatsmæssigt har fundet, at socialarbejderne iværksætter en ensrettet indsats over for begge køn i forhold til at få dem i beskæftigelse. Der kan herved ud fra feminismen identificeres en diskrepans mellem, at socialarbejderne dels oplever, at de hjemløse har forskelligartede søgen efter opfyldelse af et arbejdsmæssigt behov samt dels, at socialarbejderne iværksætter ensartede indsatser rettet mod beskæftigelse over for de hjemløse. Der kan heri identificeres både forskels- og lighedsargumenter fra Wollstonecrafts dilemma, hvorfor det tyder på, at socialarbejderne i deres iværksættelser af indsatserne på dette område ikke har fokus på de ontologiske behovsmæssige forskelligheder, som de identificerer mellem de hjemløse mænd og kvinder. Dette betyder, at socialarbejdernes iværksættelser i forhold til at få de hjemløse i beskæftigelse både er rettet mod mændene og kvinderne på trods af, at kvinderne ikke opleves som søgende efter en opfyldelse af dette behov. Herved er der ud fra feminismen tale om ikke-kønsdifferentierede indsatser på dette område, hvorfor der således iværksættes ensartede indsatser over for begge grupper af hjemløse uden, at kvinderne udtrykker et behov herfor.

8.4. Stabilisering og tryghed

Socialarbejder C giver i følgende citat udtryk for, at de hjemløse mænd og kvinder typisk henvender sig til forsorgshjemmene, fordi de har brug for stabilisering på grund af deres kaotiske livssituationer:

C: "... det er typisk noget med at... at de (mændene og kvinderne) lige skal ind og stabiliseres og så... Det vil typisk være... hvis det er nogle, der kommer fra meget kaos eller nogle, der kommer direkte fra gaden, så trænger de jo både til at få hvilet sig og få noget mad og ... en seng at sove i, og man

kan sove hele natten... og få morgenmad og få medicin... det gør, at de falder meget til ro psykisk” (14)

I forlængelse af dette citat inddrager vi følgende citat, hvori socialarbejder B udtrykker, at stabilisering af de hjemløse mænd og kvinder også omhandler genopretning af de hjemløses helbredsmæssige tilstande:

B: *”... de (mændene og kvinderne) skal sådan lige samles lidt og komme ovenpå. Og måske lige have styr på levertallet, sådan det ikke kører helt af sporet.” (15)*

Socialarbejder Cs og socialarbejder Bs udtalelser kan ud fra Allardts behovsteori tolkes som et udtryk for, at de hjemløse ved ankomsten til forsorgshjemmene ofte har nogle uopfyldte fysiologiske og materielle behov i form af bl.a. dårlig ernæring, manglende logi og dårligt helbred. Der kan argumenteres for, at de hjemløse mænd og kvinder under opholdene på forsorgshjemmene umiddelbart får dækket deres fysiologiske behov for bl.a. ernæring, trygge rammer samt behovene for forbedring af deres helbredsmæssige situation, og herunder fx at få styr på medicin og misbrug. Derudover kan der ud fra Allardt optik argumenteres for, at de hjemløse gennem opholdene får dækket dele af deres materielle behov, fordi de hjemløse bl.a. får et værelse samt en seng at sove i. Ud fra en feministisk tankegang kan disse tolkninger ses som, at de hjemløse mænd og kvinder ontologisk set har ensartede uopfyldte materielle og fysiologiske behov ved ankomsten til forsorgshjemmene i form af, at de hjemløse bl.a. er dårligt ernærede, har dårligt helbred og mangler logi.

Ud fra et indsatsmæssigt perspektiv inddrages følgende citat, hvori socialarbejder A beretter om, hvordan socialarbejderne forsøger at skabe en stabil hverdag med faste rammer for både de hjemløse mænd og kvinder:

A: *”... det er for at prøve at få lavet en lidt mere stabil hverdag for dem (mændene og kvinderne). Så det kommer sådan lidt i rammer. At de har noget at stå op til. De har noget, de ved, de skal. Og de fleste af dem er rigtig glade for det.” (16)*

I forlængelse af citatet kan det tilføjes, at vi under observationerne erfarede, at socialarbejderne påpegede vigtigheden af, at de hjemløse har noget at stå op til om morgenen, hvorfor de bliver underlagt nogle faste rammer og rutiner. Denne observation sammenholdt med fokus i citat 16 viser, at socialarbejderne i forhold til deres indsatser over for de hjemløse har stor opmærksomhed på at skabe en stabil hverdag for begge grupper af hjemløse. Det kan ifølge feminismen tolkes som, at socialarbejderne iværksætter indsatser, som er karakteriserede ved en ensretning af indsatserne over for kønnene, hvor socialarbejderne bl.a. forsøger at skabe stabile rammer for de hjemløse mænd og kvinder. I denne forbindelse kan de forrige tolkninger foretaget på baggrund af Allardts behovsteori af, at de hjemløse mænd og kvinder har uopfyldte fysiologiske og materielle behov inddrages. Ved inddragelse af feminismen kan socialarbejdernes oplevelser af, at de hjemløse har ensartede behov have betydning for, at socialarbejderne vælger at iværksætte ensartede stabiliserende tiltag over for hele gruppen af hjemløse. På denne måde kan der identificeres lighedsfeministiske elementer både i, at socialarbejderne har fokus på de ontologiske behovsmæssige ligheder, der eksisterer mellem de hjemløse mænd og kvinder samtidig med, at socialarbejderne indsatsmæssigt er orienterede mod ensartet behandling af kønnene. På baggrund af socialarbejdernes ensartede indsatser over for mændene og kvinderne, kan de hjemløse midlertidigt komme til at opleve at få dækket deres fælles materielle og fysiologiske behov. Dette er sammenhængende med, at stabilisering som indsats indebærer, at de hjemløse kan få styr på deres helbred, samt kan komme til at opleve at leve i faste og trygge rammer. Disse indsatser kan dog kritiseres ud fra forskelsargumentet i Wollstonecrafts dilemma, da mænd og kvinder heri ontologisk opfattes som mere forskellige end ens, hvorfor indsatserne naturligt, ifølge disse, bør være rettede mod kønnenes forskelligheder. Herved kan der ud fra en feministisk optik argumenteres for, at socialarbejderne iværksætter ensartede indsatser over for de hjemløse, som kan karakteriseres som ikke-kønsdifferentierede, hvor disse er baserede på en oplevelse fra socialarbejdernes side om, at de hjemløse mænd og kvinder har ensartede uopfyldte behov af materiel og fysiologisk karakter.

I forlængelse af foregående behovsanalyse foretaget på baggrund af Allardt af de hjemløses uopfyldte fysiologiske behov, ønsker vi at inddrage følgende citat. Heri giver socialarbejder A udtryk for en oplevelse af, at kvinderne har brug for afskærmning fra mændene, fordi kvinderne ofte er udsat for fx vold fra mændenes side:

A: "Og de (kvinderne) havde brug for, at der var et sted, hvor det kun var dem, der måtte være, og hvor der var lukket af for mænd. Også fordi mange af dem når de kommer her... så er de blevet udsat for nogle rigtig grimme ting nogle gange. De er blevet slået. De er blevet forfulgt, og har brug for, at de bare ikke skal sige fra. At de ikke skal stå til regnskab for nogen, men bare kan gå ind og lukke døren... Så de har ikke brug for, at der står en mand lige uden for døren, når de går ud på gangen." (17)

Socialarbejder As fokus på, at de hjemløse kvinder skal beskyttes fra mændene gennem en fysisk adskillelse af kønnene, kan ud fra Allardts behovsteori tolkes som, at kvinderne ud over at have et uopfyldt behov for tryghed i form af trygge rammer ved ankomsten til forsorgshjemmene, også har en anden form for uopfyldt behov for tryghed, nemlig behovet for tryghed fra mændenes vold. De hjemløse mænd kan ifølge Allardt også have et behov for tryghed fra bl.a. andres vold, men socialarbejderne oplever ikke, at mændene giver udtryk for en søgen efter opfyldelse af dette behov. Tryghedsbehovet hos kvinderne hænger sammen med, at de ofte kommer ind på forsorgshjemmene direkte fra gaden, hvor størstedelen af dem har været udsat for vold eller anden form for misbrug fra mændenes side. Det kan i denne forbindelse tilføjes, at vi under de gennemførte observationer erfarede, at til trods for intentionen om at afskærme kvinderne fra mændene på forsorgshjemmene, er dette ikke altid muligt på grund af de fysiske rammer samt ressourcemæssigt. De skærmede kvindeafdelinger er ikke altid placerede hensigtsmæssigt på forsorgshjemmene, hvilket betyder, at mændene i nogle tilfælde alligevel kan færdes på kvindeafdelingerne. Desuden betyder manglende ressourcer, at personalet ikke konstant er i stand til at overvåge, hvad der foregår på kvindeafdelingerne.

Socialarbejdernes identificeringer af kvindernes tryghedsbehov fra mændenes vold kan ses ud fra et radikal feministisk perspektiv, hvor fokus netop er på, at kvinder er underordnede mænds dominans i form af fx vold. Ifølge radikale feminister er løsningen på mændenes undertrykkelse, at kvinderne gøres uafhængige af mændene, hvilket kan gøres gennem etableringer af skærmede kvindeinstitutioner. På de kønsblandede forsorgshjem kan oprettelsen af de skærmede kvindeafdelinger ses som udtryk for et forsøg på at gøre de hjemløse kvinder mere uafhængige af mænds vold og misbrug. I forlængelse af dette giver socialarbejder B i følgende citat udtryk for, at der fra forsorgshjemmenes

side rent indsatsmæssigt netop oprettes skærmede kvindeafdelinger, fordi kvinderne har brug af skærmning fra mændene:

B: *"Altså de (kvinderne) har brug for at blive afskærmet fra mænd, når de kommer her simpelthen. Og det er derfor, vi har lavet den der kvindeafdeling dernede."* (18)

Ved inddragelse af den feministiske teori kan socialarbejder Bs oplevelser tolkes som, at socialarbejderne og forsorgshjemmene i kraft af tiltaget med at etablere skærmede kvindeafdelinger, iværksætter forskelligartede indsatser over for kønnene. Dette kan der argumenteres for i kraft af, at der på forsorgshjemmene oprettes specifikke kvindeafdelinger, hvor der ikke er adgang for mænd samtidig med, at der ikke etableres "planlagte mandeafdelinger" på forsorgshjemmene. Denne indsatsmæssige separation af mændene og kvinderne kan kritiseres ud fra, at der hermed kan ske en klassificering af de hjemløse kvinder som ofre og ikke som aktive aktører i deres egne liv. Dette hænger sammen med, at kvinderne ses som havende brug for forsorgshjemmenes indgriben i forhold til beskyttelse af kvinderne mod mændenes vold, hvorfor de skærmede kvindeafdelinger etableres. På denne måde kan afskærmningsindsatsen betyde, at forsorgshjemmene kan medvirke til at fastlåse kvinderne i en offerposition (Hydén og Månsson 2007: 281).

Afskærmningsindsatsen kan ses i sammenhæng med tolkningerne foretaget på baggrund af Allardt om, at kvinderne ved ankomsten til forsorgshjemmene har et uopfyldt behov for tryghed mod mændenes vold. Mændenes og kvindernes forskelligartede tryghedsbehov mod vold kan være med til at forklare, hvorfor socialarbejderne er orienterede mod at tilrettelægge forskellige indsatser over for kønnene i form af etableringerne af forskellige afdelinger for kønnene. Socialarbejdernes og herved forsorgshjemmenes etableringer af kvindeafdelingerne kan netop indebære, at kvinderne midlertidigt kan opleve en opfyldelse af deres behov for tryghed. Under observationerne erfarede vi, at socialarbejderne oplever, at de efter etableringerne af de skærmede kvindeafdelinger har fået en større tilgang af kvinder til forsorgshjemmene, hvilket socialarbejderne forklarer med, at de hjemløse kvinder netop har kendskab til forsorgshjemmenes afskærmningsindsats. Der kan herved identificeres forskels- og radikalfeministiske elementer både behovs- og indsatsmæssigt, hvor socialarbejderne oplever, at de hjemløse har forskellige behov samt, at de iværksætter forskellige indsatser over for de hjemløse. Ifølge feminismen kan der argumenteres for, at socialarbejderne oplever, at der iværksettes forskelligartede indsatser på dette område over for de hjemløse, hvilke kan karakte-

riseres som kønsdifferentierede, hvilket kan ses i sammenhæng med, at mændene og kvinderne opleves af socialarbejderne som havende forskellige tryghedsbehov mod vold.

8.5. Anerkendelse og personlig udvikling

Socialarbejder A og socialarbejder E udtrykker i de to nedenstående citater på forskellige måder, at de hjemløse kvinder er mere opsøgende over for socialarbejderne, og har mere brug for at blive set af socialarbejderne, end de hjemløse mænd har:

A: *"De (kvinderne) har brug for at blive set mere (end mændene). Ja det synes jeg faktisk, de har... De vil gerne snakke om følelser... og det liv... hvor mændene lukker lidt mere af..."* (19)

E: *"De (kvinderne) er lidt mere opsøgende herovre(end mændene). Vil gerne snakke..."* (20)

Disse citater kan kritiseres ud fra, at det ligger implicit heri, at de hjemløse kvinder dels opleves som værende mere synlige over for socialarbejderne end de hjemløse mænd er, og dels at kvinderne er mere aktivt kontaktsøgende over for socialarbejderne end mændene er. Disse forestillinger om de hjemløse kvinder kan kritiseres for at rumme kønsstereotype elementer i kraft af, at kvinderne opfattes som havende en aktivt opsøgende og synliggørende adfærd over for socialarbejderne, hvilket kan betegnes som egenskaber, der ofte sættes i sammenhængen med kvindelige karakteristika. Som en yderligere kritik af citaterne inddrager vi følgende citat:

E: *"... Er der to mænd på arbejde, så tror jeg... jeg har ikke fornemmelsen af, at der måske kommer så mange kvinder herover. Og jeg tænker også, at det er omvendt, når der er to mænd, der er på arbejde herovre, så er det måske mere mændene (de hjemløse mænd), der er opsøgende..."* (21)

Ud fra dette citat kan socialarbejder E argumenteres for at udtrykke en tendens til, at de hjemløse er mere opsøgende over for socialarbejdere af deres eget køn. Dette kan sammenholdes med citat 19 og 20, hvori socialarbejderne oplever, at de hjemløse kvinder er mere opsøgende end mændene,

hvilket kan være sammenhængende med, at både socialarbejder A og socialarbejder E er kvinder. Under vores observationer erfarede vi ligeledes, at en hjemløs kvinde henvendte sig til en kvindelig socialarbejder, hvor den kvindelige hjemløse ønskede, at den tilstedeværende mandlige socialarbejder ikke skulle overheøre samtalen. På denne måde kan socialarbejdernes køn have betydning for deres oplevelser af og kontakten med de hjemløse.

Ud fra Allardts perspektiv kan de hjemløse kvinders opsøgende adfærd over for socialarbejderne tolkes som et udtryk for, at kvinderne søger en opfyldelse af et anerkendelsesbehov fra socialarbejdernes side. Socialarbejderne oplever, at mændene ikke på samme måde som kvinderne har en opsøgende adfærd over for socialarbejderne, hvilket ud fra Allardts behovsteori kan tolkes som, at mændene ikke søger at få opfyldt et anerkendelsesbehov gennem relationer til socialarbejderne. Disse tolkninger kan suppleres med Axel Honneths anerkendelsesteori, hvori Honneth fokuserer på anerkendelse, som et universelt menneskeligt behov (Juul 2006: 126). Ved en inddragelse af Honneths begreb ”solidarisk anerkendelse” kan de hjemløse kvinder tolkes som søgende efter anerkendelse af deres individuelle egenskaber og evner fra socialarbejdernes side (Honneth 2003: 143f). På denne måde kan Honneths teori bidrage med en yderligere teoretisk forklaring på, hvorfor de hjemløse kvinder ønsker ”at blive set” af socialarbejderne. Ovenstående tolkninger foretaget på baggrund af Allardt og Honneth, kan videre ud fra en feministisk optik tolkes som, at socialarbejderne har en oplevelse af, at de hjemløse mænd og kvinder ontologisk set er mere forskellige end ens i forhold til deres forskelligartede søgen efter opfyldelse af behovet for anerkendelse fra socialarbejdernes side.

Med udgangspunkt i citat 19 og 20 kan kvindernes aktive opsøgende adfærd efter kontakt med socialarbejderne derudover indebære, at kvinderne har et ønske om at tale med socialarbejderne om egne fremtidige muligheder under og efter et ophold. Kvinderne kan netop igennem kontakt med socialarbejderne forsøge at få en indvirkning på de beslutninger, som gælder for deres individuelle liv. På denne måde kan kvinderne ud fra Allardts teoretiske perspektiv argumenteres for i højere grad end mændene at søge indflydelse på eget liv for derigennem at søge opfyldelse af deres behov for personlig udvikling. I denne forbindelse kan Maslows behovspyramide inddrages, da han heri forholder sig til, at individers forskellige behov er hierarkisk organiseret, hvor personlig udvikling er det næsthøjeste rangerede behov i hans behovspyramide (Maslow 1970: 38). Ud fra Maslows forståelse har højere behov en tendens til at bryde frem, når lavere behov tilfredsstilles tilstrækkeligt

(Maslow 1962: 70). Dette er interessant i sammenhæng med ovenstående tolkninger foretaget på baggrund af Allardt, som viser, at de hjemløse kvinder søger en opfyldelse af behovet for personlig udvikling, men samtidig har vi i analyseafsnit 8.1 fundet, at kvinderne har et uopfyldt behov for værdsættelse gennem familiære relationer til deres børn. De hjemløse kvinders orienteringer mod behov på forskellige hierarkiske niveauer er ifølge Maslow i udgangspunktet ikke muligt, men han modificerer dog dette ved at præcisere, at et behov ikke nødvendigvis bør være fuldt ud opfyldt, før orienteringen mod de næste behov opstår (Maslow 1970: 53f). På denne måde kan vores tolkninger foretaget på baggrund af Allardts behovsteori kritiseres, men Maslow modificerer dog denne kritik.

Ud fra et indsatsmæssigt perspektiv inddrages følgende citat, hvori socialarbejder A beretter om, at socialarbejderne er mere opsøgende over for de hjemløse kvinder, end de er over for de hjemløse mænd på grund af kvindernes opsøgende adfærd over for socialarbejderne:

A: ” ... tit bliver vi også lidt mere opsøgende mig og den kontaktperson, der er på deroppe, fordi at de (kvinderne) lukker op for nogle flere ting... hvor man kan sige, når de er der, og de vil... skal vi også stille op og være der.”

(22)

Dette citat kan ud fra en feministisk optik tolkes som et udtryk for, at socialarbejderne iværksætter forskelsbehandlende indsatser over for de hjemløse mænd og kvinder. Disse indsatser kan ses i sammenhæng med de foregående tolkninger foretaget på baggrund af Allardt om, at kvinderne i højere grad end mændene søger en opfyldelse af behovene for personlig udvikling og anerkendelse fra socialarbejdernes side. Herved kan socialarbejderne opleve, at de skal være mere til stede over for de hjemløse kvinder end over for de hjemløse mænd, fordi de hjemløse netop opleves som havende forskellige behovsopfyldelsesorienteringer. På denne måde kan der argumenteres for, at socialarbejdernes indsatser rummer forskelsfeministiske elementer, hvor fokus netop er på forskelsbehandling af kønnene. Socialarbejdernes orienteringer mod at iværksætte opsøgende indsatser over for de hjemløse kvinder kan netop bunde i en bevidsthed fra socialarbejdernes side om, at kvinderne har en større søgen efter opfyldelse af disse behov, end mændene har. Gennem de opsøgende indsatser kan socialarbejderne udvise anerkendelse for kvinderne, og samtidig kan socialarbejdernes opsøgende adfærd give kvinderne mulighed for personlig udvikling. På denne måde kan kvinderne komme til at opleve opfyldelse af behovene på grund af socialarbejdernes iværksatte indsatser. Der kan herved identificeres både forskels- og radikalfeministiske elementer i socialarbejdernes ople-

velser af, at de hjemløse mænd og kvinder har forskelligartede behov på dette område, samt at socialarbejderne på baggrund af disse behov iværksætter forskelligartede indsatser over for kønnene. Dette kan kritiseres af lighedsfeminister ud fra, at kønnene grundlæggende skal ses som værende mere ens end forskellige af natur, hvorfor der af den grund skal iværksættes ensartede indsatser over for mændene og kvinderne. Ifølge en feministisk optik kan der herved argumenteres for, at socialarbejderne iværksætter kønsdifferentierede indsatser over for de hjemløse mænd og kvinder, som er baserede på, at kvinderne og mændene har forskellige søgen efter opfyldelse af behovene for personlig udvikling og anerkendelse fra socialarbejdernes side.

8.6. Opsamlinger på analyserne

I de følgende afsnit redegøres for de ligheder og forskelle, der er fundet i behovsanalyserne hvorefter ligheder og forskelle fundet i indsatsanalyserne beskrives. Som en afslutning på denne opsamling præsenteres en figur over de fundne ligheder og forskelle i de hjemløses behov og i de iværksatte indsatser.

8.6.1 Ligheder og forskelle i de hjemløses behov

Analyserne foretaget på baggrund af Allardts behovsteori viste, at socialarbejderne oplever, at både de hjemløse mænd og kvinder ved ankomsten til forsorgshjemmene har uopfyldte fysiologiske behov i form af dårlig ernæring, manglende tryghed og dårligt helbred samt uopfyldte materielle behov for bolig. På kort sigt handler behovet for bolig om, at de hjemløse skal have dækket deres behov for logi under opholdet på forsorgshjemmene, mens det på længere sigt drejer sig om, at de hjemløse skal ud i en permanent bolig. Disse behovsanalyser kunne ud fra et feministisk perspektiv tolkes som, at mændene og kvinderne har nogle grundlæggende ensartede uopfyldte materielle og fysiologiske behov, hvor socialarbejdernes opfatter kønnene som værende behovsmæssigt mere ens end forskellige af natur, hvilket lægger i forlængelse af lighedsfeministiske elementer.

Ud fra behovsanalyserne foretaget ved hjælp af Allardt kunne der ligeledes ud fra socialarbejdernes oplevelser identificeres forskelle i forhold til, at mændene er mere søgende efter opfyldelse af et arbejdsmæssigt behov, end kvinderne er. Dette skal forstås i sammenhæng med, at mændene rammes hårdere, hvis de mister deres arbejde, hvorimod socialarbejdernes oplevelser viser, at det ikke

påvirker kvinderne i samme grad. Ved inddragelse af feminismen kan socialarbejdernes oplevelser tolkes som et udtryk for, at kvinderne og mændene opfattes som ontologisk set at være mere forskellige end ens af natur, hvilket lægger i forlængelse af forskels- og radikalfeministiske elementer. I forbindelse med disse tolkninger inddragede vi en nytteteoretisk optik, hvori mændenes større orientering mod deltagelse i arbejdsrettede aktiviteter kan tolkes som et udtryk for, at mændene og kvinderne har foretaget forskellige kalkuleringer af hvilke situationer, der på nuværende tidspunkt rent økonomisk har størst nytte for dem.

Videre fandt vi i behovsanalyserne gennemført på baggrund af Allardt, at kvinderne, i modsætning til mændene, er mere orienterede mod at få opfyldt behovene for at blive elsket og værdsat gennem relationer til deres familier og børn. Socialarbejderne oplever, at mændene ikke udtrykker den samme søgen efter en opfyldelse af relationelle behov til familie, som kvinderne gør. Analysen viste derudover, at de hjemløse kvinder er mere relationsmæssigt opsøgende over for socialarbejderne og ønsker at blive set mere af socialarbejderne, end de hjemløse mænd opleves at ønske. Kvindernes opsøgende adfærd kan ifølge behovsteorien tolkes som en søgen efter opfyldelse af et anerkendelsesbehov fra socialarbejdernes side, hvilket de hjemløse mænd ikke på samme måde opleves at søge. Denne tolkning kan suppleres af Honneths anerkendelsesteori, da han heri udtrykker, at en opnåelse af anerkendelse er et grundlæggende menneskelig behov. Derudover kan de hjemløse kvinders opsøgende adfærd ud fra Allardt ses som en søgen efter opfyldelse af et behov for personlig udvikling, hvor mændene, i modsætning til kvinderne, opleves ikke at søge dette. Vi fandt også ved hjælp af Allardt i behovsanalyserne, at socialarbejderne oplever, at de hjemløse kvinder har en større søgen efter opfyldelse af behovene for at opleve et tilhørsforhold til et fællesskab samt at blive værdsat gennem venskabelige relationer til de andre kvinder på forsorgshjemmene, end socialarbejderne oplever, at de hjemløse mænd har til de andre mænd på forsorgshjemmene. Ligeledes fandt vi i behovsanalyserne foretaget på baggrund af Allardt, at de hjemløse kvinder ved ankomsten til forsorgshjemmene har et uopfyldt behov for tryghed fra mænds vold. Socialarbejderne oplever derimod, at mændene ikke udtrykker den samme søgen efter opfyldelse af et tryghedsbehov fra andres vold og misbrug. Disse ovenstående behovsanalyser kunne ud fra en feministisk optik tolkes som, at socialarbejdernes ontologisk set opfatter mændene og kvinderne som værende behovsmæssigt mere forskellige end ens af natur, hvori der kan identificeres forskels- og radikalfeministiske elementer.

8.6.2 Ligheder og forskelle i socialarbejdernes iværksatte indsatser

Indsatsanalyserne foretaget på baggrund af feminismen viste, at socialarbejderne iværksætter en ens indsats over for mændene og kvinderne i forhold til afhjælpning af de hjemløses ensartede uopfyldte behov for bolig. Dette gør socialarbejderne på kort sigt ved, at tilbyde de hjemløse et midlertidigt logi på forsorgshjemmene. Derudover fremgik det af analyserne, at socialarbejderne på længere sigt forsøger at afhjælpe de hjemløses ensartede uopfyldte behov for bolig gennem indmeldelser i boligforeninger. Ud fra en feministisk optik kan socialarbejdernes iværksættelser af ensartede indsatser over for mændenes og kvindernes ensartede behov for bolig karakteriseres som værende ikke-kønsdifferentierede indsatser over for begge grupper af hjemløse, hvorved socialarbejderne både indsats- og behovsmæssigt lægger sig op ad lighedsfeministiske elementer. Socialarbejderne søger derudover at afhjælpe de hjemløses kaotiske livssituation ved at hjælpe de hjemløse med en stabilisering af deres situation. Stabiliseringsindsatsen iværksat på baggrund af de hjemløse mænds og kvinders uopfyldte materielle og fysiologiske behov indebærer, at de hjemløse bliver tilbudt kost og logi, får styr på deres medicin, og får ”hvilet” deres lever etc. I og med at socialarbejderne iværksætter en ensartet indsats over for mændenes og kvindernes ensartede materielle og fysiologiske behov, kan dette ud fra feminismen karakteriseres som ikke-kønsdifferentierede indsatser over for de hjemløse. Der kan på dette område herved identificeres elementer fra lighedsfeminismen både indsats- og behovsmæssigt.

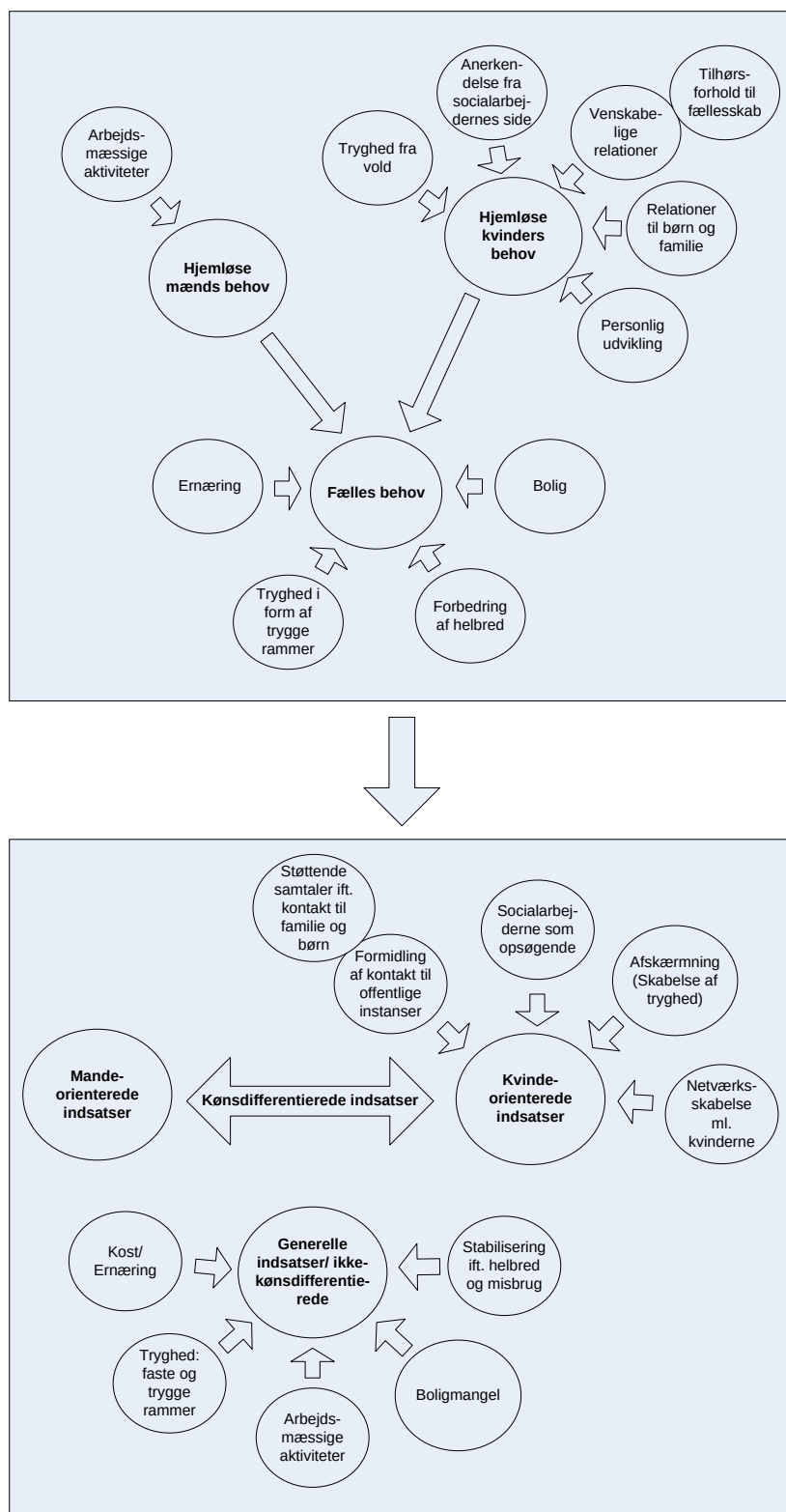
I behovsanalyserne fremgik det, at mændene og kvinderne ikke har den samme søgen efter opfyldelse af behovet for deltagelse i arbejdsmæssige aktiviteter. Til trods for dette fandt vi i indsatsanalyserne ved hjælp af feminismen, at socialarbejderne iværksætter en ens indsats over for begge køn i forhold til deltagelse i arbejdsaktiviteter. Denne indsats indebærer, at både mændene og kvinderne i løbet af dagen helst skal deltage i arbejdsrelaterede aktiviteter enten inde i byen eller på forsorgshjemmenes værksteder. Ud fra en feministisk optik iværksætter socialarbejderne herved ikke-kønsdifferentierede indsatser over for mændene og kvinderne til trods for, at socialarbejderne oplever, at kønnene har forskellig søgen efter opfyldelse af behovet for deltagelse i beskæftigelse. På denne måde lægger socialarbejderne sig behovsmæssigt op ad forskels- og radikalfeministiske elementer, mens socialarbejderne indsatsmæssigt lægger sig op ad lighedsfeministiske elementer.

Indsatsanalyserne foretaget ved hjælp af feminismen viste derudover, at socialarbejderne iværksætter en forskelligartet indsats over for de hjemløse i forhold til, at socialarbejderne har en mere opsø-

gende adfærd over for de hjemløse kvinder på kvindeafdelingerne, end socialarbejderne har over for de hjemløse mænd på de øvrige forsorgsafdelinger. Dette hænger sammen med tolkningerne foretaget på baggrund af Allardt i behovsanalyserne, som viste, at socialarbejderne oplever kvinderne som værende mere søgende efter opfyldelse af behovene for anerkendelse og personlig udvikling, end mændene er. I og med at socialarbejderne iværksætter en anderledes indsats over for kvinderne i kraft af, at kønnene opleves som havende forskellige behov, kan det således ud fra feminismen tolkes som, at socialarbejderne iværksætter kønsdifferentierede indsatser på dette område, hvorved der både kan identificeres forskels- og radikalfeministiske elementer i indsats- og behovsmæssigt. Derudover bidrager feminismen med tolkninger om, at socialarbejderne iværksætter forskelligartede netværksdannende indsatser over for kvinderne og mændene, hvor kvinderne i højere grad end mændene tilbydes disse. Disse indsatser kunne ifølge feminismen karakteriseres som kønsdifferentierede, hvilket hænger sammen med, at socialarbejderne oplever, at mændene, i modsætning til kvinderne, ikke udtrykker et lignende ønske om at få opfyldt behovene for værdsættelse af og tilhørsforhold til fællesskabet med de andre hjemløse mænd på forsorgshjemmene. Socialarbejderne kan på dette område både indsats- og behovsmæssigt ses som at lægge sig i forlængelse af forskels- og radikalfeministiske elementer. Indsatserne kan ses i sammenhæng med begrebet ”empowerment”, da socialarbejdernes indsatser for at skabe netværk mellem de hjemløse kvinder, kan ses som et forsøg på bl.a. at give kvinderne tillid til at deltage i nye sociale sammenhænge på forsorgshjemmene samt efter ophold.

Derudover kan det fremdrages, at socialarbejderne ifølge Allardt oplever, at mændene ikke ønsker at få opfyldt deres behov for at blive elsket og værdsat gennem familiekontakt, mens kvinderne søger at få dækket dette behov. På baggrund af disse oplevelser af de hjemløses forskellige behov kan der ud fra feminismen tolkes, at socialarbejderne iværksætter forskellige indsatser over for de hjemløse, hvor socialarbejderne hjælper kvinderne med at få genetableret kontakten til familien. Socialarbejderne kan herved ud fra en feministisk optik argumenteres for at iværksætte kønsdifferentierede indsatser over for kønnene, som er sammenhængende med socialarbejdernes oplevelser af, at de hjemløse mænd og kvinder har forskellig søgen efter opfyldelse af relationelle behov til familie. Der kan herved på dette område identificeres, at socialarbejderne både indsats- og behovsmæssigt lægger sig i forlængelse af forskels- og radikalfeministiske elementer.

Når kvinderne ankommer til forsorgshjemmene har de ifølge Allardt en manglende opfyldelse af behovet for tryghed fra mænds vold og misbrug. Ud fra feminismen kan socialarbejderne i forhold til dette behov argumenteres for at iværksætte forskellige indsatser over for mændene og kvinderne. Ved en inddragelse af et radikal feministisk perspektiv kan socialarbejdernes indsatser over for kvinderne tages som et udtryk for, at kvinderne søges gjort uafhængige af mændenes undertrykkende vold. Etableringerne af de skærmede kvindeafdelinger kan karakteriseres som indsatser, der ud fra en feministisk optik kan betegnes som kønsdifferentierede, idet der ikke iværksættes lignende indsatser over for mændene. Forskellighederne i indsatserne kan ses i sammenhæng med socialarbejdernes oplevelser af, at mændene netop ikke opleves som havende et lignende behov for tryghed fra andres vold og misbrug. På denne måde lægger socialarbejderne sig både behovs- og indsatsmæssigt op ad forskels- og radikalfeministiske elementer.

Figur 5: Ligheder og forskelle i behov og indsatser

(Egen illustration 2011)

9. Konklusion

Med udgangspunkt i viden om, at der i national hjemløseforskning generelt er en overfokusering på hjemløse mænd, og hermed en mindre fokusering på hjemløse kvinder, fandt vi det i dette speciale relevant at gennemføre en undersøgelse af hjemløseområdet med fokus på et kønsperspektiv. På grund af den nationale forsknings store fokus på de hjemløse mænd, er det kun lykkedes os at finde en sparsom mængde national forskningsbaseret viden om hjemløshed set ud fra et kønsperspektiv, mens der eksisterer en større mængde international forskningsbaseret viden. Derudover fandt vi en stor mængde national erfaringsbaseret viden fra fx misbrugsområdet. Disse forskellige former for viden viste, at mænd og kvinder har forskellige kønsmæssige behov, som betyder, at der i det sociale arbejdes praksis skal tilrettelægges forskellige indsatser over for kønnene. Denne viden fandt vi interessant ud fra det faktum, at hjemløse kvinder sammenlignet med hjemløse mænd udgør et mindre antal af den samlede mængde hjemløse. Med udgangspunkt i dette faktum opstod en undren hos os om, hvorvidt socialarbejderne i deres praktiske sociale arbejde er ligeligt opmærksomme på, at de arbejder med både hjemløse mænd og kvinder. Denne undren blev yderligere relevant i forhold til den øgede tendens på hjemløseområdet til etableringer af skærmede kvindeafdelinger, da etableringerne netop kan medvirke til at højne socialarbejdernes bevidsthed om, at de arbejder med forskellige køn.

Ud fra ovenstående overvejelser ønskede vi derfor at gennemføre et speciale med følgende problemformulering: *"Hvorvidt oplever socialarbejderne på to udvalgte forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger, at der er kønsmæssige forskelle i de hjemløses behov, og hvordan iværksætter socialarbejderne indsatser på baggrund af disse behov?"* For yderligere at præcisere problemformuleringen opstillede vi følgende underspørgsmål: 1) *"Identificerer socialarbejderne behov hos de hjemløse, som socialarbejderne ikke iværksætter indsatser overfor?"*, og 2) *"Kan socialarbejdernes indsatser iværksat over for de hjemløses behov karakteriseres som kønsdifferentierede eller ikke-kønsdifferentierede?"*

Til belysning af problemformuleringen og underspørgsmålene fandt vi det relevant teoretisk at inddrage Allardts behovsteori samt feminismen, hvorunder vi anvendte elementer fra Wollstonecrafts dilemma, samt herunder forskellige feministiske retninger repræsentative for dilemmaet. Behovsteorien benyttede vi til at identificere, hvilke behov socialarbejderne oplever, at de hjemløse mænd og kvinder har. De feministiske tilgange; lighedsfeminisme, forskelsfeminisme og radikal feminisme,

inddragede vi under behovsanalyserne i forhold til, om de hjemløse behovsmæssigt kan karakteriseres ved ontologiske forskelligheder eller ontologiske ligheder. Vi benyttede ligeledes de feministiske tilgange under indsatsanalyserne for at blive i stand til at undersøge, om indsatserne på baggrund af de hjemløses behov er karakteriserede ved forskelligartede/kønsdifferentierede indsatser eller ved ensartede /ikke-kønsdifferentierede indsatser.

Ud fra behovsanalyserne foretaget på baggrund af Allardts behovsteori kan det konkluderes, at socialarbejderne oplever, at begge grupper af hjemløse har nogle fælles uopfyldte behov. Ud fra feminismen kan dette konkluderes som at indebære, at mændene og kvinderne ontologisk set har nogle behovsmæssige ensartetheder. Det kan opsamlende konkluderes, at de hjemløse mænd og kvinder således har nogle ensartede uopfyldte behov.

Samtidig kan det ud fra behovsanalyserne konkluderes, at mændene og kvinderne har forskellige kønsmæssige uopfyldte behov, hvorfor der ved en inddragelse af et feministisk perspektiv kan konkluderes, at socialarbejderne oplever, at der ontologisk set eksisterer nogle behovsmæssige forskelligheder mellem kønnene. På baggrund af dette kan det videre konkluderes, at socialarbejderne identificerer en større mængde uopfyldte kønsspecifikke behov knyttet til kvinderne, da socialarbejderne udelukkende ser et enkelt uopfyldt kønsspecifikt behov knyttet til mændene. På denne måde kan vi opsamlende konkludere, at socialarbejderne ser nogle kønsmæssige forskelligheder i de hjemløses uopfyldte behov, men socialarbejderne er mere opmærksomme på kvindernes særlige behov end de er på mændenes særlige behov. Denne konklusion kan dog modificeres, da det ikke kan udelukkes, at socialarbejdernes køn har betydning for, at socialarbejderne har et stort fokus på kvindernes uopfyldte kønsspecifikke behov. Årsagen til dette er, at det er plausibelt, at de kvindelige hjemløse i højere grad foretrækker at udtrykke deres uopfyldte behov over for socialarbejdere af deres eget køn, end over for socialarbejdere af det modsatte køn. Idet de deltagende socialarbejdere i specialet udelukkende er kvinder, kan dette have indvirkning på vores indsigt i, at socialarbejderne har større bevidsthed om kvindernes særlige behov end på mændenes særlige behov. Derudover kan det kritisk tilføjes, at vi under behovsanalyserne fandt, at socialarbejderne på forskellige måder udtrykker elementer af kønsstereotype forestillinger i forbindelse med deres identificeringer af de hjemløses ensartede eller kønsspecifikke uopfyldte behov.

Ud fra de feministiske analyser af socialarbejdernes indsatser på forsorgshjemmene kan det konkluderes, at alle indsatserne iværksættes på baggrund af socialarbejdernes identificeringer af enten de

hjemløses ensartede eller forskelligartede kønsmæssige behov. På baggrund af socialarbejdernes oplevelser af de hjemløses ensartede uopfyldte behov iværksætter socialarbejderne udelukkende ikke-kønsdifferentierede indsatser over for de hjemløse. Samtidig kan det omvendt konkluderes, at socialarbejdernes identificeringer af de hjemløses forskelligartede kønsspecifikke uopfyldte behov, næsten udelukkende bevirker iværksættelser af kønsdifferentierede indsatser over for de hjemløse mænd og kvinder. Dette kan dog modificeres i kraft af, at der i et enkelt tilfælde iværksættes en ikke-kønsdifferentierede indsats på baggrund af et kønsspecifikt uopfyldt behov knyttet til mændene og ikke knyttet til kvinderne. Derudover kan det ud fra feminismen konkluderes, at socialarbejdernes iværksatte kønsdifferentierede indsatser herved udelukkende baseres på identificeringerne af kvindernes kønsspecifikke behov. Dette hænger sammen med det ovenstående om, at socialarbejderne kun identificerer et enkelt kønsspecifikt uopfyldt behov knyttet til mændene, som socialarbejderne ikke iværksætter en kønsdifferentierede indsats på baggrund af. Herved konkluderer vi, at de kønsdifferentierede indsatser på forsorgshjemmene alle er kvindeorienterede.

Opsamlende kan vi på baggrund af analyserne foretaget ud fra Allardts behovsteori og feminismen konkludere, at der i det sociale arbejde med hjemløse på forsorgshjemmene med skærmede kvindeafdelinger er en større behovs- og indsatsmæssig bevidsthed fra socialarbejdernes side om kvinderne, end der er om mændene. Socialarbejderne identificerer i højere grad særlige uopfyldte behov knyttet til kvinderne, end de gør knyttet til mændene. Dette medfører en iværksættelse af flere kønsdifferentierede indsatser på forsorgshjemmene orienterede mod kvinderne end orienterede mod mændene. Det kan således konkluderes, at til trods for at de hjemløse mænd er i overtal på forsorgshjemmene, er dette ikke ensbetydende med, at de hjemløse kvinder bliver overset af socialarbejderne – Tværtimod! Socialarbejdernes store fokus på iværksættelse af kønsdifferentierede kvindeorienterede indsatser skyldes ikke, at socialarbejderne ønsker at forbigå mændene hvad angår særlige indsatser, men er derimod et resultat af, at socialarbejderne kan opleve, at mændene ikke giver udtryk for kønsspecifikke uopfyldte behov. En forklaring på det faktum, at socialarbejderne dels ser flere kvindespecifikke behov samt dels iværksætter flere kønsdifferentierede kvindeorienterede indsatser, kan være etableringerne af skærmede kvindeafdelinger på forsorgshjemmene. Kvindeafdelingerne kan medvirke til at skærpe socialarbejdernes bevidsthed om kvindegruppens særlige kønsspecifikke behov, hvilket medfører iværksættelse af flere kvindeorienterede kønsdifferentierede indsatser end mandeorienterede, hvorved fokus fjernes fra mændene. Derudover kan en forklaring på socialarbejdernes iværksættelse af flere kvindeorienterede indsatser end mandeorienterede

indsatser være, at der er flere ressourcer til rådighed til driften af de skærmede kvindeafdelinger, end der er til driften af de øvrige forsorgsafdelinger, hvor mændene befinder sig.

Det kan opsamlende konkluderes, at socialarbejdere på forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger oplever, at der er kønsmæssige forskelle, men også ligheder i de hjemløse mænds og kvinders behov. Derudover kan det konkluderes, at socialarbejdere på forsorgshjem for hjemløse udelukkende iværksætter indsatser over for de hjemløse på baggrund af deres identificering af de hjemløses behov. Socialarbejderes indsatser iværksat på baggrund af behovene hos de hjemløse kan enten karakteriseres som kønsdifferentierede eller ikke-kønsdifferentierede. Afslutningsvist kan det konkluderes, at socialarbejdere på forsorgshjem med skærmede kvindeafdelinger både i forhold til identificeringerne af de hjemløses behov, samt i iværksættelserne af indsatser er mere orienterede mod de kvindelige hjemløse end mod de mandlige hjemløse.

10. Perspektivering

Vi ønsker i den følgende perspektivering at reflektere over, hvordan inddragelse af andre metodiske og teoretiske perspektiver kunne have bidraget med en anderledes viden, end den vi har opnået gennem specialet. Derudover vil vi forholde os til, hvilke videre undersøgelsesmuligheder, der er i forlængelse af dette speciales resultater. Perspektiveringen afsluttes med refleksioner vedrørende anbefalinger til forsorgshjemmene på baggrund af vores fundne resultater.

I dette speciale tager vi udgangspunkt i et socialarbejderperspektiv for at undersøge det sociale arbejdes praksis med hjemløse mænd og kvinder. I en videre undersøgelse kunne det være interessant at anlægge et aktørperspektiv, hvor de hjemløse mænd og kvinder sættes i centrum. Et brugerperspektiv med fokus på de hjemløse kan bidrage med en ny viden om, hvilke behov de hjemløse selv oplever at have, samt om de hjemløse oplever, at socialarbejderne tager hensyn til deres behov i iværksættelsen af indsatser. Et brugerperspektiv i samspil med et socialarbejderperspektiv kunne uden tvivl have givet os en mere helhedsorienteret undersøgelse af hjemløseområdet set ud fra et kønsperspektiv.

Vi har i dette speciale anvendt et multipelt casestudiedesign med fokus på socialarbejdernes arbejde med hjemløse mænd og kvinder. Vi kunne dog have tilrettelagt casestudiet med et anderledes fokus, hvor vi fx kunne have undersøgt forskelle og/eller ligheder mellem kønsblandede forsorgshjem henholdsvis med og uden skærmede kvindeafdelinger. Dette undersøgelsesfokus kunne have bidraget med en viden om, hvorvidt institutionernes indretning har betydning for socialarbejdernes bevidsthed om, at de arbejder med både hjemløse mænd og kvinder. Derudover finder vi det designmæssigt interessant at videreføre specialet ved en inddragelse af et longitudinelt design. Dette design kan gøre os i stand til at indfange forandringer eller stabilitet over tid i socialarbejdernes oplevelser af deres arbejde med de hjemløse mænd og kvinder (De Vaus 2004: 114f og Bryman 2004: 46).

I og med at vi undersøger relationen mellem socialarbejdere og hjemløse kunne det have været relevant at inddrage Erving Goffmans teoretiske forståelser af socialt samspil mellem individer. Han tilhører en symbolsk interaktionistisk tradition, og benytter dramaturgiske begreber til at forstå individers tolkninger af hinanden i sociale situationer. Vi kunne ved en anvendelse af et relationsperspektiv have benyttet Goffmans teatraliske ramme til kritisk at forholde os til det sociale drama, der

kan forgå i samhandlingen mellem de hjemløse og socialarbejderne. Derudover kunne dette have bidraget med en forståelse af, hvordan fx de hjemløse kan forsøge at styre socialarbejdernes opfattelser af dem (Hutchinson & Oltedal 2006: 102f). På denne måde kunne vi ved en anvendelse af Goffman have fået en videre indsigt i relationen mellem socialarbejderne og de hjemløse mænd og kvinder.

I dette speciale anvendes en kvalitativ metodekombination af interviews og observationer. Vi kunne ligeledes have gennemført en kvalitativ dokumentanalyse, hvilket indebærer analyser af fx officielle dokumenter fra offentlige eller private kilder (Bryman 2004: 380). I henhold til dette speciale kunne en dokumentanalyse være foretaget på baggrund af institutionelle dokumenter indsamlet fra forsorgshjemmene. Disse dokumenter kunne fx have været indkrivningsskemaer og opholdsplaner. Gennem dokumentanalyser kunne vi have fået et yderligere indblik i socialarbejdernes praksis med de hjemløse mænd og kvinder. Dog kan det være besværligt at få adgang til disse former for offentlige dokumenter, da de bl.a. indeholder personfølsomme oplysninger om de indskrevne hjemløse.

Ud over ovenstående perspektiverende overvejelser finder vi det ligeledes interessant, at der kan gennemføres en videre analyse med afsæt i de fundne resultater i specialet. I en videre undersøgelse kan fokus være på, hvorvidt socialarbejdernes bevidsthed om kønnene har betydning for effekten af de iværksatte indsatser rettet mod de hjemløse mænd og kvinder. Vi har i specialet fundet, at socialarbejderne på forskellige måder iværksætter kønsdifferentierede indsatser, hvor disse typisk er mere kvindeorienterede end mandeorienterede. På baggrund af disse resultater findes det i en videre undersøgelse interessant, hvorvidt de hjemløse kvinder, på grund af socialarbejdernes kvindeorienterede indsatser, klarer sig bedre efter de midlertidige ophold på forsorgshjemmene, end de hjemløse mænd gør. En undersøgelse med dette fokus findes relevant, fordi vi i dette speciale netop har foretaget en afgrænsning fra at undersøge de hjemløses liv efter opholdene på forsorgshjemmene.

I forhold til de fundne resultater i dette speciale kan en anbefaling til praksis på forsorgshjemmene være, at der foretages en videre udvikling af kønsdifferentierede indsatser rettet mod begge køns særlige uopfyldte behov. Der er på nuværende tidspunkt på forsorgshjemmene særligt en bevidsthed om kvindernes kønsspecifikke behov, hvor socialarbejdernes oplever, at mændene ikke i særlig høj grad udtrykker kønsspecifikke behov. Derfor skal der i praksis skabes en større bevidsthed om, at mændene, ligesom kvinderne, kan have særlige kønsspecifikke behov. En øget bevidsthed hos socialarbejderne kan medføre en øget opmærksomhed mod mandespecifikke behov, hvor socialarbej-

derne på sigt ligeledes kan målrette specifikke indsatser mod mændene. Dette kan, sammenholdt med det allerede eksisterende fokus på kvinderne, medvirke til en øget fokusering på, at socialarbejderne arbejder med begge køn. Denne øgede fokusering kan bevirke en iværksættelse af flere kønsdifferentierede indsatser, hvor der sker en målretning og dermed effektivisering af indsatserne over for begge køn.

11. Litteraturliste

Bøger, rapporter og tidsskrifter:

Allardt, Erik (1975) *Att ha, att älska, att vara*. Lund: Argos Förlag

Antoft, Rasmus & Salomonsen, Heidi Houlberg (2007) Det kvalitative casestudium – introduktion til en forskningsstrategi. I: Rasmus Antoft et al. (red.) *Håndværk og Horisonter – tradition og nytænkning i kvalitativ metode*. (s.29-57). Odense: Syddansk Universitetsforlag

Benjaminsen, Lars (2009) *Hjemløshed i Danmark 2009. National kortlægning*. København: SFI-Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

Bergmark, Åke & Lundström Tommy (2007) Metoder i socialt arbejde – Hvad er det? I: Anna Meeuwisse, Hans Swärd & Sune Sunesson. *Socialt arbejde. En grundbog* (2. udg.) (s. 155-174). København K: Hans Reitzels Forlag

Berg-Sørensen, Anders (2010) Hermeneutik og fænomenologi. I: Michael Hviid Jacobsen, Kasper Lippert-Rasmussen & Peter Nedergaard. *Videnskabsteori i statskundskab, sociologi og forvaltning* (s. 147-167). København K: Hans Reitzels Forlag

Borchorst, Anette (2009) Køn, lighed og forskellighed. Wollstonecrafts dilemma i dansk kontekst. I: Nils Holtug & Kasper Lippert-Rasmussen (red.) *Lige muligheder for alle. Social arv, kultur og retfærdighed* (s. 173- 193). Frederiksberg C: Nyt fra Samfundsvidenskaberne

Borchorst, Anette & Siim, Birte (2007) Kapitel 11: Et kønsblik på velfærdsbegrebet. I: Per H. Jensen (red.) *Velfærd – dimensioner og betydninger*. (s. 252-276). København K: Frydenlund

Brandt, Preben (1992) Hjemløse kvinder – i historisk perspektiv. I: Birgitte Schütten & Kirsten Hvidtfeldt. *Rapport om seminar om hjemløse kvinder*. Sundholm, den 8. april 1992. (s.3-10). Social- og sundhedsforvaltningen i København - Sundholm

Brandt, Preben (2010) Socialt udsatte og udstødte set i et kønsperspektiv. I: *STOF – Tidsskrift for stofmisbrugsområdet*. Nr. 15 Sommer 2010 (s. 4- 9). Århus: Center for Rusmiddelforskning

Bryman, Alan (2004) *Social Research Methods* (2.udg.). Oxford: Oxford University Press

Cortazzi, Martin (1999) Sociological and sociolinguistic models of narrative. I: Alan Bryman & Robert G. Burgess (eds.). *Qualitative Research*. (s.203-235). London: SAGE Publications

Cree, Vivienne E. & Cavanagh, Kate (1996) Men, masculinism and social work. I: Vivienne E. Cree & Kate Cavanagh. *Working with men, feminism and social work*. (s.1-8). London: Routledge

Crossley, Nick (1996) *Intersubjectivity. The fabric of social becoming*. London: SAGE Publications

Dahlerup, Drude (2003) Ligestilling i dødvande – den ulidelige modstilling af lighed og forskel. I: Anette Borchorst & Drude Dahlerup. *Ligestillingspolitik som diskurs og praksis*. (s.29-77). Frederiksberg C: Samfundslitteratur

Dahlerup, Drude (2004) Kronikken: Dilemmaer og strategiske valg. Kvinder og køn i elitesporten. I: *Dansk Sociologi*. (s.112-116). Nr. 2/15 årg. 2004. København K: Dansk Sociologiforening

De Vaus, David (2004) *Research Design in Social Research*. London: Sage Publications

Dominelli, Lena & McLeod, Eileen (1989) *Feminist social work*. Houndmills: Macmillan Education Ltd

Enders-Dragässer, Uta (2001) Women, exclusion and homelessness in Germany. I: Bill Edgar & Joe Doherty. *Women and homelessness in Europe. Pathway, service and experiences*. (s.207-218). Bristol: The Policy Press

Enders-Dragässer, Uta (2010) Women and Homelessness in Germany. I: *Homeless in Europe. Gender Perspectives on Homelessness*. Spring 2010. FEANTSA

Eriksson, Hans Göran (2003) Omsorg og sosialt arbeid. I: Mari-Anne Zahl (red.). *Sosialt arbeid. Refleksjon og handling*. (s. 99-118). Bergen: Fagbokforlaget

Gadamer, Hans-Georg (2004) *Truth and method*. London: Continuum

Gallagher, Shaun & Zahavi, Dan (2010) *Bevidsthedens fænomenologi. En indføring i bevidsthedsfilosofi og kognitionsforskning*. København K: Gyldendal

Geerdsen, Lars Pico et al. (2005) *Ud af hjemløshed? Om livet efter ophold på en institution for hjemløse*. København: SFI - Socialforskningsinstituttet

Hagen, Roar (2003) Rational Choice. I: Heine Andersen og Lars Bo Kaspersen (red.) *Klassisk og moderne samfundsteori*. (s. 219-234). København K: Hans Reitzels Forlag

Hammer, Jalna & Statham, Daphne (1999) *Women and Social Work. Towards a women-centred practice* (2. udg.) Houndsmills: Macmillan

Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (1998) *Feltmetodikk. Grundlaget for feltarbeid og feltforskning*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

Honneth, Axel (2003) *Behovet for anerkendelse*. København K: Hans Reitzels Forlag

Husserl, Edmund (1999) *Cartesianske meditationer*. København K: Hans Reitzels Forlag

Hutchinson, Gunn Strand & Olteal, Siv (2006) *Modeller i socialt arbejde* (2. udg.). København K: Hans Reitzels Forlag

Hvidtfeldt, Kirsten (1992) Konklusion og perspektiver. I: Birgitte Schütten & Kirsten Hvidtfeldt. *Rapport om seminar om hjemløse kvinder*. Sundholm, den 8. april 1992. (s.51-54). Social- og sundhedsforvaltningen i København - Sundholm

Hydén, Margareta & Månsson, Sven-Axel (2007) Køn i teori og praksis. I: Anna Meeuwisse, Hans Swärd & Sune Sunesson. *Socialt arbejde. En grundbog*. (2. udg.). (s.259-279). København K: Hans Reitzels Forlag

Høgsbro, Kjeld et al. (2003) *Skjulte livsverdener – En etnografisk undersøgelse af forholdene for mennesker med hjemløshed, misbrug og sindslidelse som problem*. København K: AKF Forlaget

Højberg, Henriette (2004) Hermeneutik. Forståelse og fortolkning i samfundsvidenskaberne I: Lars Fuglsang & Poul Bitsch Olsen. *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne. På tværs af fagkulturer og paradigmer* (s. 309-347). Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag

Indenrigs- og Socialministeriet (2009) *Regeringens Hjemløsestrategi – En strategi til at nedbringe hjemløshed i Danmark 2009-2012*. København K: Indenrigs- og Socialministeriet

Jensen, Mogens Kjær (1995) *Hjemløse med og uden egen bolig*. København K: Socialforskningsinstituttet

Jensen, Per H. (2007) Kapitel 1: Velfærdsbegrebets mangfoldighed. En introduktion. I: Per H. Jensen (red.) *Velfærd – dimensioner og betydninger*. (s. 11- 32). København K: Frydenlund

Juul, Søren (2006) Solidaritet, anerkendelse og retfærdighed – Argumenter for en syntese mellem tre moralfilosofiske begreber. I: Henrik Stampe Lund et al. (red.) *Fordringen på anerkendelse*. (s. 117-139). Århus N: Forlaget Klim

Järvinen, Margaretha (1992) Hemlösa kvinnor i ett marginaliseringsperspektiv. I: Birgitte Schütten & Kirsten Hvidtfeldt. *Rapport om seminar om hjemløse kvinder*. Sundholm, den 8. april 1992. (s.18-30). Social- og sundhedsforvaltningen i København - Sundholm

Järvinen, Margaretha (1993) *De ny hjemløse. Kvinder, fattigdom, vold*. Holte: Forlaget Socpol

Järvinen, Margaretha & Mortensen, Nils (2002) Det magtfulde møde mellem system og klient – teoretiske perspektiver. I: Margaretha Järvinen et al. *Det magtfulde møde mellem system og klient*. (s. 9- 27). Århus N: Aarhus Universitetsforlag

Jørgensen, Anja (2008) Hermeneutik, fænomenologi og interaktionisme – tre sider af samme sag? I: Michael Hviid Jacobsen & Keith Pringle (red.). *At forstå det sociale*. (s. 221-244). København K: Hans Reitzels Forlag

Kaspersen, Lars Bo (2006) Teorisynteser i moderne sociologi. I: Heine Andersen. *Sociologi – en grundbog til et fag*. (s. 70- 89). København K: Hans Reitzels Forlag

Koch-Nielsen, Inger et al. (2000) *Women and Homelessness. National Report for FEANTSA 1999 Denmark*. Social Policy and Marginalisation. Working Paper 10:2000. The Danish National Institute of Social Work.

Kokkinn, Judy (2005) *Profesjonalt sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget

Kristensen, Catharina Juul (1994) Unge hjemløse kvinder. I: *Dansk Sociologi*. Nr. 4/5 – 1994. (s. 42-55). København K: Dansk Sociologforening

Kristensen, Catharina Juul (2007) Interview med enkeltpersoner. I: Lars Fuglsang, Peter Hagedorn-Rasmussen & Poul Bitsch Olsen (red.) *Teknikker i samfundsvidenskaberne*. (s. 278-295). Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag

Kvale, Steinar (2004) *InterView. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København K: Hans Reitzels Forlag

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009) *InterView. Introduktion til et håndværk*. København K: Hans Reitzels Forlag

Langergaard, Luise Li et al. (2006) *Viden, videnskab og virkelighed*. Frederiksberg C: Forlaget Samfundslitteratur

Lindstad, Jonas Markus (2008) *Hjemløs i egen bolig – Hverdagslivet for tidligere hjemløse*. København K: Center for Alternativ Samfundsanalyse (CASA)

Ludvigsen, Kathrine Bro (2009/2010) Hvorfor er et specifikt fokus på kvinder i udsattesystemet nødvendigt? I: *STOF – Tidsskrift for stofmisbrugsområdet*. Nr. 14. Vinter 2009/2010 (s. 45-51). Århus: Center for Rusmiddelforskning

Løvstad, Charlotte (2010) Mænd ingen adgang. Kvindespecifik behandling er nødvendig. I: *STOF – Tidsskrift for stofmisbrugsområdet*. Nr. 15, sommer 2010 (s. 27-31). Århus: Center for Rusmiddelforskning

Maaløe, Erik (2002) *Casestudier af og om mennesker i organisationer*. København: Akademisk Forlag

Maslow, Abraham H. (1962) *På vej mod en eksistenspsykologi*. København: Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck

Maslow, Abraham H. (1970) *Motivation and personality*. New York: Harper & Row, Publishers

Munk, Anders, Koch-Nielsen, Inger & Raun, Mette (2001) Women, homelessness and the welfare state in Denmark. I: Bill Edgar & Joe Doherty. *Women and homelessness in Europe. Pathway, service and experiences*. (s.115-125). Bristol: The Policy Press

North, Carol S. & Smith, Elisabeth M. (1993) A Comparison of Homeless Men and Women: Different Populations, Different Needs. I: *Community Mental Health Journal*, Vol. 29, nr. 5, oktober 1993 (s.423-431). New York: Springer

Olsen, Henning (2002) *Kvalitative kvaler. Kvalitative metoder og danske kvalitative interviewundersøgelers kvalitet*. København K: Akademisk Forlag A/S

Pateman, Carole (1992) Equality, difference, subordination: the politics of motherhood and women's citizenship. I: Gisela Bock & Susan James (red.). *Beyond equality and difference. Citizenship, feminist politics and female subjectivity*. (s.17-31). New York: Routledge

Payne, Malcolm (2006) *Teorier i socialt arbejde*. København K: Hans Reitzels Forlag

Rådet for Socialt Udsatte (2008) *SUSY UDSAT. Sundhedsprofil for socialt udsatte i Danmark 2007*. København K: Rådet for Socialt Udsatte

Schütten, Birgitte & Hvidtfeldt, Kirsten (1992) Forord. I: Birgitte Schütten & Kirsten Hvidtfeldt. *Rapport om seminar om hjemløse kvinder*. Sundholm, den 8. april 1992. (s.1). Social- og sundhedsforvaltningen i København – Sundholm

Staunæs, Dorte & Søndergaard, Dorte Marie (2006) Intersektionalitet – udsat for teoretisk justering. I: *Kvinder, Køn & Forskning*, Årgang 15, Nr. 2-3 (s. 43-56). København K: Foreningen for kønsforskning i Danmark

Stormhøj, Christel (2007) Feministisk teori. I: Lars Fuglsang & Poul Bitsch Olsen (red.) *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne. På tværs af fagkulturer og paradigmer* (s. 473-516). Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag

Thagaard, Tove (2004) *Systematik og indlevelse – En indføring i kvalitativ metode*. København K: Akademisk Forlag

Uggerhøj, Lars (2002) Menneskelighed i mødet mellem socialarbejder og klient – ideal eller realitet? I: Margaretha Järvinen et al. *Det magtfulde møde mellem system og klient*. (s. 81- 106). Århus N: Aarhus Universitetsforlag

Wind, H. C. (1976) *Filosofisk hermeneutik*. København: Berlingske Forlag

Yin, Robert K. (2009) *Case Study Research Design and Method*. USA: SAGE Publications

Zahavi, Dan (1994) Husserls og intersubjektiviteten. I: Dan Zahavi (red.). *Subjektivitet og livsverden i Husserls fænomenologi*. (s.103-122). Aarhus C: Forlaget Modtryk

Internetsider og artikler:

Cardiff University (2011) *Staff profile*. <http://www.cardiff.ac.uk/socsi/contactsandpeople/academicstaff/A-B/professor-paul-atkinson.html> Dato: 29. september 2011

Den Sociale Portal (2011) *Boliger for hjemløse – Skæve huse*. <http://www.godsocialpraksis.dk/ShowExample.aspx?exampleID=95>. Dato: 22. marts 2011

KABS – Københavns Amts Behandlingscenter for Stofmisbrugere (2009) *Kvinder i Udsatte-Systemet*. <http://www.kabs.dk/media/15921/program%20kvindekconf.pdf> Dato: 15.marts 2011

Kvinfo (2011) *Alfabetisk oversigt over eksperter*. <http://www.kvinfo.dk/side/634/> Dato: 23. september 2011

Københavns Kommune (2011) *Hjemløs*. <http://www.kk.dk/Borger/DetSocialOmraade/Hjemloese.aspx>. Dato: 17. marts 2011

Københavns Universitet (2011) *Sociologisk Institut*. <http://www.soc.ku.dk/ansatte/beskrivelse/?id=33928>. Dato: 6. juli 2011

Projekt Udenfor (2011a) *Medarbejderne*. <http://www.udenfor.dk/dk/Menu/Om+projekt+UDENFOR/Medarbejdere>. Dato: 8. april 2011

Projekt Udenfor (2011b) *Udfordringer for hjemløsestrategien i København*. <http://www.udenfor.dk/dk/Menu/Nyheder/Udfordringer+for+hjeml%C3%B8sestrategien+i+K%C3%B8benhavn>. Dato: 18. marts 2011

Roskilde Universitet (2011) *Catharina Juul Kristensen*. <http://rucforsk.ruc.dk/site/da/persons/catharina-juul-kristensen%28dc95a108-2f23-450f-876a-a46cb004ce61%29.html>. Dato: 6. juli 2011

Socialjura (2011) *Lov om Social Service*. <http://www.socialjura.dk/index.php?id=7595&sub=5&cat=1&showpage=1&cHash=20876732da#25438>. Dato: 25. februar 2011

Sociological Research Online (2011) *Contributors to Volume 4, Number 3*. <http://www.socresonline.org.uk/4/3/biography.html> Dato: 29. september 2011

12. Bilag

12.1. Bilag A: Interviewguide

Emne - underemne	Forskningsspørgsmål	Interviewspørgsmål
Introduktion	Hvilke faktuelle oplysninger kan socialarbejderne tilvejebringe vedrørende deres praksis med hjemløse på forsorgshjemmene?	Arbejder du primært med mandlige brugere eller kvindelige brugere? Eller med begge grupper? Hvor mange kvindelige og mandlige brugere er der pt. indskrevet hos Jer?
Hjemløse mænds og kvinders problemstillinger og behov	Hvilke problemstillinger er karakteristiske for hjemløse mænd? Hvilke behov opstår som følge af de mandlige hjemløses problemstillinger?	Hvilke problemstillinger henvender de mandlige brugere sig ofte med? (<i>Fx alkohol- eller stofmisbrug, problemer med at opholde sig i egen bolig, psykiske problemer</i>). Oplever du, at der som følge af de mandlige brugeres problemstillinger opstår bestemte behov fra mændenes side? (<i>Fx behov for misbrugsbehandling pga. problemer med misbrug</i>).

	Er der forskelle og/eller ligheder i forhold til, hvilke problemstillinger som henholdsvis hjemløse mænd og kvinder ønsker hjælp til? Er der forskelle og/eller ligheder mellem hjemløse mænds og kvinders behov som følge af deres problemstillinger?	Kan du beskrive, hvilke problemstillinger de kvindelige brugere ofte henvender sig med? (<i>Fx alkohol- eller stofmisbrug, problemer med at opholde sig i egen bolig, psykiske problemer</i>). Oplever du, at der som følge af de kvindelige brugeres problemstillinger opstår bestemte behov fra kvindernes side? (<i>Fx behov for misbrugsbehandling pga. problemer med misbrug</i>).
Indsatser over for de hjemløse mænd og kvinder • <i>Forløb for hjemløse mænd og kvinder</i>	Hvilke overordnede indsatser tilbydes de hjemløse på forsorgshjemmene? Hvilke forløb gennemgår de hjemløse mænd på forsorgshjemmene?	Hvilke overordnede indsatser tilbyder I brugerne hos Jer? Hvad er det overordnede mål med Jeres indsatser over for brugerne? Kan du give et eksempel på typiske forløb for mandlige brugere fra indskrivning hos Jer til udskrivning?

		Er der ting, du ønsker ændret i forhold til de forløb, som I tilbyder de mandlige brugere? <i>(Er forløbene mangelfulde eller er de passende?)</i>
	Er der forskelle og/eller ligheder på hjemløse mænds og kvinders generelle forløb på forsorgshjemmene?	Kan du give et eksempel på typiske forløb for kvindelige brugere fra indskrivning hos Jer til udskrivning? Er der ting, du ønsker ændret i forhold til de forløb, som I tilbyder de kvindelige brugere? <i>(Er forløbene mangelfulde eller er de passende?)</i>
• <i>Aktiviteter over for de hjemløse mænd og kvinder</i>	Hvilke aktiviteter iværksættes over for de hjemløse mænd på forsorgshjemmene?	Hvilke daglige aktiviteter tilbyder I de mandlige brugere under ophold? <i>(Fx samvær, ture ud af huset, sport og kreative ting).</i> Er der noget, du ønsker ændret i forhold til de aktiviteter, som I tilbyder de mandlige brugere under ophold? <i>(Er aktiviteterne mangelfulde eller passende?)</i>
	Er der forskelle og/eller ligheder på aktiviteterne over for	Kan du give et eksempel på, hvilke typiske daglige aktivite-

• <i>Opholdsplaner for de hjemløse mænd og kvinder</i>	henholdsvis hjemløse mænd og kvinder på forsorgshjemmene? Hvilke opholdsplaner udarbejdes for de hjemløse mænd på forsorgshjemmene? Er der forskelle og/eller ligheder på opholdsplaner for henholdsvis hjemløse mænd og kvinder på forsorgshjemmene?	ter I tilbyder de kvindelige brugere under ophold? (<i>Fx samvær, ture ud af huset, sport og kreative ting</i>). Er der noget, du ønsker ændret i forhold til de aktiviteter, som I tilbyder de kvindelige brugere under ophold? (<i>Er aktiviteterne mangelfulde eller passende?</i>) Kan du give et eksempel på typiske opholdsplaner udarbejdet i samarbejde med de mandlige brugere? (<i>Mål på kort, mellem og lang sigt</i>). Kan du give et eksempel på typiske opholdsplaner udarbejdet i samarbejde med de kvindelige brugere? (<i>Mål på kort, mellem og lang sigt</i>).
Skærmede kvindeafdelinger	Hvilken funktion har skærmede kvindeafdelinger på forsorgshjemmene?	Hvad var tanken bag oprettelsen af en skærmet kvindeafdeling hos Jer?
Afslutning	Er der afslutningsvise spørgsmål eller svar, socialarbejderne ønsker at afslutte med?	Er der noget, som du afslutningsvist ønsker at tilføje?

12.2. Bilag B: Samtykkeerklæring for interview

Følgende samtykkeerklæring gælder for interviewene foretaget mandag d. 6. juni 2011, tirsdag d. 7. juni 2011 og onsdag d. 8. juni 2011. Informanterne underskrev erklæringen på dagen for interviewene, men da vi med erklæringen har lovet informanterne fuld anonymitet vil deres underskrifter ikke fremgå af dette bilag. De følgende punkter stod anført i samtykkeerklæringen, som informanterne underskrev:

- Deltagelse er frivillig, og informanten har ret til ikke at udtale sig om forhold, som informanten ikke ønsker at komme ind på.
- Informanten kan til enhver tid afbryde sin deltagelse, også efter interviewet er påbegyndt.
- Vi har tavshedspligt, og informantens oplysninger vil blive behandlet fortroligt.
- Interviewet bliver slettet fra diktafonen straks efter bearbejdelse af dataene.
- Informantens navn, arbejdssted og andre personlige oplysninger vil blive anonymiseret.

Ved underskrivelse af denne samtykkeerklæring gav informanten tilladelse til, at vi anvender vedkommendes interviewudsagn i vores speciale ved kandidatuddannelsen i Socialt Arbejde på Aalborg Universitet sommer/efterår 2011.

12.3. Bilag C: Samtykkeerklæring for observation

Følgende samtykkeerklæring gælder for observationerne foretaget onsdag d. 8. juni 2011 og torsdag d. 9. juni 2011. Informanterne underskrev erklæringen på dagen for observationerne, men da vi med erklæringen har lovet informanterne fuld anonymitet vil deres underskrifter ikke fremgå af dette bilag. De følgende punkter stod anført i samtykkeerklæringen, som informanterne underskrev:

- Deltagelse er frivillig.
- Informanten kan til enhver tid afbryde sin deltagelse, også efter observationerne er påbegyndt.
- Vi har tavshedspligt, og informantens oplysninger vil blive behandlet fortroligt.
- Informantens navn, arbejdssted og andre personlige oplysninger vil blive anonymiseret.

Ved underskrivelse af denne samtykkeerklæring gav informanten tilladelse til, at vi anvender observationerne i vores speciale ved kandidatuddannelsen i Socialt Arbejde på Aalborg Universitet sommer/efterår 2011.

12.4. Bilag D: Retningslinjer for transskribering af interview

- Informanterne anonymiseres A, B, C etc. (fed skrift efterfulgt af kolon).
- Den primære interviewer markeres med I (fed skrift efterfulgt af kolon).
- Den sekundære interviewer markeres med Is (fed skrift efterfulgt af kolon).
- Personnavne anonymiseres ved at skrive y-navn.
- Stednavne anonymiseres ved at skrive x-sted.
- Interviewene skal gengives ordret, hvorfor der ikke må omformuleres.
- Såfremt det sagte ikke kan høres på grund af larm eller lignende markeres der med (...).
- Uafsluttede og opbrudte sætninger markeres afslutningsvist med ...
- Hører en ny sætning sammen med den foregående påbegyndes sætningen med ...
- Pauser markeres med (.), hvis de er over 5 sekunder.
- Ord bliver understreget, hvis de bliver udtalt med tryk.
- Der skal foretages linjeskift, når en ny person har ordet.
- Fyldord som øh, hmm, tja, åh etc. skrives ikke.
- Tegnsætning udføres, da dette hjælper til en bedre forståelse af det skrevne.